

Godt no(rs)k ?

- om språk og integrering

Godt no(rs)k ?

- om språk og integrering

Innhold

Del 1: Side 10–45

► Norskopplæringen :10

12: Norskopplæring for innvandrere

Av Vox

18: Forbildet i nord

«Sjøvegan-modellen»

22: Hvem har ansvar for hva?

Av IMDi

24: Østbergutvalget: Foreslår et løft

Av Matias Nissen-Meyer, Østbergutvalget

29: Breder tilbud i Sverige og Danmark

Av Marianne Højdahl, Rambøll Management Consulting

35: Med tolk eller på norsk?

Av Mona Myran, IMDi

40: Finansiering av norskopplæring

Av IMDi

42: Ønsker flere kompetente lærere

Intervju med Mimi Bjerkestrand, leder av Utdanningsforbundet

Del 2: Side 46–93

► Norsk i arbeidslivet :46

48: Språkopplæring på arbeidsplassen

Av Ellen Andenæs, Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU

56: Tok språket tilbake

Bydel Søndre Nordstrand

60: Nye krav for varme hender

Sykehjemsetaten i Oslo

Del 3: Side 94–120

64: Tilbyr norskkurs til arbeidstakere

Oslo Voksenopplæring

66: Norske arbeidsgivere stiller strenge språkkrav

Av Reidar Dischler, Perduco AS

72: Liker du dialekt, tåler du aksent

Av Lars Anders Kulbrandstad, Høgskolen i Hedmark

78: Åpner for lyden av nye Norge

NRK

82: «Do nauki norweskiego»

Av Jon Horgen Friberg, Fafo

90: Manglende norsk ingen hindring

Intervju med Chung Kun Lo

► **Kunne norsk for å bli norsk? :94**

96: Språkprøver – redskap for integrering?

Av Cecilie Carlsen, Norsk språktstet/Universitetet i Bergen

103: Med statsborgerskapstest skal landet bygges

Av Anne Britt Djuve, Fafo

108: Aksent som språklig slør

Av Rebekka Borsch

110: Språklig leilending eller entrepenør?

Av Bente Ailin Svendsen, Universitetet i Oslo

118: Norge som språkfelleskap

Av Thomas Hylland Eriksen, Universitetet i Oslo

Godt no(rs)k?

På spørsmål om hva som er viktig for god integrering, svarer 77 prosent av et representativt utvalg av befolkningen «å ha gode norskkunnskaper». Det nest viktigste for integreringen, som oppgis av 72 prosent, er å forsørge seg selv og egen familie gjennom arbeid.¹

Innvandrere selv mener også at det er viktig å kunne norsk for å bli integrert. I en spørreundersøkelse blant et utvalg innvandrere som har bodd i Norge i mer enn fem år, oppgir 80 prosent at gode norskkunnskaper er viktig for integrering². I en nylig publisert undersøkelse fremhever deltakere i norskopplæringen at det er viktig å kunne norsk for å bli integrert, både sosialt og for å kunne delta i arbeidsliv og utdanning.³

Også arbeidsgivere og myndigheter forventer at innvandrere skal lære seg norsk. En majoritet av ledere oppgir at de stiller krav om at ansatte innvandrere skal kunne norsk på nivå med personer som har norsk som morsmål.⁴ Myndighetene krever at innvandrere som skal bosette seg permanent i Norge, skal delta i norskundervisning.⁵

Hva betyr det å være «god i norsk»?

Innvandrere, majoritetsbefolkningen, arbeidsgivere og myndigheter er altså enige i at det å kunne norsk er viktig for å bli integrert. Men hva vil det egentlig si å være god i norsk, og hva er godt nok? Artikkelen som følger, belyser hvor sammensatt dette spørsmålet er, og at svarene varierer både med hvem som svarer, og i hvilken situasjon. Det som defineres som god norsk i én sammenheng, er ikke nødvendigvis godt nok i en annen kontekst.

Å kunne norsk kan bety både å lese, skrive, snakke og forstå ulike måter å snakke norsk på. Det er ikke alltid samsvar mellom hvor godt man behersker de ulike ferdighetene: Om du kan uttrykke deg skriftlig på et høyt nivå, kan du allikevel ha problemer med å snakke og forstå muntlig norsk – og motsatt. Innvan-

drere som snakker og skriver norsk uten feil i grammatikk og setningsoppbygning, men som har sterk aksent, kan bli vurdert som ikke gode nok i norsk.

«Deltakerne i norskopplæring har svært ulike forutsetninger for å lære et nytt språk i voksen alder. Utdanningsbakgrunn, alder, morsmål og læringsevne vil påvirke resultatet i tillegg til kvaliteten på tilbudet de får i kommunen.» Dette skriver Vox, nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk, i en artikkel om norskopplæringens historie (se s. 15). Men hva slags tilbud om norskopplæring gir kommunene, og er det godt nok?

Norskopplæringen: Godt nok tilbud i alle kommuner?

Kommunen har ansvar for opplæring i norsk, i henhold til introduksjonsloven. I de fleste kommuner bor det personer som er i lovens målgrupper. Kommunene mottar statlige tilskudd for å tilby opplæring i norsk og samfunnskunnskap til bosatte innvandrere som har rett til undervisning.

Leder av Utdanningsforbundet, Mimi Bjerkestrand, forteller i et intervju (se s. 43) om stor variasjon mellom kommunene i omfang og kvalitet på norskundervisningen, og mener det må «et krafttak til for å gjøre dette til et likeverdig tilbud». En undersøkelse Agenda Kaupang har gjennomført på oppdrag fra IMDi (se s. 41), bekrefter at det er store forskjeller: Mens noen kommuner tilbyr to timer undervisning per uke, tilbyr andre 30 timer. Agenda Kaupang forklarer den store variasjonen blant annet med at det ikke finnes nasjonale standarder for hvor mange timer undervisning kommunene skal gi. Det statlige tilskuddet til norskopplæringen er basert på antall bosatte i kommunen med rett til norskopplæring, uavhengig av antall undervisningstimer som tilbys. Undersøkelsen viser også stor variasjon i kommunenes økonomiske balanse i norskopplæringen. For noen kommuner er ikke det statlige tilskuddet tilstrekkelig

til å dekke reelle utgifter til norskopplæring, mens det i andre kommuner gir et overskudd.

Ifølge data fra Nasjonalt introduksjonsregister⁶ er det også betydelige forskjeller mellom kommunene i hvor mange som deltar i undervisningen og fullfører de obligatoriske timene innen tre år, slik loven krever at man skal. Særlig i små og usentrale kommuner, som har få innvandrere med rett og plikt til å delta i norskopplæring, er det mange som ikke deltar i og/eller ikke fullfører undervisningen. Agenda Kaupang påpeker at det er behov for bedre informasjon om hva som skjer i små kommuner.

Forholdet mellom norskopplæring og annen opplæring

Voksne innvandrere som skal lære norsk, er en svært sammensatt gruppe med ulike behov og forutsetninger. Mange som får norskundervisning har også andre og til dels omfattende kvalifiseringsbehov. De som trenger det, har rett til grunnskole, også de med særskilte opplæringsbehov. Dette er kommunens ansvar. Voksne uten fullført videregående opplæring har rett til gratis videregående opplæring – og det er fylkeskommunenes ansvar.

Utdanningsforbundet (se s. 45) mener det er behov for en sterkere nasjonal styring av voksenopplæringsfeltet, for å få til et sterkere samarbeid mellom de ulike forvaltningsnivåene og instansene som sitter med ansvaret. Behov for i større grad å se norskopplæringen i sammenheng med annen utdanning påpekes også av Vox og Østbergutvalget⁷.

Blant deltakerne i norskopplæringen er det flere som mangler grunnleggende kunnskap i matematikk, natur- og samfunnsfag og som har svake digitale ferdigheter. Vox mener det vil være et viktig satsingsområde i årene som kommer å ivareta disse deltakernes behov for tilpasset opplæring, gjennom bedre samordning med det ordinære utdanningssystemet.

Arbeidslivet som arena for å lære norsk

For mange kan språkopplæring i kombinasjon med en jobb være den mest effektive formen for læring.

Ifølge Ellen Andenæs, førsteamanuensis ved Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier ved NTNU, gir språkopplæring på arbeidsplassen bedre læring enn opplæring som er løst fra en arbeidssituasjon (se s. 48). Samtidig sier hun at det å være på en norskspråklig arbeidsplass ikke er en garanti for å lære språket: «Det er ikke slik at språk bare «siver inn» fra omgivelsene.»

For at arbeidsplassen skal være en god arena for å lære norsk, bør visse forutsetninger være til stede: For det første må opplæringen være basert på kommunikasjon, slik den faktisk foregår i forskjellige yrker og sektorer. For det andre må lærerne være kvalifisert til å gi slik opplæring. For det tredje bør, ifølge Andenæs, opplæringen være forankret i arbeidsorganisasjonen, på alle nivå. «Det betyr at opplæringa må forstås som ledd i kompetanseheving for organisasjonen, og at både ledere og kolleger blir engasjert i den.»

Deltakere i norskopplæringen uttrykker selv at de lærer mest gjennom å kombinere undervisning med praksis utenfor klasserommet.⁸

På Søndre Nordstrand har både ansatte og ledere gode erfaringer med å integrere språkopplæring i arbeidshverdagen (se s. 56). Det har de også i Sykehjemsetaten i Oslo kommune, der alle innvandrere som har behov for det, tilbys norskopplæring i arbeidstiden (se s. 60). Etaten har også innført krav om at alle som skal ansettes må dokumentere norsksferdigheter gjennom å bestå Norskprøve 3.⁹

Cecilie Carlsen, post doc-stipendiat ved Universitetet i Bergen, mener at for få arbeidsgivere stiller språkkrav knyttet til de offentlig godkjente norskprøvene ved ansettelser, mens uspesifiserte, subjektive språkkrav som «må beherske norsk skriftlig og muntlig» er utbredt (se s. 100).

Artiklene i denne publikasjonen reiser flere problemstillinger rundt krav til norskkunnskaper i arbeidslivet. Dersom det blir vanlig å kreve bestått norskprøve ved ansettelse i mange sektorer, kan det være en utfordring at terskelen til arbeidslivet bli høy for enkelte grupper. Et slikt krav kan også begrense innvandreres muligheter for norskopplæring på arbeidsplassen, som både forskere og deltakere mener er gunstig for god og effektiv læring.

Ferdigheter i norsk er som regel en av flere kvalifikasjonskrav i de fleste stillinger. Dersom andre sentrale kvalifikasjonskrav er tilfredstilt, kan tilrettelegging for språkopplæring i arbeidstiden være et alternativ til å kreve bestått norskprøve av dem som skal ansettes.

Mange som ikke kan norsk, er i jobb

Undersøkelser viser at mange arbeidsgivere vektlegger norskkunnskaper ved ansettelser. Samtidig vet vi at det er svært mange innvandrere i Norge som er i jobb, selv om de ikke kan norsk.

Den største innvandrerguppen i Norge er fra Polen. De færreste polske arbeidsinnvandrere i Oslo snakker eller forstår norsk godt, skriver forsker ved Fafo, Jon Horgen Friberg (se s. 82). Fafo har gjennomført en spørreundersøkelse (2010) blant et representativt utvalg av innvandrere fra Polen i Oslo. Undersøkelsen viser at flertallet av de polske arbeidsinnvandrerne ikke har gått på språkopplæring, og at de fleste ikke har norsk som arbeidsspråk.

I Norge har ikke innvandrere fra EU/EØS-land rett til offentlig finansiert norskopplæring. Kommunene har heller ikke plikt til å ha et undervisningstilbud for innvandrere uten rett til norskopplæring. Dette betyr at selv om innvandrere er villige til å betale selv for norskopplæring, er det ingen garanti for at et slikt tilbud finnes i kommunen de bor i. Friberg peker på at det ikke bare er prisen på kurset som er avgjørende for om arbeidsinnvandrere velger å gå på norskkurs. At tilbudet holder høy kvalitet, og at det er mulig å kombinere opplæringen med arbeid, er antakelig av vel så stor betydning som hva det koster.

I både Danmark og Sverige har arbeidsinnvandrere fra EU/EØS-land rett til offentlig støttet språkopplæring. Dette beskrives i en artikkel fra Rambøll (se s. 31), som sammenlikner systemet for språkopplæringen i de skandinaviske landene.

Sårbare på arbeidsmarkedet uten norsk

Det er altså mange innvandrere med svake eller manglende norskferdigheter som er i arbeid, men de har en sårbar posisjon i arbeidsmarkedet. Undersøkelsen fra Fafo viser at det er sammenheng mellom norskkunnskapene til de polske arbeiderne og deres evne til å klare seg i det norske arbeidsmarkedet «både når det gjelder å unngå utnyttning og uverdige arbeidsvilkår, og når det gjelder å unngå arbeidsledighet og sosial ekskludering».

En undersøkelse av Perduco blant ledere i offentlig og privat sektor bekrefter at innvandrere

med begrensede norskerferdigheter er utsatte arbeidstakere. 44 prosent av lederne i privat sektor og 28 prosent av lederne i offentlig sektor oppgir at norskkunnskaper bør vektlegges ved oppsigelser og permitteringer (se s. 68).

Språkopplæring på arbeidsplassen kan bidra til å sikre arbeidsgiveres behov for kvalifisert arbeidskraft og samtidig gjøre innvandrere mer omstillingsdyktige i arbeidsmarkedet. Dette gjelder alle grupper innvandrere i Norge, også den økende gruppen av arbeidsinnvandrere fra EU-land. Friberg peker på at det ikke bare er prisen på kurset som er avgjørende for om arbeidsinnvandrere velger å gå på norskkurs. At tilbudet holder høy kvalitet, og at det er

mulig å kombinere opplæringen med arbeid, er antakelig av vel så stor betydning som hva det koster. Friberg konkluderer med at manglende norskerferdigheter blant arbeidsinnvandrere fra EU på sikt kan bli mer kostbart for velferdsstaten enn utgifter til norskopplæring.

Må man kunne norsk for å bli norsk statsborger?

Regjeringen sendte i 2009 ut et forslag på høring om at innvandrere må bestå norskprøve eller statsborgertest for å kunne oppnå norsk statsborgerskap.¹⁰ Dersom forslaget vedtas, følger Norge i fotsporene til USA og flere europeiske land.

Faksimile fra VG Nett www.vg.no. Publisert 23.03.11.

VG Nett Nyheter INNENRIKS
VG Nett ▶ Nyheter ▶ Innennriks ▶ Artikkel

Krever at innvanderere har dobbelt så mye norsk

Publisert 23.03.11 - 20:36, endret 23.03.11 - 20:50 (© NTB)

Regjeringen vil kreve at innvandrere tar dobbelt så mange timer i norsk og samfunnsfag som i dag, og innfører obligatorisk avslutningsprøve.

KREVER KUNNSKAP: Innvandrere må ha 600 timer norsk- og samfunnsfagundervisning for å få norsk statsborgerskap fra 2012, sier barne-, likestillings- og inkluderingsminister Audun Lysbakken. Foto: Scanpix

Når lovendringene regjeringen nå foreslår trer i kraft, må innvandrere dokumentere at de har fullført 600 timer norsk- og samfunnsfagundervisning for å få norsk statsborgerskap. Etter å ha oppfylt minimumskravet vil det også bli stilt krav om avslutningsprøve. Lovendringene blir behandlet i statsråd fredag og kommer trolig til å tre i løpet av 2012, bekrefter barne-, likestillings- og inkluderingsminister Audun Lysbakken (SV) overfor NTB.

VG Nett følger
Stoltenberg-regjeringen

Ifølge Anne Britt Djuve, forskningssjef ved Fafo, kan innføring av krav om bestått norskprøve føre til at enkelte innvandergrupper «vil bli varig utestengt fra muligheten til å bli fullverdige samfunnsborgere» (se s. 103). Fordi det er så stor variasjon både mellom enkeltpersoners individuelle forutsetninger og i kvaliteten på tilbudet i kommunene, mener Djuve det er problematisk ut fra et likebehandlingshensyn å stille krav om å bestå norskprøve for å oppnå fulle demokratiske rettigheter.

Cecilie Carlsen mener det er sannsynlig at språkravet vil ekskludere grupper fra å få statsborgerskap selv om testene legges på et lavt nivå: «Når det først er innført, vil det være en smal sak for en eventuell ny regjering å stramme inn kravet, og på denne måten gjøre det enda vanskeligere å passere nåløyet,» skriver hun, og viser til erfaringer fra Danmark. Hun trekker også frem at en annen bruk av norskprøvene stiller høyere krav til prøvenes kvalitet.

Norge som språkfelleskap

Norsk er ikke bare et verktøy for kommunikasjon, men også en markør for identitet og tilhørighet. «Det er ikke lett å avskrive en person som «fremmedkulturell», uavhengig av navn, hudfarge og religion, dersom han eller hun snakker like godt norsk som en selv,» skriver Thomas Hylland Eriksen, professor i sosial-

antropologi ved Universitetet i Oslo (se s. 118). Rebekka Borsch skriver om hvordan språk også kan være en markør for annerledeshet: «Norsken jeg snakker, gjør meg til en fremmed i et land jeg opplever som hjemme. Hver gang jeg åpner munnen, signaliserer aksenten min at jeg ikke er helt på høyde med innfødte nordmenn.» (se s. 109).

Norsk er ikke ett språk

Innvandrere i Norge er ikke bare brukere av norsk, men er også med på å endre språket. Man kan ikke snakke om ett norsk språk, men en rekke varianter både av skriftspråk og talemåter, skriver Bente Ailin Svendsen, førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo (se s. 111). Blant nyere varianter av norsk er såkalte multietnolekter, som har vokst frem i møte mellom norsk og flere minoritetsspråk, og som brukes av både majoritets- og minoritetsungdom. Norge er kjent for stor språklig toleranse for ulike dialekter, skriver Lars Anders Kulbrandstad, professor i norsk språk ved Høgskolen i Hedmark (se s. 72). Men, som Svendsen påpeker, så har ikke alle språk, og heller ikke alle måter å snakke norsk på – dialekter, sosiolekter og multietnolekter – like høy status: «De prestisjetunge talemålene er ofte standardtalemål, slik talt bokmål er det i Norge.» At ulike språk og språkvarianter har ulik prestisje er ikke knyttet til språket i seg selv, men til språkbrukernes sosiale og økonomiske situasjon, ifølge Svendsen.

Språk som ressurs

Å ha god språkbeherskelse er mer enn å snakke fritt for aksent og uten grammatiske feil. Det handler også om evne til å formidle det man ønsker, skriftlig og muntlig. Ulik grad av språkbeherskelse kan gi ulik makt, skriver Svendsen, og belyser hvordan evne til å uttrykke seg språklig i noen situasjoner kan være avgjørende for utfallet; for eksempel for hva slags behandling en lege foreskriver eller for dommen i en retts sak.

Spørsmålet om språk og rettssikkerhet berøres også i en artikkel av IMDi om bruk av tolk

(se s. 38). Artikkelen viser at behov for tolk ikke bare varierer fra person til person, men også med ulike situasjoner. God tilgang på kvalifiserte tolker er viktig både for den enkeltes rettssikkerhet og for integreringen, og det er ingen motsetning mellom å bygge opp og vedlikeholde et tolketilbud og å satse på norskopplæring for innvandrere. Tolkebehovet er naturlig nok størst for nyankomne innvandrere. Men også minoritetsspråklige som behersker norsk godt nok til å klare seg i kjente situasjoner, kan for eksempel i krisesituasjoner ha behov for tolk for å sikre forsvarlig kommunikasjon.

Å sikre god kommunikasjon i et flerkulturelt Norge krever innsats og vilje til tilpasning av både innvandrere og innfødte – i mange ulike roller: som deltakere i norskopplæring, arbeidsgivere, arbeidstakere, naboer, kollegaer, leverandører og brukere av offentlige tjenester. Ikke minst har både nasjonale og lokale myndigheter en viktig rolle i å sikre et godt og likeverdig undervisningstilbud til alle innvandrere i Norge med behov for å lære norsk.

Noter

- 1 IMDi Integreringsbarometer 2010, under publisering.
- 2 IMDi-rapport 9-2008: Integrert, men diskriminert.
- 3 «Brukerundersøkelse i norskopplæringen for voksne innvandrere.» Rambøll Management (2011). 90 deltakere er intervjuet individuelt eller i fokusgrupper.
- 4 Se artikkel i denne publikasjonen av Perduco, s. 66.
- 5 Gjelder ikke innvandrere fra EU/EØS-land og andre innvandrere over 55 år. Se s. 17 for oversikt over hvilke grupper som har rett og/eller plikt til å delta i norskopplæring.
- 6 Se s. 14 for fakta om Nasjonalt introduksjonsregister.
- 7 NOU 2010:7 «Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i utdanningssystemet». Se artikkel s. 24.
- 8 «Brukerundersøkelse i norskopplæringen for voksne innvandrere.» Rambøll Management (2011).
- 9 For nærmere beskrivelse av de offentlig godkjente norskprøvene, se Cecilie Carlsens artikkel og s. 16.
- 10 Se høringsbrev av 25.6.2009, fra daværende Arbeids- og inkluderingsdepartement: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/hoeringer/hoeringsdok/2009/hoering---endringer-i-introduksjonsloven-/horingsbrev.html?id=568151>.
Se også Regjeringens forslag til vedtak om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven, behandlet i Statsråd 25. mars 2011: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-79-l-20102011.html?id=636689>

Norsk- opplæringen

► Norskopplæring for innvandrere

Det overordnede målet for opplæring i norsk og samfunnskunnskap er å gi voksne innvandrere mulighet for aktiv deltakelse i arbeids- og samfunnsliv.

Opplæringen i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere har imidlertid variert i omfang, organisering og med hensyn til hvilke grupper som får tilbud siden 1975. På de neste sidene presenteres kort utviklingen i innholdet og organiseringen i norskopplæringen.

Norskopplæring for voksne innvandrere fra 1970 til 2010

► **1970** 150 timer norsk for fremmedarbeidere.

► **1975** 240 timer norsk med samfunnskunnskap for utenlandske arbeidstakere og deres voksne familiemedlemmer.

► **1982** 240 timer for flyktninger.

► **1988** 500 timer for flyktninger.

► **1991** 750 timer for flyktninger med særskilte behov.

► **1994** 500 timer også for arbeidsinnvandrere.

1970

1975

1980

1985

1990

1995

Tre ulike faser:

► En timebasert opplæring

1975–1991: Kommunene har plikt til å sørge for et gratis tilbud om undervisning i norsk med samfunnskunnskap i inntil 240 timer. Etter hvert utvidet til 500 timer for flyktninger og asylsøkere, men begrenset til 240 timer for andre innvandrere.

1991: *Rammeplan i norsk med samfunnskunnskap for fremmedspråklige voksne* innføres. Timetallet utvides til 750 timer for flyktninger med særskilte behov.

1994: Timetallet utvides til 500 timer for alle innvandrere.

► En nivåbasert opplæring

1998: *Opplæringsplan i norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere*.

Målsetning: Alle kursdeltakere, uansett bakgrunn, skal oppnå et nivå i norsk som gjør dem i stand til å ta *Språkprøven i norsk for voksne innvandrere*. Prøven skal måle språkferdigheter på et mellomnivå i norsk.

Nivåbasert opplæring skal erstatte den timebaserte ordningen, fremdeles med timebegrensninger. Denne ordningen ble organisert i to forskjellige nivå, kalt løp. Innvandrere med liten eller ingen utdanning fra hjemlandet fikk tilbud om opplæring i inntil 3000 timer (løp B), mens personer med

utdanning tilsvarende norsk grunnskole eller høyere kunne få inntil 850 timer (løp A). Hva man la i begrepet «tilsvarende norsk grunnskole» ble gjenstand for en intens diskusjon rundt om i landet. Denne uklarheten resulterte i ulik praksis med hensyn til plassering av deltakere på løp.

► En ordning basert på rettigheter og plikter

1.9.2005: Ordningen med rett og plikt til norsk og samfunnskunnskap blir innført.

Deltakelse i norskopplæringen blir for første gang knyttet til juridiske rettigheter og plikter for den enkelte innvandrere. For å kunne søke om permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap kreves dokumentasjon på gjennomført 300 timer opplæring eller ferdigheter på et visst nivå, for eksempel dokumentasjon på bestått Norskprøve 2. Det at det kreves dokumentasjon på gjennomført opplæring eller ferdigheter på et visst nivå før man kan søke om permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap var noe nytt i Norge.

Deltakeren må selv søke om opplæringstimer og kommunen plikter å gi et tilbud innen tre måneder. Innvandrere har tre år på å ta ut de 300 obligatoriske timene. Etter behov kan den enkelte søke om inntil 2700 timer i tillegg. All opplæring, dersom det innvilges timer ut over de 300, må tas ut i løpet av fem år.

25. mars 2011 gikk regjeringen inn for å utvide retten og plikten til opplæring i norsk og samfunnskunnskap fra 300 til 600 timer.

► 1998 Opplæringsplan i norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere.

Opplæring på to progresjonsnivå:

A-løp opp til 850 timer.

B-løp opp til 3000 timer.

Språkprøven blir innført.

► 2005 Ordningen med rett og plikt til norsk og samfunnskunnskap blir innført. Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere blir en forskrift til introduksjonsloven.

Opplæring på tre progresjonsnivå:

Spør 1

Spør 2

Spør 3

Rett og plikt for nyankomne flyktninger til 2 år heldags introduksjonsprogram med arbeidstrening og 250 timer norsk og 50 timer samfunnskunnskap.

To avsluttende norskprøver, Norskprøve 2 og 3.

Arbeidsinnvandrere får ikke lenger gratis norskopplæring.

► 2007 Asylsøkere får 250 timer norskopplæring (hadde tidligere opplæring 1988-1991 og 1996-2003).

Innføringen av individuelle rettigheter til norskopplæring i 2005 førte til at mange innvandregrupper ikke lenger fikk mulighet til gratis opplæring. Norskopplæringen har dermed gått fra å være et tilbud som var åpent for alle, men der ingen hadde formelle rettigheter, til å bli en ordning der retten til gratis norskopplæring er knyttet til oppholdsgrunnlag.

Lovfestingen av rett og plikt til opplæring medførte også endrede forvaltningsrutiner. Det må fattes enkeltvedtak om opplæring og opplæringstimer, og kommunene må registrere prøveresultater slik at det er tilgjengelig for utlendingsmyndighetene. Nasjonalt introduksjonsregister, NIR, ble innført for å ivareta behovet for registrering.

HVA VIL RETT OG PLIKT SI?

Retten er avhengig av oppholdsgrunnlag (se tabell 1 s. 17). At en person har rett til opplæring, innebærer at opplæringen er gratis for deltakeren. Plikten innebærer at muligheten til permanent oppholdstillatelse er avhengig av at de obligatoriske 300 timene er gjennomført, eller dokumenterte ferdigheter på et visst nivå. 250 av disse timene skal være norskopplæring, og 50 opplæring i samfunnskunnskap på et språk deltakeren forstår. Svært få vil imidlertid komme opp på et tilfredsstillende nivå i norsk etter bare 250 timer. Kommunene har derfor plikt til å tilby ytterligere opplæring inntil 2700 timer ved behov. Behovet defineres i forhold til deltakerens forutsetninger og sluttmålet som er nedfelt i en individuell plan. Alle som deltar etter den nye ordningen, skal ha en slik plan.

Lovfestet rett og plikt – konsekvenser for læreplanen

Rett og plikt, bare rett eller bare plikt til norskopplæring slik det er beskrevet i introduksjonsloven, måtte føre til endringer i den daværende læreplan fra 1998 som var en rammeplan. Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere (2005) er en forskrift til loven.

Planen består av to deler, en plan for norskopplæring og en plan for 50 timer opplæring i samfunnskunnskap. Norskplanen er målstyrt, mens planen for samfunnskunnskap har sju obligatoriske emner hvor det innenfor hvert emne er mulighet for valg av tema.

Samfunnskunnskap som eget fag

50 timer samfunnskunnskap slik det er beskrevet i læreplanen av 2005 representerer noe helt nytt, både rent faglig og organisatorisk. Samfunnskunnskap med hovedvekt på informasjon om Norge har vært en del av norskopplæringen fra den startet på 1970-tallet. I Opplæringsplanen av 1998 skulle faget både gi kunnskap om det norske samfunnet og være en del av språkopplæringen. Innholdet i faget ble derfor avhengig av deltakernes språklige ferdighetsnivå i norsk. Konsekvensen av dette var at mange deltakere ikke fikk gjennomgått viktige temaer fordi de hadde sluttet i opplæringen før disse ble tatt opp.

Med læreplanen fra 2005 ble samfunnskunnskap et eget fag med egne faglige mål. 50 timer samfunnskunnskap skal tilbys på et språk innvandreren forstår. På den måten kan faget tilbys tidlig i underservisningsforløpet. Samfunnskunnskap skal fortsatt også være en integrert del av norskopplæringen.

Å tilby samfunnskunnskap på et språk innvandrene forstår er en stor utfordring, i sær for de mindre voksenopplæringssettene. Oftest vil en gruppe bestå av deltakere som har ulike språk. Dette fører til at undervisningen blir kostbar. Noen voksenopplæringssett har også problemer med å finne egnede tospråklige instruktører som kan påta seg en slik jobb.

Disse utfordringene fører til at mange tilbyr undervisning bare på norsk, for eksempel ved at tilbudet om 50 timer kommer så sent i opplæringsløpet at deltakerne har lært en del norsk. Noen tar norskprøve 2 for å slippe å gjennomgå 50 timer undervisning i samfunnskunnskap, siden loven åpner opp for at deltakere kan søke om fritak fra rett og plikt hvis man består en norskprøve. Dette svekker samfunnskunnskapsfaget, som er et fag som ellers oppfattes svært positivt, der hvor det gjennomføres i samsvar med læreplanen.

Ulike nivåer i læreplanen

Læreplanen i norsk bygger på det europeiske rammeverk for språk. Dette rammeverket beskriver fem ulike språkferdigheter: skrive, lese, snakke, lytte og samtale, på tre ferdighetsnivåer, basis (A), mellom (B) - og avansert nivå (C). Hvert av disse nivåene er igjen delt i to. Læreplanen beskriver ferdighetsnivåene A1, A2, B1 og B2. Nivåene C1 og C2 (avansert nivå) er ikke beskrevet fordi det ligger utenfor ordningen med gratis opplæring.

Kompetansemål

Språkferdighetene er uttrykt som kompetansemål og er utformet slik at det er mulig å vurdere om målet er nådd. De språklige kompetansemålene er knyttet til fire domener, det personlige, det offentlige, utdannings- og arbeidslivsdomenet. Språkopplæring foregår alltid i en kontekst. Dette gjør det mulig å fokusere mer på ett domene enn på et annet. For eksempel kan en ha et særlig fokus på henholdsvis arbeidslivsdomenet eller utdanningsdomenet, avhengig av hva fremtidsplanene for den enkelte er. Læreplanen legger til rette for at norskopplæring kan knyttes til arbeidslivet i langt større grad enn det som har vært vanlig hittil, noe som er ønsket fra myndighetenes side.

Ulike forutsetninger for å lære norsk

Deltakerne i norskopplæring har svært ulike forutsetninger for å lære et nytt språk i voksen alder. Utdanningsbakgrunn, alder, morsmål og lærings-

Norskopplæringen

evne vil påvirke resultatet i tillegg til kvaliteten på tilbudet de får i kommunen. Planen i norsk beskriver derfor ferdighetsnivåer fra nybegynnernivå til det nivået som kreves for inntak til høyere utdanning. Etter 250 timer norsk vil fortsatt de fleste være i en tidlig fase og ha behov for flere timer, mens noen vil ha oppnådd gode nok norskferdigheter til å kunne melde seg til en norskprøve. Fordi deltakerne har ulike forutsetninger, er det beskrevet tre ulike opplæringsløp, i læreplanen kalt «spor». Utgangspunktet for plassering på spor er deltakerens morsmål og erfaring med å bruke skriftspråk som et hjelpemiddel for læring. På den måten legges det til rette for en målrettet og individuelt tilpasset opplæring.

TRE SPOR

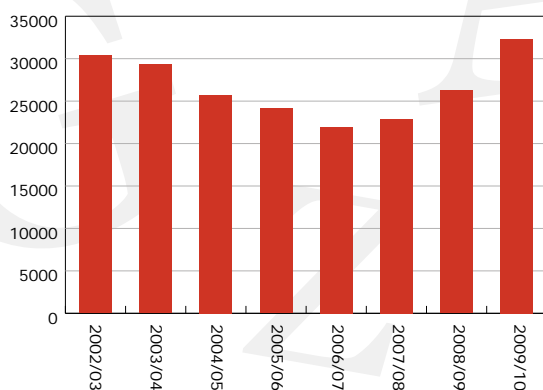
Spor 1 er for personer med svært liten eller ingen skolebakgrunn. Det skal være en muntlig tilnærming til opplæringen, bruk av morsmål anbefales som hjelpemiddel, og progresjonen skal være langsom. Planen for spor 1 inneholder også en modul for lese- og skriveopplæring.

Spor 2 er for personer med en viss utdanningsbakgrunn og/eller et morsmål som er svært annerledes enn norsk. Opplæringen skal ha en middels progresjon. Dette innebærer at en del innvandrere med høyere utdanning kan få opplæring på spor 2 i en kortere eller lengre periode, fordi de har et morsmål som gjør norskopplæringen krevende.

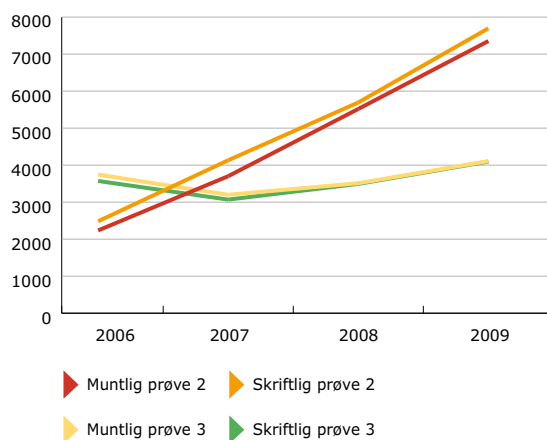
Spor 3 er tilrettelagt for personer med god allmennutdanning. En del av disse har en påbegynt eller fullført høyere utdanning. Opplæringen skal ha en rask progresjon.

Utvikling i antall deltakere

Antall deltakere i norskopplæringen har variert noe de siste årene (figur 1), fra i overkant av 30 000 personer til i overkant av 20 000 personer. Figur 1 viser en nedgang i antall deltakere fra 2003/04–2006/07, før antall deltakere igjen begynte å stige. Fra høsten 1998 til høsten 2003 hadde beboere i asylmottak som ventet på vedtak mulighet til å delta i norskopplæring, og nedgangen skyldes blant annet at asylsøkere mistet tilbudet om opplæring i forbindelse med statsbudsjettet for 2003. Denne retten ble gjeninnført 1. september 2007. Ved statsbudsjettet for 2004 mistet også EØS-/EU-borgere, studenter og au pairer muligheten til gratis opplæring. Innføringen av individuelle rettigheter til norskopplæring etter introduksjonsloven høsten 2005 førte til en ytterligere nedgang i antall deltakere i opplæring. Dette skyltes blant annet at mange innvandrergupper nå ikke lenger fikk mulighet til gratis opplæring.

Figur 1: Utvikling i antall deltakere 2002-2010.

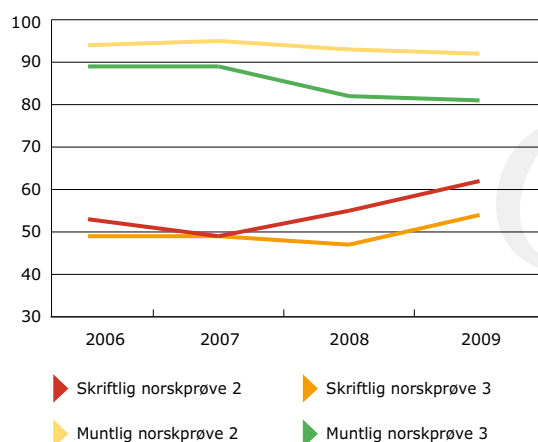

Figur 2: Utvikling i antall kandidater som tar en prøve 2006-2009.

Norskprøver

Norskprøve 2 og 3 er avsluttende prøver som tilbys etter fullført norskopplæring. Norskprøve 3 erstatter den tidligere Språkprøven, og er på et høyere ferdighetsnivå enn Norskprøve 2. Begge prøvene måler skriftlige og muntlige ferdigheter. Skriftlige og muntlige ferdigheter vurderes hver for seg, slik at det for eksempel er mulig å ta Norskprøve 2 skriftlig og Norskprøve 3 muntlig. Norskprøve 2 var ment å fange opp deltakere som ikke hadde forutsetninger til å komme opp på B1 nivået. I tillegg kan deltakere ta Norskprøve 1, som er en underveisprøve på nivå A1. Hensikten med denne prøven er at deltakere på spor 1 skal få en tilbakemelding om fremgangen underveis i opplæringen. Prøven skal vise om deltakeren har nådd nivå A1 og er ikke en avsluttende prøve. Utviklingen i antall kandidater som tar en prøve fra 2006–2009, viser at stadig flere velger frivillig å gå opp til en eller begge prøvene (figur 2).

Fra 2007 har Regjeringen valgt å bruke resultater på norskprøvene som styringsparameter for kvaliteten i opplæringen. For 2009 var resultatkravene at 60 % skulle bestå de skriftlige norskprøvene og 85 % skulle bestå de muntlige prøvene. Tilbakemeldinger Vox har fått fra ledere og lærere i norskopplæringen kan tyde på at personer på spor 1 i mindre grad meldes opp til norskprøve, til tross for at et av formålene med innføringen av nytt prøveregime var at flere skulle få mulighet til å avslutte opplæringen med dokumentasjon på oppnådd nivå. Det hevdes også at hovedfokuset i undervisningen blir å føre deltakerne fram til prøve, og at det dermed er mindre rom for å tilpasse undervisningen til for eksempel arbeidslivets behov. Dette kan henge sammen med ønsket om å innfri resultatkravet myndighetene har satt.

Figur 3: Utvikling i resultater på norskprøvene 2006-2009. Tabellen viser andelen av oppmeldte kandidater som består.

Hva nå?

Siden 2008 har andelen deltakere på spor 1 vært økende. Flere på spor 1 mangler grunnleggende kunnskaper i matematikk, natur- og samfunnsfag, og kan ha dårlige digitale ferdigheter. Et viktig satsingsområde i årene som kommer blir derfor å ivareta disse deltakernes behov for tilpasset opplæring. En bedre samordning med det ordinære utdanningssystemet er også viktig for denne gruppa.

Mange deltakere har også behov for en opplæring som er fleksibel slik at det er mulig å være i arbeid og samtidig lære seg norsk. Dette gjelder ikke minst personer som er omfattet av EØS-reglementet, og som i dag ikke har rett til gratis norskopplæring.

Norskopplæringen må også i større grad enn i dag, legges opp på en slik måte at den fremmer deltakernes og samfunnets behov for økt deltakelse på arbeidsmarkedet.

Tabell 1: Hvem har rett til gratis norskopplæring? Hvem har plikt til gjennomføring for å få permanent opphold?

Opplæring i Norsk og samfunnskunnskap				
Personkrets	Rett	Plikt	Gratis	Omfang
1) Flyktninger, personer med opphold på humanitært grunnlag, kollektiv beskyttelse og familie-gjenforente med disse gruppene 18-55 år	✓	✓	✓	300 timer, inntil 3000 ved behov
2) Familie-gjenforente med norske og nordiske borgere bosatt i Norge 18-55 år	✓	✓	✓	300 timer, inntil 3000 ved behov
3) Personer fra gruppen 1 eller 2 55-67 år	✓		✓	300 timer, inntil 3000 ved behov
4) Arbeidsinnvandrere utenfor regelverket for EØS-/EFTA-borgere (3. landsborgere) 16-55 år		✓		300 timer

Artikkelforfatter Vox er et nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk, med særlig vekt på voksnes læring. Vox skal legge til rette for økt deltakelse i arbeids- og samfunnsliv, og er en etat under Kunnskapsdepartementet.

Per dags dato er det ikke krav om at deltakere skal ta avsluttende prøver, men 25. mars gikk regjeringen inn for å gjøre prøver i norsk og samfunnskunnskap obligatorisk for deltakere i norskopplæringen.

Forbildet i nord

FORNØYDE: F.v. Mohammad Hossein Ramzani, Quasem Ahmad (bak), Akeel Afzali (bak), Asghar Ali Zadaa og avdelingsleder ved Sjøvegan videregående skole, Asbjørg Johnsbøen.

En liten videregående skole i Indre Troms har utviklet en unik modell for å integrere flerkulturell ungdom. Modellen kalles «Sjøvegan-modellen».

– Her føler jeg meg akkurat som en av de andre elvene. Det er en veldig sosial skole, og lett å bli kjent med folk, sier Mohammad Hussain Ramzani (23).

Det er etter skoletid og Mohammad står i skolegården sammen med kameratene Ashraf, Aqeel, Mahdi og Qasem. Det er fem år siden han satte beina på nordnorsk jord for første gang. Da kunne han knapt ett ord norsk og kjente nesten ingen. Månedene på transittmottak hadde gjort lite for utviklingen, og skolebakgrunnen fra Afghanistan var mangelfull.

Han kunne ikke fått en vanskeligere start. Men fra første stund på Sjøvegan videregående skole var han bestemt på å vise innsats og lærevilje.

– På mottaket lærte jeg lite norsk, det var bare en tung ventetid. Mens her har jeg gått sammen med jevnaldrende hele tiden og hatt gode lærere, sier Mohammad på godt forståelig norsk.

I horisonten bak ham rager fjelltoppen Løksetind på 1200 meter, mens den skarpe nordlandssolen kaster stråler i havet og reflekteres i skolebygningen. Etter to år med norskkurs og deretter to års grunnskoleopplæring er han nå ferdig med det første året i videregående opplæring. Nå er han i gang med andre året på videregående, der han går på utdanningsprogrammet for helse- og sosialfag.

– Jeg har lyst til å jobbe med barn og ungdom. På mottaket hjalp jeg flere unge som lengtet

hjem og hadde det vanskelig, det vekket lysten til å jobbe med mennesker, sier han.

HISTORIEN OM MOHAMMAD er også historien om Sjøvegan-modellens suksess. Mens flyktninger i andre kommuner ofte isoleres i egne voksenopplæringsentre atskilt fra annen skoleungdom, integreres de i et norsk fellesskap på Sjøvegan videregående skole fra dag én.

Kombinert med godt kvalifiserte lærere, med mange års erfaring med opplæring for flerspråklige elever, har Sjøvegan-modellen blitt et forbilde når det gjelder opplæring av flyktningungdom med lite skolegang fra hjemlandet.

– Her har alle elevene en felles skolearena, flyktningene er en del av skolefellesskapet, på lik linje med lokal ungdom. Så har vi en helhetlig opplæringsmodell som er tilpasset hver enkelt elevs nivå, sier avdelingsleder ved Sjøvegan videregående skole Asbjørg Johnsbøen.

Hun var en av initiativtakerne til Sjøvegan-modellens oppstart i 1994. Fem år tidligere hadde Salangen kommune åpnet flyktningmottak. I 1994 ble det opprettet en egen avdeling for enslige mindreårige asylsøkere, og Johnsbøen så at det var behov for å gi flyktningungdommen en trygg skolegang.

– Kompetanse hos undervisningspersonalet har vært en nøkkelfaktor. Opplæring av flerspråklige elever som ikke kan norsk, krever spesialkompetanse, og Sjøvegan har over år bevisst satset på kompetanseutvikling på dette feltet. Samarbeidet med NAFO (Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring) ved Høgskolen i Oslo har vært en viktig ressurs og samarbeidspartner for oss, sier Johnsbøen.

– I tillegg er opplæringen organisert som egen avdeling med avdelingsleder, rådgiver, fagansvarlig og lærerpersonale. Skolen deltar også i tverretatlige nettverk på kommunenivå, og samarbeider med psykiatrisk poliklinikk i kommunen. Noen kommer jo fra en bakgrunn med krig og traumer, sier Johnsbøen.

FAKTA SJØVEGANMODELLEN:

- ▶ På Sjøvegan videregående skole tilbys følgende opplæringstilbud:
 - Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere
 - Grunnskole for voksne
 - Videregående opplæring
- ▶ Modellen skolen har organisert opplæringen for flerspråklige elever kalles populært for Sjøvegan-modellen. Sjøvegan-modellen er en kombinasjon av grunnskoleopplæring for voksne og videregående opplæring for flerspråklige elever med behov for styrket grunnopplæring før de tas inn i videregående opplæring. Målet er likeverdig opplæring i praksis.
- ▶ Opplæringa av flerspråklige i voksenopplæring er organisert som egen avdeling med avdelingsleder, rådgiver, fagansvarlig og lærerpersonale. De fleste av lærerne underviser ved flere avdelinger ved skolen.
- ▶ Overgangen mellom grunnskole og videregående skole er tilpasset den enkelte elev. Eleven har god grunnleggende grunnskolekompetanse når han / hun starter videregående opplæring.
- ▶ Skolen har satset på kompetanseutvikling over mange år på fagfeltet opplæring av språklige minoriteter, og lærerne har derfor høy kompetanse på dette.
- ▶ Lærere har god kompetanse i å kartlegge elevene slik at elevene får god faglig tilrettelegging.
- ▶ Skolen deltar i det tverretatlige nettverket rundt enslig mindreårig flyktningungdom i Salangen kommune.

“ Her har alle elevene en felles skolearena, flyktningene er en del av skolefellesskapet, på lik linje med lokal ungdom.

33 ULIKE SPRÅK KAN høres på Sjøvegan videregående skole, mange kommer fra Afghanistan, Somalia, Etiopia, Eritrea og Irak.

– Det første vi gjør, er å kartlegge elevens faglige nivå ved hjelp av lese- og skrivetester, norsk- og matematikktester og intervju. Deretter plasseres eleven i en gruppe som passer hans/hennes nivå i skoleløpet. Noen bruker fem-seks år før de søker seg inn i videregående opplæring, andre trenger færre år.

Alle elever, uansett nivå, tilbys leksehjelp og studieøkter. Johnsbøen er imponert over elevenes arbeidsiver.

“ Vi ser at mange utdanner seg videre, noen tar fagbrev, andre begynner på høyskoler eller universitet.

– De aller, aller fleste gjør en fenomenal innsats! De ser opp til dem som har klart dette før, og inspirerer hverandre til innsats. Vi ser at mange utdanner seg videre, noen tar fagbrev, andre begynner på høyskoler eller universitet.

Målet er likevel ikke å få elevene raskest mulig gjennom systemet. En god opplæringsmodell til tross, ting tar tid – særlig den språklige opplæringen, forteller Johnsbøen.

– Norsk kunnskapene er grunnlaget for all annen læring. Mange sier at de lærer det dagligdage språket fort, men å lære seg norsk på et akademisk nivå er vanskelig. Det tar lang tid, sier hun.

– Derfor er det viktig ikke å gå for fort fram. Det er ikke noe poeng i å rushe elevene gjennom systemet, det gjelder å hjelpe dem til å få gode karakterer også. De skal jo etter hvert konkurrere om studieplasser og jobber.

SAMTIDIG FOKUSERER ikke Sjøvegan kun på flyktningelevene. Minst like viktig for integreringsarbeidet er det å informere den lokale ungdommen om flyktningenes bakgrunn. En høst tok skolen informasjonsarbeidet et skritt

videre: I samarbeid med Røde Kors fikk de norske elevene ta del i rollespillet «På flukt», der de i ett døgn kunne føle hvordan livet er for en flyktning.

– 120 elever fikk oppleve hvordan det er å stå på grensen og utsettes for diskriminering, samtidig som de er redde, kalde og utmattede. Mange ble berørt av rollespillet, forteller Johnsbøen.

Også andre ting skjer utenfor den ordinære undervisningen. «Internasjonal uke», med film, mat, dans og ulike workshops, arrangeres hver høst. Det holdes en juleavslutning hvert år, der alle pynter seg i sitt lands klesdrakt og sier «god jul og godt nyttår» på sitt morsmål. Og skolen har et tett samarbeid med lokale arbeidsplasser som tilbyr praksisplasser, og idrettslag som tilbyr sportslig utfoldelse.

– Fotballen er kanskje den viktigste integreringsarenaen utenfor skolen, og den kan fungere helt uavhengig av språk. Spillet og ballen er språket. Fotballklubben her har mange flerspråklige spillere i flere aldersklasser, sier Johnsbøen.

I september var kommunalminister Liv Signe Navarsete på besøk i Sjøvegan, og da hun takket for seg, sa hun at hun hadde «fått nye ideer og inspirasjon som hun ville ta med seg inn i regjeringen og ut til andre kommuner». Hun er ikke den første som har blitt imponert.

– Sjøvegan-modellen har blitt en inspirasjon for andre, og vi får både besøk og telefoner fra kommuner som vil lære av oss. I tillegg blir vi invitert til å holde foredrag om hva vi får til her «ute i bushen», sier Johnsbøen.

I SKOLENS BIBLIOTEK er Mohammad nå i gang med lekselesing. Han rekker bare en times økt, for snart venter jobben på «basen», barnevernets institusjon, der han har fått deltidsjobb.

– Jeg håper å få fast jobb der etter videregående. Eller på SFO eller i en barnehage. Men jeg vurderer også å studere på høyskole, for eksempel i Tromsø, sier han.

– Mohammad er et typisk eksempel på flere av ungdommene her, sier Johnsbøen. Han kom med dårlig skolebakgrunn og snakket kun dari (den afghanske varianten av persisk), men det var tydelig at han ville noe. Han ville være skoleelev – ikke flyktning.

Selv om Sjøvegan-modellen har vært viktig for hans utvikling, mener Mohammad at det avgjørende er den innsatsen han legger ned selv.

– Alt handler om deg selv og hva du vil. Å lære norsk er veldig vanskelig og tar lang tid. Men når du etter hvert merker at du blir flinkere, er det verdt det. Det er da du føler at resten av livet ditt virkelig begynner.

Tekst: Lasse Lønnebotn

Foto: Wayne Conradie

FAKTA SALANGEN KOMMUNE

- ▶ Lokalisert i Indre Troms, med Sjøvegan som senter.
- ▶ 2263 innbyggere (per 2009).
- ▶ Sjøvegan videregående skole tilbyr studier innen helse og sosial, restaurant og mat, studiespesialisering, service og samferdsel, teknikk og industriell produksjon. Språklige minoriteter utgjør en tredjedel av elevene.
- ▶ Senterpartiet fikk flest stemmer (58,3 prosent) ved siste lokalvalg i 2007.
- ▶ Kjent for sitt flotte turterreng, med fjell, elver og grotter. Har et av Norges beste sjørøyevassdrag.

www.salangen.kommune.no

“ Sjøvegan-modellen har blitt en inspirasjon for andre, og vi får både besøk og telefoner fra kommuner som vil lære av oss.

GODT MILJØ: F.v. Mahdi Tavasoli, Yasin Hemayat, Asghar Ali Zadaa (med ryggen til), Quasem Ahmad og Asbjørg Johnsbøen.

Hvem har ansvar for hva?

Vox er et nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk, med særlig vekt på voksnes læring. Vox skal legge til rette for økt deltakelse i arbeids- og samfunnslivet.

Vox har hovedansvar for faglig og pedagogisk utvikling av faget norsk for voksne innvandrere:

- ▶ læreplaner
- ▶ undervisningsmetoder
- ▶ læringsmateriell
- ▶ utforming av norskpørvener
- ▶ kompetanseheving for lærere og ledere
- ▶ bidra til bedre prøveresultater
- ▶ arbeidsretting av opplæringen

Vox er underlagt Kunnskapsdepartementet, men rapporterer til BLD på norskopplæringsfeltet.

IMDi iverksetter integrerings- og mangfoldspolitikken på Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets (BLD) ansvarsområde. Hovedoppgavene er blant annet å følge opp introduksjonsloven og forvalte viktige økonomiske virkemidler innenfor integrerings- og mangfoldsarbeidet.

IMDi har et ansvar for oppfølgingen av kommunenes norskopplæring. Oppfølgingen skal skje gjennom:

- ▶ informasjonsarbeid
- ▶ møter og veiledning
- ▶ kunnskapsformidling om hensiktsmessig organisering
- ▶ opplæring i riktig registrering i Nasjonalt Introduksjonsregister (NIR)
- ▶ formidling av riktig lovtolkning og lovanvendelse
- ▶ innspill til statsbudsjettet

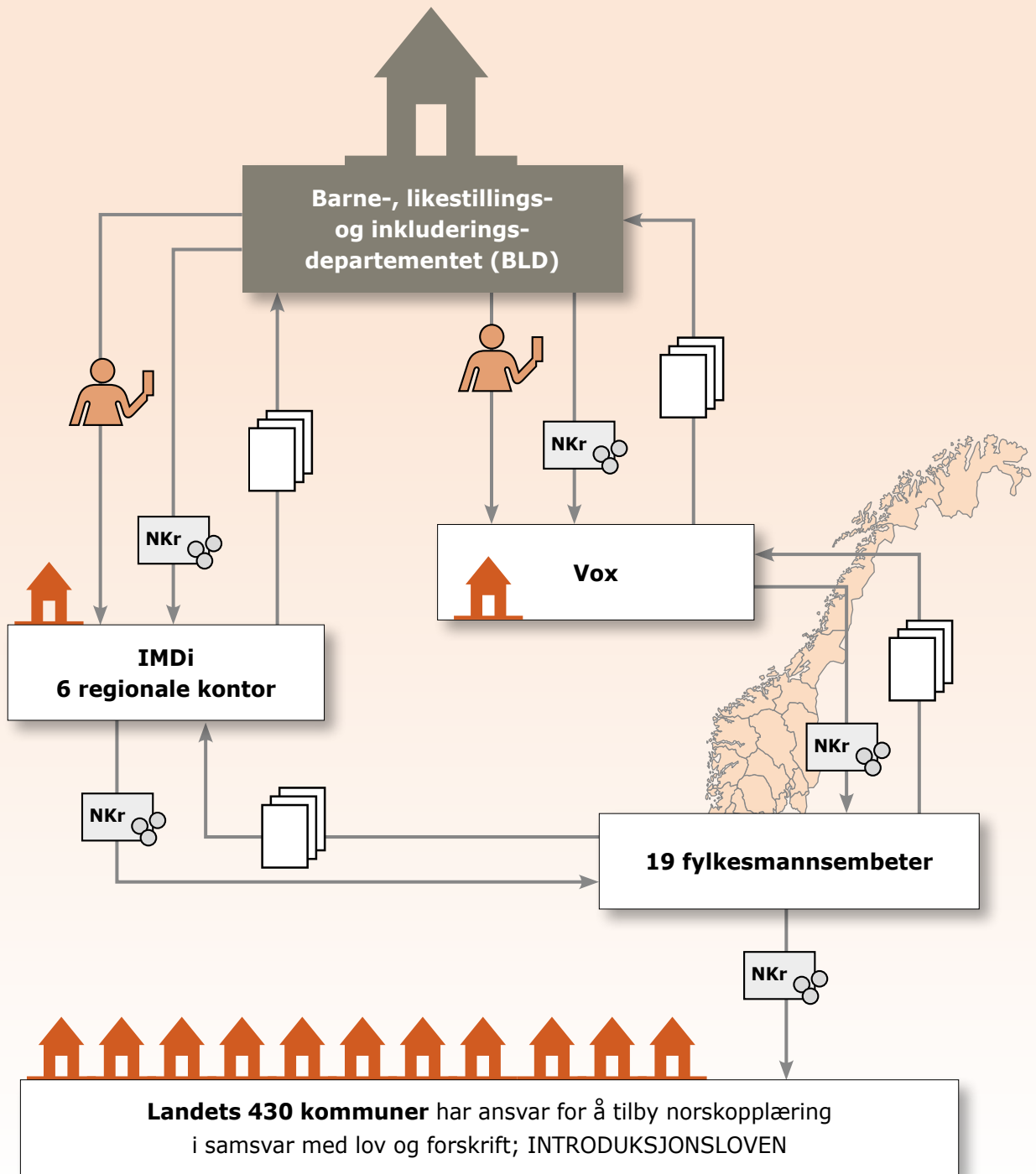
IMDi har nasjonalt forvaltningsansvar for den statlige finansieringen av norskopplæringen. Det betyr at IMDi gir budsjettrammer til hvert fylkesmannsembete, og følger opp dette i statsbudsjettet.

Fylkesmennene har det regionale forvaltningsansvaret for den statlige finansieringen av norskopplæringen. Kommunene søker norsktilskudd elektronisk via Nasjonalt Introduksjonsregister (NIR) til fylkesmennene, som behandler søknadene og utbetaler tilskuddene.

Fylkesmannen er statens fremste representant i fylket, og administrativt underlagt Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (FAD).

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) har et samordnings- og pådriveransvar i integreringspolitikken, men også et eget sektoransvar for den konkrete integreringspolitikken for nyankomne innvandrere. Dette innebærer blant annet forvaltning av introduksjonsloven og statsborgerloven.

Kommunene har ansvar for å tilby norskopplæring i samsvar med lov og forskrift i introduksjonsloven. Opplæringen skal starte så snart som mulig og senest innen tre måneder etter at det er fremmet krav om opplæring. Tilskuddet skal stimulere kommunene til å fremme effektivitet, gjennomstrømning og resultat i opplæringen. Kommunene rapporterer ikke på bruk av midlene. En årlig kartlegging av Beregningsutvalget gir en oversikt over om det er rimelig samsvar mellom kommunene sine utgifter til opplæring i norsk og samfunnskunnskap og tilskuddet fra staten.

Linjene illustrerer kun det som gjelder norskopplæring

→ Styringslinje

→ Bevilgninger til norskopplæringsfeltet

→ Rapporteringslinje

Østbergutvalget: **Foreslår et løft**¹

Østbergutvalget har gjennomgått opplæringstilbudet til minoritetsspråklige innbyggere. Utvalget mener at voksenopplæringen trenger et løft og etterlyser blant annet økt satsing på grunnskoleopplæring, ordninger for finansiering av livsopphold for personer som tar grunnskole, bedre tilpasset introduksjonsprogram og økt samordning av lærekrefter og læremidler.

Alle innvandrere kommer til landet med en kompetanse, basert på til dels svært ulike erfaringer og utdanninger. Det overordnede målet for opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere er at deltakerne skal kunne tilegne seg et ferdighetsnivå i norsk som setter dem i stand til å bruke eller bygge videre på den kompetansen de allerede har, i utdanning, arbeid og samfunnslivet for øvrig.

Østbergutvalget har foretatt en helhetlig gjennomgang av opplæringstilbudet for minoritetsspråklige i barnehage, skole og høyere utdanning. 1. juni 2010 leverte utvalget NOU 2010: 7, *Mangfold og mestring - Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet*. I denne artikkelen presenteres utvalgets viktigste anbefalinger for opplæring av voksne innvandrere.

Utfordringer knyttet til finansiering av livsopphold

Gjennom introduksjonsloven har voksne innvandrere fått rett og/eller plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Rett og/eller plikt til opplæring gjelder alle som har fått en oppholdstillatelse som gir grunnlag for permanent oppholdstillatelse etter 1. september 2005. For å kunne søke om permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap kreves dokumentasjon på gjennomført 300 timer opplæring eller ferdigheter på et visst nivå, for eksempel dokumentasjon på bestått Norskprøve 2. Innvandrere har tre år på å ta ut de 300 obligatoriske timene. Etter behov kan den enkelte søke om inntil 2700 timer i tillegg. All opplæring, dersom det innvilges timer ut over de 300, må tas ut i løpet av fem år.

Flyktninger og familiegjenforente med flyktninger har rett og plikt til å delta i introduksjonsprogram (der opplæring i norsk og samfunnskunnskap inngår), med varighet i inntil tre år. Deltakere i introduksjonsprogram får utbetalt introduksjonsstønad for å finansiere livsopphold. Stønaden er på årsbasis lik to ganger folketrygdens grunnbeløp (149 442 kroner). Det er betydelig flere innvandrere som har rett og plikt til norskopplæring enn de som har rett

FAKTA

- ▶ Østbergutvalget ble nedsatt 24. oktober 2008.
- ▶ Utvalget har vært ledet av rektor Sissel Østberg ved Høgskolen i Oslo og har hatt 15 medlemmer.
- ▶ 1. juni 2010 leverte Østbergutvalget sin utredning som NOU 2010: 7, *Mangfold og mestring*.
- ▶ Utvalget ble gitt i oppdrag å foreta en helhetlig gjennomgang av opplæringstilbudet for minoritetsspråklige i barnehage, skole og høyere utdanning.
- ▶ Formålet var blant annet å legge forholdene bedre til rette for at minoritetsspråklige kan delta i arbeidsliv og /eller høyere utdanning.
- ▶ Det har også inngått i utvalgets mandat å se på sammenhengen mellom introduksjonsprogrammet og grunnskoleopplæring for voksne, samt overgangen til videregående opplæring, høyere utdanning og arbeid.

og plikt til introduksjonsprogram. Personer som har rett og plikt til norskopplæring, men ikke til introduksjonsprogram, mottar ikke økonomisk stønad. Mange av disse kan ha utfordringer med finansiering av livsopphold.

Utvalget vurderer at finansieringssystemet kan utgjøre et hinder for at mange minoritetsspråklige voksne skal kunne klare å få gjennomført nødvendig opplæring, og utvalget etterlyser etablering av ordninger som sikrer midler til livsopphold i form av stipend eller annen støtte, for eksempel gjennom NAV.

For kort frist til gjennomføring

Timetallet i norskopplæringen planlegges økt fra 300 til 600 timer. Dette finner utvalget positivt, men samtidig er utvalget kjent med at mange deltakere ikke vil være i stand til å avlegge Norskprøve 2 eller 3 innenfor programperioden på tre år, og at enkelte deltakere heller ikke består Norskprøve 2, tross flere års norskopp-

Matias Nissen-Meyer,
leder for
Østbergutvalgets
sekretariat

læring. Utvalget mener dagens frist om fullført pliktig opplæring innen tre år bør vurderes erstattet med at opplæringen må være påbegynt innen ett år etter at rett og plikt har begynt å gjelde. Videre at det kan stilles krav om deltakelse et visst antall timer per år (krav til gjennomstrømming). Etter det utvalget erfarer kan dagens frist bli en utfordring for enkelte deltakere, hvis opplæringen ikke starter umiddelbart etter at de ble innvilget rett til opplæring.

1. september 2005 var det flere grupper som tidligere hadde hatt rett til gratis norskopplæring, som ikke lenger fikk dette etter den nye loven. Det ble derfor innført en ny ordning, kalt overgangsordningen, som skulle gi innvandrere som har fått oppholdstillatelse før 1. september 2005, og som har behov for opplæring i norsk, rett til gratis norskopplæring. Overgangsordningen opphørte 1. september 2010. Mange innvandrere har derfor ikke rett til gratis opplæring, og utvalget mener det er bekymringsfullt at dette gjelder langt flere etter 1. september 2010 enn tidligere. Det er behov for å følge med på hvor mange som ikke har rett til gratis norskopplæring etter 1. september 2010, og hvilke konsekvenser det har for dem det gjelder at de selv må finansiere norskopplæringen.

Økt satsing på grunnskoleopplæring

Bruken av grunnskolefag i introduksjonsprogrammet er svært begrenset, til tross for at rundt en tredel av deltakerne har liten eller ingen utdanning. Utvalget antar at en betydelig andel av deltakerne som ikke går videre til arbeid eller utdanning etter gjennomført introduksjonsprogram, kan mangle grunnleggende ferdigheter. Utvalget anbefaler derfor en økt satsing på grunnskoleopplæring i programperioden, noe som igjen vil kunne føre til at flere gjennomfører videregående opplæring etter avsluttet introduksjonsprogram.

Som følge av et vanskeligere arbeidsmarked kan det være behov for å vri introduksjonsprogrammet mer mot utdanningsrettede tiltak.

Det bør vurderes å utvide introduksjonsprogrammet for flere deltakere i inntil 3 år, for å sikre at flere kan fullføre grunnskoleopplæringen i programperioden. Dette vil også kunne bidra til å løse utfordringer knyttet til utgifter til livsopphold.

Utvalget ser det som en utfordring at det er manglende sammenheng mellom introduksjonsloven og opplæringsloven. Statistikk fra Utdanningsdirektoratet viser at andelen minoritetsspråklige i grunnskolen har økt fra 56 % i 2003-2004 til 81 % i 2009-2010. På tross av store endringer i deltakermassen i grunnskoleopplæringen er det ikke foretatt endringer i regelverket eller i finansieringssystemet i grunnopplæringen for voksne. Dette gir utfordringer for inntak til både videregående opplæring for voksne og til grunnskole. Det kan ikke stilles krav til norskferdigheter for inntak, men samtidig er opplæringen i liten grad tilpasset voksne innvandreres behov.

Tiltak for kvinner

Utvalget ser med en viss uro på resultatene for introduksjonsprogrammets kvinnelige deltakere. Kvinner avbryter programmet oftere enn menn på grunn av sykdom og permisjoner, og de går i mindre grad ut i arbeid etter fullført program. Tiltak som fleksible ordninger for barnetilsyn, oppfølging av deltakere i permisjon, og bedre tilrettelegging av innholdet i kvalifiseringen, vil kunne bidra til økt måloppnåelse for kvinner i ordningen.

Skal det kunne forventes tilfredsstillende gjennomføring av programmet for et større antall kvinner, mener utvalget at et helhetlig familieperspektiv må inngå som en del av de individuelle planene knyttet til ordningen. Utvalget anser det som nødvendig at det tilrettelegges bedre for at barns deltakelse i barnehage kan kombineres med foreldres deltakelse i introduksjonsprogrammet. Dette vil for øvrig også være i tråd med utvalgets forslag på andre områder.

” Østbergutvalget anbefaler at Kunnskapsdepartementet får gjennomført en nærmere utredning av fremtidig organisering og innhold av opplæringen for voksne.

Kvalifisert personell og nettbasert opplæring

Det er et stort fremtidig behov for kvalifisert pedagogisk personell i opplæringen for voksne. Alderssammensetningen blant det pedagogiske personellet indikerer relativt omfattende rekrutteringsutfordringer i tiden fremover, samtidig er det behov for etterutdanning og profesjonallisering av lærere. Utvalget mener det må satses på et kompetanseløft i voksenopplæringen, både når det gjelder voksenpedagogikk generelt og andrespråks- /flerkulturell pedagogikk spesielt. Det er etter utvalgets syn et uutnyttet potensial for felles ressursutnyttelse mellom introduksjonsordningen og voksenopplæring etter opplæringsloven, og det bør sees på muligheten for samarbeid om lærerkrefter og læremidler.

Mange kommuner har utfordringer med å finne tospråklige lærere. Utvalget mener at tilbud om samfunnskunnskap på et språk deltakeren forstår bør sentraliseres og gjøres nettbasert. Det bør i tillegg satses på en videreutvikling av fjernundervisningsmetoder som finnes i dag og bedre tilgang på tospråklige lærere. Dette vil både kunne være besparende, stimulerende og bidra til å løse problemet med manglende lærerressurser.

I dag er det utviklet flere nettbaserte tilbud om norskopplæring med offentlig støtte, men ingen av dem er gratis. Utvalget anbefaler derfor at det utvikles tilbud om gratis nettbasert norskopplæring. Kommunene bør legge til rette for at deltakerne får nødvendig informasjon og nettilgang. Potensialet som ligger i fjernundervisning og digitale læringsressurser må inngå i vurderingene av organiseringen og innholdet i det fremtidige opplæringstilbudet til voksne.

For mange tester

Utvalget mener at det kan være forvirrende med mange ulike tester i norsk. NAV har egne språktester. Bergenstesten er en annen test, som blant annet benyttes ved inntak til høyere utdanning, og Norskprøve 2 og 3 er tester knyttet til norskopplæringen og introduksjonsordningen. Det offentlige bør samordne testene, slik at det finnes ett sett tester for vurdering av minoritetsspråkliges norskferdigheter.

Utvalget ser for seg at et slikt sett kan bestå av fire eller fem ulike tester, som hver vurderer norskferdighetene i forhold til ulike nivåer i utdanningssystemet og introduksjonsordningen. Testen med det øverste nivået kan blant annet dekke den særskilte ordningen utvalget foreslår for sent ankomne og minoritetsspråklige voksne som skal ta studiekompetanse.

Utvalgets forslag om særskilt ordning og ett sett offentlige tester må ses i sammenheng med foreslåtte endringer i introduksjonsloven, herunder obligatoriske avsluttende prøver i norsk og samfunnskunnskap.

Bedre tilpasset introduksjonsprogram

Etter utvalgets oppfatning har introduksjonsordningen gitt mer systematikk i arbeidet med nyankomne flyktninger og innvandrere. Utvalget mener imidlertid det kan være et betydelig potensial for å tilrettelegge introduksjonsprogrammet bedre for ulike grupper av deltakere, avhengig av om målet er arbeid, høyere utdanning eller grunnopplæring. Kvalifiseringskurs må for eksempel innarbeides for dem som ønsker å ta høyere utdanning i forbindelse med introduksjonsprogrammet, og deltakere med høy utdanning bør umiddelbart få karriereveiledning og kurs i jobbsøking. Deltakere som har høyere utdanning når de kommer til Norge

kan ha betydelige utfordringer med å komme inn i arbeidslivet fordi de mangler fagspråk innenfor sitt utdanningsfelt. Denne manglende utnyttelsen av kompetanse representerer en kostnad både for den enkelte og for samfunnet. En bedre tilpasning av introduksjonsprogrammet og norskopplæringen vil kunne få deltakeren raskere ut i et arbeid som er mer i overensstemmelse med den enkeltes kvalifikasjoner.

Mye taler etter utvalgets vurdering også for at det bør tas hensyn til hvilke kvalifiseringstilbud kommunene er i stand til å tilby når flyktninger skal bosettes. Også muligheter for regionalt samarbeid i voksenopplæringen bør tas med i vurderingen ved bosetting.

Utvalget ser også et forbedringspotensial i at NAV med sine ordninger kommer inn parallelt med norskopplæringen i starten av programmet. Norskopplæringen bør i større grad sees i sammenheng med andre kvalifiseringstiltak. Deltakere med lite utdanning kan for eksempel i større grad tilbys andre fag enn norsk for å bedre sin allmennkunnskap, blant annet grundig opplæring i IKT og personlig økonomi.

Flere deltakere gir mulighet for differensiering

Utvalget har sett eksempler på hvordan voksenopplæring kan organiseres og differensieres på en god måte i mellomstore og store byer i Norge. Utvalget har også sett eksempler på hvordan det på mindre steder er et godt samarbeid mellom kommune og fylke, hvor kommunen kjøper alle tjenester innen opplæring av voksne fra videregående skole og fylkeskommunen.

Mange steder kan det være et lite antall personer med behov for opplæring spesielt organisert for voksne, og det kan være betydelige utfordringer forbundet med å bygge opp og vedlikeholde en tilfredsstillende voksenpedagogisk kompetanse. Interkommunalt samarbeid kan være en måte å møte slike utfordringer på. En annen er å kjøpe opplæringsplasser og andre tjenester av kommuner og fylkeskommuner

i geografisk nærhet. Robuste opplæringsenheter må forventes å gi et bedre utgangspunkt for å bygge opp tilfredsstillende kompetanse.

Utvalget viser til at et større antall deltakere i opplæringen kan gi bedre mulighet til å tilby mer differensiert undervisning, tilpasset deltakernes ulike behov. Slik kan det utarbeides særskilte tilbud tilpasset voksne med ulike kompetanse og ulike alder. Et eksempel er egne grupper for 16-20 åringer. Det bør også satses mer på differensiering og fleksibilitet i norskopplæringen ut fra den enkeltes behov, for eksempel når det gjelder hvor og hvordan opplæringen skal gis (skole/arbeidsplass).

Fremtidig organisering og innhold

I utredningen har utvalget vist til de omfattende endringer som ble initiert på voksenopplæringsfeltet som følge av Buerutvalgets utredning, jf. NOU 1997: 25 og St.meld. nr. 42 (1997–1998)². Når utvalget likevel tar til orde for en bred vurdering av fremtidig organisering og innhold innenfor voksenopplæringsfeltet, har dette sin bakgrunn i den vesentlig endrede deltakermassen de siste ti år.

Utvalget anbefaler at Kunnskapsdepartementet får gjennomført en nærmere utredning av fremtidige organisering og innhold av opplæringen for voksne. Det må også vurderes nærmere hvordan grunnopplæring for voksne kan kombineres med norskopplæring og introduksjonsordningen, samtidig bør det sees nærmere på hvordan en i praksis kan yrkesrette opplæringen for voksne.

Noter

- 1 Artikkelen bygger på de vurderinger og konklusjoner utvalget har foretatt i NOU 2010:7. Etter ønske fra IMDi er artikkelen konsentrert om opplæring for voksne innvandrere.
- 2 Utvalget har for øvrig også merket seg Tronutvalgets vurderinger, jf. NOU 2007: 11. Tronutvalget foreslo at fylkeskommunen får et utvidet ansvar for voksnes opplæring som inkluderer ansvar for all grunnopplæring for voksne, også det ansvaret som i dag ligger under kommunene. Formålet var å få en mer helhetlig kompetanseutvikling for voksne.

Bredere tilbud i Sverige og Danmark

I Sverige og Danmark har alle innvandrere som trenger det, rett til språkopplæring.

Denne artikkelen sammenligner språkopplæringen i Norge, Sverige og Danmark. Artikkelen er hovedsakelig basert på studier og analyser av lov- og regelverket som danner det forpliktende utgangspunktet for språkopplæring av voksne innvandrere.

Språkopplæringstilbud

Alle de tre skandinaviske landene tilbyr språkopplæring til voksne innvandrere. I Norge består språkopplæringstilbudet av opplæring i norsk og samfunnsfag. I Danmark gis det tilbud om «Danskuddannelse till voksne udlændinge» (DU). Etter den innledende språkopplæringen er det mulig å delta i tilbud om allmenn voksenopplæring, men dette forutsetter dokumentasjon av tilstrekkelige danskspråklige ferdigheter. Det finnes også tilbud om kurs i intro-dansk, som er et arbeidsmarkedsrettet språkopplæringstilbud spesielt rettet mot arbeidsinnvandrere.¹ I Sverige er det «Svenskundervisning för innvandrare» (SFI) som utgjør språkopplæringstilbudet til voksne innvandrere.

Både Danmark, Sverige og Norge har etablert språkopplæringsmodeller, som skal være tilpasset innvandrere med ulike utdanningsbakgrunn og forskjellige språklige forutsetninger. Den danske språkopplæringsmodellen består av tre nivåer, og hvert nivå av seks moduler. I likhet med den norske språkopplæringsmodellen er samfunnskunnskap en integrert del av språkopplæringen i Danmark, og både den danske og norske modellen bygger på det felles europeiske rammeverket for språk.²

Den svenske språkopplæringsmodellen er oppbygd av tre ulike studieveier, hver bestående av to kurs. Samfunnsfag er ikke inkludert i rammen for språkopplæringens undervisningstid, men kan foregå i tillegg til eller i kombinasjon med språkopplæringen. En annen vesentlig forskjell ved den svenske språkopplæringsmodellen er at den ikke bygger på «Det felles europeiske rammeverket for språk».

Marianne Højdahl,
konsulent,
Rambøll

Hva er em

Hvor bor du?

Hvor mange år er du?

Hvordan har du

Når kommer du?

Hvilken bok skal

Hvorfor går du

Styring av språkopplæringen

Hvordan det nasjonale ansvaret for språkopplæringen er plassert på myndighetsnivå, er noe ulikt i de tre landene. I Danmark og Norge er det egne integreringspolitiske departementer som har det overordnede ansvar for introduksjon av og språkopplæring for voksne innvandrere. I Norge er dette Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, og i Danmark Ministeriet for Flyktninge, Indvandrere og Integration. I Sverige er det overordnede ansvaret for språkopplæringen lagt til Utbildningsdepartementet. Ansvar for integreringspolitikk og introduksjon lå tidligere hos Integrations- og Jämställshetdepartementet. Siden januar 2011 er dette departementet lagt ned, og ansvaret fordelt mellom Arbetsmarknadsdepartementet og Utbildningsdepartementet.

En fellesnevner for de tre landene er at ansvaret for gjennomføring av integreringspolitikken, herunder språkopplæringen, er lagt til kommunene. Det er kommunene som har ansvar for at innvandrere får tilbud om språkopplæring, og at tilbudet holder en forventet kvalitetsmessig standard. I alle tre land står kommunene fritt til å velge om de vil gi språkopplæring i egen regi, eller om de vil inngå avtaler med private tilbydere. Hvorvidt dette forekommer i praksis, varierer mellom landene. Private tilbydere forekommer i svært liten grad i Norge, mens de utgjør over halvparten i Danmark. I Sverige er litt over ti prosent av tilbyderne private.

Språkopplæringen reguleres av en egen særlovgivning i både Danmark og Norge,³ mens den i Sverige reguleres av den allmenne opplæringsloven og forordningen til denne.⁴ I alle de tre landene er det satt nasjonale standarder for språkopplæringen ved at den skal følge overordnede og sentralt fastsatte lære- eller kursplaner. Et annet likhetstrekk er at den enkelte deltaker skal få utformet en individuell studieplan. Denne skal blant annet inneholde individuelle mål for opplæringen, og sikre at deltakerne får en opplæring som er tilpasset den enkeltes behov og forutsetninger.

Rett til offentlig støttet språkopplæring

I alle de tre landene er språkopplæringen en del av introduksjonsprogrammet for nyankomne, men også andre grupper er omfattet av rett til språkopplæring. I Norge er språkopplæring definert som en rett og/eller en plikt for enkelte innvandrergupper, avhengig av oppholdsgrunnlag og alder. I Sverige er deltakelse i språkopplæring frivillig, mens det i Danmark stilles krav til danskspråklige ferdigheter og kunnskap om det danske samfunnet for å få permanent oppholdstillatelse.

Det danske lovverket pålegger kommunene å tilby språkopplæring til utlendinger som er fylt 18 år, er registrert bosatt i en kommune, og har midlertidig eller fast oppholdstillatelse, eller opphold etter EU-loven. Også statsborgere i EU-land, EØS-land eller Sveits med bopel i utlandet, som er arbeidstakere eller etablerere av selvstendig virksomhet i Danmark etter EF-traktaten, har rett til språkopplæring. Utenlandske arbeidstakere med lovlig opphold og gyldig arbeidstillatelse kan selv velge om de vil delta i den ordinære språkopplæringen, eller i det arbeidsmarkedsrettede tilbudet om introduksjon. Enkelte grupper danske statsborgere er også omfattet av rett til språkopplæring. Dette gjelder grønlandere og færinger over 18 år med manglende danskspråklige ferdigheter, samt danske statsborgere som på grunn av langvarige utenlandsopphold har lite danskspråklige ferdigheter.⁵ I Danmark har utlendinger med status som au pair rett til to modulers språkopplæringskurs,⁶ mens disse verken har rett eller plikt til språkopplæring i Norge. I Danmark har også nordiske borgere rett til språkopplæring, i motsetning til i Norge.

I Sverige har alle innvandrere som mangler svenskspråklige ferdigheter og er folkeregistrert i en kommune, rett til språkopplæring fra og med 1. juli det året vedkommende fyller 16 år. Finske statsborgere som arbeider i Sverige, men mangler svenskspråklige kunnskaper, har også rett til språkopplæring. Personer med dansk- eller norskspråklig bakgrunn har ikke rett til språkopplæring.

I alle de tre landene skal personer som har rett til språkopplæring, få dette tilbudet kostnadsfritt. Danske kommuner har mulighet til å kreve et mindre gebyr, tilsvarende 500 til 1000 danske kroner per modul, av selvforsørgende deltakere i språkopplæringen. Det kan også kreves gebyr fra personer som er meldt opp til språkprøver uten å ha fulgt den undervisningsmodulen som fører frem til prøven. I Norge må personer som kun er omfattet av plikt til språkopplæring, selv stå for kostnadene.

Omfang av og krav til deltakelse

Omfanget av språkopplæringen varierer i de skandinaviske landene. I Norge er det satt en nedre og øvre grense for rett og plikt til språkopplæring på henholdsvis 300 og 3000 timer. 25. mars 2011 gikk regjeringen inn for å utvide retten ogplikten til opplæring i norsk og samfunnskunnskap fra 300 til 600 timer.

I Danmark er retten til språkopplæring i utgangspunktet treårig, med mulighet for utvidelse dersom kommunen anser at det er behov for dette. Det er gitt føringer om at hvert av de tre danskursene skal være av et omfang tilsvarende 1,2 års fulltidsstudium, nærmere estimert til 2042 timer. Lovverket presiserer at det skal tilrettelegges for en avsluttende språkprøve innen tre år, men i prinsippet er det ingen øvre ramme for timer til språkopplæring. Kurs i intro-dansk skal omfatte maksimum 250 timers undervisning fordelt på fem undervisningsforløp av 50 timer.

I Sverige gjelder retten til språkopplæring så lenge personen har behov for det. Det er med andre ord ikke satt en øvre eller nedre ramme for omfanget av språkopplæringen. Det er imidlertid gitt retningslinjer om at språkopplæringen skal være på et omfang av 525 timer, med et gjennomsnitt på 15 timers ukentlig undervisning over en fireukers periode. Retningslinjene kan over- eller underskrides, og avhenger av den enkelte deltakers behov for å oppnå de angitte kunnskapsmål.

Når det gjelder krav om deltakelse i språkopplæring, er det til dels store variasjoner mellom de skandinaviske landene. I Sverige er det høy grad av frivillighet knyttet til deltakelse i både introduksjonsprogram og språkopplæring, og det er ikke stilt noen formelle krav om språkkunnskaper for å få midlertidig eller permanent oppholdstillatelse. I Danmark og Norge er deltakelse i språkopplæring i større grad påkrevd, og det er gjort eksplisitte koblinger mellom språkopplæring og mulighet til å få varig oppholdstillatelse og statsborgerskap.

I Norge er språkopplæring obligatorisk for enkelte innvandregrupper, og alle som søker norsk statsborgerskap, må dokumentere deltakelse i 300 timer språkopplæring eller bestå en test som dokumenterer tilstrekkelige språkferdigheter i norsk eller samisk. I Danmark er koblingen relatert til både språklige og samfunnsfaglige ferdigheter, og det stilles krav om at det skal bestås en språkttest så vel som en

Faksimile fra VG nett, www.vg.no. Publisert 19.04.09.

Tabell 1: Sentrale trekk ved språkopplæringen i Norge, Danmark og Sverige.

Dimensjon	Norge	Danmark	Sverige
Nasjonalt ansvar	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet	Ministeriet for Flyktninge, Indvandrere og Integrasjon	Utbildningsdepartementet
Lokalt ansvar	Kommunene	Kommunene	Kommunene
Rett til språkopplæring	<p>Rett og plikt til språkopplæring for deltakere i introduksjonsprogram.</p> <p>Rett og plikt til språkopplæring for følgende utlendinger i aldersgruppe 16–55 år:</p> <ul style="list-style-type: none"> personer med asylstatus overføringsflyktninger personer med opphold på humanitært grunnlag personer med kollektiv beskyttelse familiegjenforente med overnevnte grupper familiegjenforente med norske eller nordiske borgere familiegjenforente med personer som har bosettingstillatelse Personer i overnevnte grupper i alder 55–67 år har rett, men ikke plikt, til språkopplæring. <p>Plikt til gjennomføring av 300 timer språkopplæring aldersgruppe 16–55 år:</p> <ul style="list-style-type: none"> Arbeidsinnvandrere utenfor EØS/EFTA-området Familiegjenforente med overnevnte gruppe 	<p>Rett til språkopplæring for deltakere i introduksjonsprogram.</p> <p>Rett til språkopplæring for følgende personer som er fylt 18 år og er folkeregistrert i en kommune:</p> <ul style="list-style-type: none"> utlendinger som har midlertidig oppholdstillatelse, fast lovlig opphold, eller opphold etter EU-loven statsborgere i EU-land, EØS-land eller Sveits med bopel i utlandet, som er arbeidstakere eller etablerere av selvstendig virksomhet i Danmark etter EF-traktaten danske statsborgere født eller bosatt i utlandet som mangler danskspråklige ferdigheter grønlandere og færinger bosatt i Danmark som mangler danskspråklige ferdigheter 	<p>Rett til språkopplæring for deltakere i introduksjonsprogram.</p> <p>Rett til språkopplæring for innvandrere som er folkeregistrert i en kommune fra 1. juli det halvår vedkommende har fylt 16 år for</p> <ul style="list-style-type: none"> alle innvandrere som mangler svenskspråklige ferdigheter, bortsett fra norsk- og dansk-språklige finske statsborgere med manglende svensk-språklige ferdigheter som arbeider i Sverige
Omfang av språkopplæring	<p>Rett og plikt til 300 timer språkopplæring fordelt på tre år</p> <ul style="list-style-type: none"> Rett kan utvides til maksimalt 3000 timer innen fem år. 	<p>Retningsgivende rett til 2042 timer fordelt på tre år per deltaker</p> <ul style="list-style-type: none"> Rett kan utvides, så i prinsippet ingen nedre eller øvre grense. <p>For intro-dansk gis det maksimalt 250 timer språkopplæring.</p>	<p>Retningsgivende rett til 525 timer per deltaker</p> <ul style="list-style-type: none"> Rett kan utvides, så i prinsippet ingen nedre eller øvre grense.
Finansiering	<p>Språkopplæring gratis for deltakere som er omfattet av rett, mens deltakere kun omfattet av plikt selv står for kostnader.</p> <p>Kommunene står for kostnader med statlig støtte:</p> <ul style="list-style-type: none"> per capita-tilskudd (basert på antall innvandrere i personkretsen for rett og plikt eller rett til språkopplæring bosatt i kommunen) grunntilskudd (målgruppen er kommuner med mellom 1 og 150 personer i personkretsen for rett og plikt eller bare rett til språkopplæring) resultattilskudd (utbetales per deltaker som avlegger og består språkprøver) 	<p>Språkopplæring er i hovedsak gratis for deltakere, men det kan kreves gebyr av selvforsørgende deltakere.</p> <p>Kommunene står for kostnader med statlig støtte:</p> <ul style="list-style-type: none"> statlig refusjon av kommunenes utgifter til språkopplæring modultakstfinansiering (kommunen betaler private tilbydere når påmeldte deltakere består modulprøver) resultattilskudd fra stat til kommune (utbetales per deltaker som i løpet av treårig introduksjonsperiode består språktest og finner arbeid) 	<p>Språkopplæring gratis for deltakere.</p> <p>Kommunene står for kostnader med begrenset statlig støtte:</p> <ul style="list-style-type: none"> ingen statlige tilskudd til språkopplæring ut over tilskudd til introduksjon og bosetting språkopplæring finansieres gjennom skatteinntekter og generelle statlige bidrag bonusordning til nyankomne deltakere som slutfører språkkurs
Kobling mellom permanent oppholdstillatelse, statsborgerskap og språkopplæring	<p>Ja.</p> <ul style="list-style-type: none"> gjennomført 300 timer språkopplæring eller dokumentasjon av tilstrekkelige språkferdigheter i norsk eller samisk 	<p>Ja.</p> <ul style="list-style-type: none"> bestått språktest og bestått kunnskapssprøve om det danske samfunn, historie og kultur 	<ul style="list-style-type: none"> Nei.

kunnskapsprøve om det danske samfunnet, for å få innvilget permanent oppholdstillatelse.

Finansiering av språkopplæringen

I alle de tre skandinaviske landene er det kommunene som står for kostnader til språkopplæring for innvandrere. I hvilken grad staten dekker kommunenes utgifter, og hva slags finansieringsordning som er etablert, varierer imidlertid.

I Norge består det statlige tilskuddet til språkopplæring av et per capita-tilskudd, et resultat-tilskudd og et grunntilskudd som utbetales på bakgrunn av antall personer i kommunen som er omfattet av rett til språkopplæring. Tilskuddsordningen har til hensikt å stimulere til økt gjennomstrømming og bedre kontinuitet i språkopplæringen, noe som også er tilfellet for den danske finansieringsmodellen.

Den danske finansieringsmodellen innebærer at kommunene får dekket en del av sine utgifter gjennom et statlig refusjonssystem. Om lag halvparten av kommunenes utgifter til introduksjonsytelser refunderes, og det samme gjelder språkopplæring for personer som ikke er omfattet av introduksjonsprogrammet. Finansieringsmodellen har fokus på resultater og progresjon i språkopplæringen ved at det er innført en modul-takst-finansiering, som innebærer at tilbyderne av språkopplæring først får betalt midler når deltakerne består en modul og kan gå videre til neste. I tillegg mottar kommunene resultat-tilskudd for

hver deltaker som består språkkurs, finner arbeid eller har påbegynt studier innenfor den treårige introduksjonsperioden.

I Sverige er det ingen egen finansieringsordning for språkopplæringen. Tilskuddene kommunene mottar for introduksjon av og bosetting av flyktninger, skal også dekke språkopplæringen. Øvrige utgifter til språkopplæring må finansieres gjennom kommunenes egne skatteinntekter og generelle statlige bidrag. Det gis ingen resultat-tilskudd til kommunene, men siden september 2010 er det innført en bonusordning som innebærer at nyankomne innvandrere kan bevilges en økonomisk bonus ved slutførte språkkurs.

Oppsummering

Både Danmark, Norge og Sverige har etablert modeller for språkopplæring, med relativt like overordnede målsettinger om integrering og aktiv samfunnsdeltakelse. Språkopplæringsmodellene skal være tilpasset deltakere med ulik bakgrunn og forutsetning hva gjelder språkerfardigheter og utdanningsbakgrunn, og den skal være kostnadsfri for personkretsen som har rett til språkopplæring.

Det er også vesentlige forskjeller mellom språkopplæringsmodellene i de tre skandinaviske landene, for eksempel når det gjelder den statlige styringen og finansieringen, hvilken personkrets som har rett til offentlig støttet språkopplæring, samt omfang av og krav til deltakelse.

Rambøll Management Consulting utfører analyse og rådgivning, blant annet for departementer, direktorater, fylkeskommuner og kommuner, samt en rekke private virksomheter og interesseorganisasjoner.

Noter

- 1 Etablert 1. juli 2010.
- 2 «The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment».
- 3 Bekendtgørelse af lov om danskuddannelse til voksne utlændinge m.fl. i Danmark, og Lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere i Norge.
- 4 Skollag (1985:1100) og Förordning (1994:895) om svenskundervisning för invandrare.
- 5 Jmfør Bekendtgørelse af lov om danskuddannelse til voksne utlændinge m.fl. § 2, stk. 4.
- 6 Jmfør Bekendtgørelse af lov om danskuddannelse til voksne utlændinge m.fl. § 2 b.

FRA OSLO TINGRETT: Korrekt tolking er viktig for rettssikkerheten.

Med **tolk** eller på **norsk**?

Språklige barrierer og misforståelser kan få store konsekvenser, både for rettssikkerhet og likeverd. Norskopplæring for innvandrere vil aldri erstatte behovet for tolk – begge deler er viktige faktorer for integrering.

Mona Myran,
rådgiver, IMDi

til Tromsø-moské

Der Siv Jensen krever at regjeringen innfører forbud mot at det blir bygget en moské i Tromsø med bidrag fra Saudi-Arabia. – Vi vil ha en arktisk utpost av den ytterliggående versjonen av islam i Tromsø, sier Siv Jensen. Saudi-Arabia praktiserer. Jensen mener at det allerede er gitt milliarder kroner fra Saudi-Arabia, og at moskeen kommer til å bli bygget dersom ikke utenriksminister Jonas Gahr Støre (Ap) skaffer seg en lovlig hjemmel som forbyr det. NTB

ter rn

hun lvarsen hadde i lekse
å få tatt opp ulike tema her,

ikke en individuell fag-
ring bak. Da er det kun
en som teller, sier Nord-
me i Helsetilsynet
og omsorgsdepartemen-
terer å forskriftsfeste de
kontrollene. Noe som
at barn får en lovfestet
helsetilbudet som i dag
ubefalt.
er et kraftig signal til
ene om at de ikke har
den friheten de har fått
efalte programmet. Kom-
har misbrukt tilliten de
Dette må oppfattes som
ig korreks, sier Nordheim

for oppvekst- og levekårs-
i Askøy kommune, Rosa-
se (Frp), mener det ikke er
om misbruk av tillit.
synes det er en helt uri-
påstand. Fagfolkene gjør
blig bra jobb. Vi får to nye
røinger hver dag, men vi
egen ekstra midler fordi vi
ekstkommune, sier Fosse.
kte kommunen budsjet-
ordmødre og helsesøstre,
dde i år ikke penger til å
18 måneders kontroll.

Slår alarm om tolke- tenesta

Politiet og domstolene er storforbrukarar av tolkar. I aukande grad nyttar dei tolkar utan registrerte kvalifikasjonar.

VIDAR YSTAD
vidar.ystad@bt.no
Oslo

Riksrevisjonen slår alarm overfor Stortinget. I fjor kosta tolketenesta i politi og domstolar 133 millionar kroner. I tillegg kjem tolke-
utgiftene i Utlendingsdirek-
toratet, 75 millionar i fjor.
Riksrevisjonen finn det
«kritikkverdige» at Justisde-
partementet ikkje har for-
plikta seg til konkrete tiltak
for å betre forholda i alle tre
etatane.

– Manglar forklaringar

– Den omfattande bruken av ukvalifiserte tolkar trugar rettstryggleiken, seier riksrevisor Jørgen Kosmo. Riksrevisjonen sine undersøkingar viser at heile 58 prosent av dei tolkane politiet nytta i 2009 ikkje var registrert i Nasjonalt Tolkeregister. Dermed hadde dei ikkje formelt registrerte kvalifikasjonar. Riksrevisjonen har kome til at sju prosent av løn-
stolkane som vart nytta i straffesaker i 2009, var utan dokumenterte kvalifikasjonar. 16 prosent var registrert på lågaste kvalifikasjonsnivå.

– Vi kunne ha forstått det om dette kom av manglande tilgang på tolkar med dokumenterbare kvalifikasjonar. Men ei slik forklaring har vi ikkje fått, seier ekspedisjonssjef Per Anders Engeseth i Riksrevisjonen.

– Totalt uforsvarleg

Liv Kolstad Zehou, som er seniorrådgjevar i Integrerings- og mangfaldsdirektoratet (IMDI), meiner det er manglande retningslinjer og medvit om behovet for kvalitetssikring av tolketenestene.

Ho kan fortelje at det finst mange døme på at ei rekke toppkvalifiserte tolkar ikkje blir brukt medan personar med lågare eller ikkje dokumenterbare kvalifikasjonar blir nytta.

– Det er totalt uforsvarleg å setje nokon som ikkje har dokumenterbare kvalifikasjonar, til å oppetre som tolk i offentlege oppgaver som avhøyr eller i retten, seier ho.

Det er i dag registrert over 200 språk i Norge og et behov for tolk i 109¹ av disse. Bruk av tolk er ikke *alltid* et lovpålagt krav, men vil i mange tilfeller være en forutsetning for forsvarlig tjenesteyting og integrering i samfunnet. Selv om norskopplæringen for innvandrere er styrket de siste årene, og regjeringen nå har fremmet forslag om ytterligere styrking, vil det av ulike grunner alltid være noen som ikke kan tilstrekkelig norsk til å kommunisere med offentlige myndigheter uten språklig tilrettelegging.

Kommunikasjon, medvirkning, informasjon og veiledning er alle viktige faktorer for integrering – og tolking er i mange tilfeller et nødvendig virkemiddel.

Når norsken ikke strekker til

Språklæring er en kontinuerlig prosess, og det finnes ikke noen veldefinerte grenser for hva eller hvor mye vi som språkbrukere skal tilegne oss. Å lære språk er snakk om livslang læring.

Evnen til å lære språk avhenger imidlertid av flere faktorer hvor alder, utdanning, morsmål, språkmiljø, livssituasjon og personlige forutsetninger spiller en avgjørende rolle. Språket er dynamisk og endrer seg i takt med miljø og samfunn. Språkevnen vår påvirkes av dagsform og hendelser rundt oss. For en som er sliten og trøtt, kan det være vanskelig å finne de rette ordene, eller uttrykke seg klart og sammenhengende, og i alvorlige krisesituasjoner kan stress og traume sette det sist tillærte språket helt ut av spill.

En minoritetsspråklig som til daglig behersker norsk godt nok til å klare seg i kjente situasjoner og miljøer som på jobb eller skole, i butikken og blant venner, kan i krisesituasjoner oppleve at det er problematisk eller helt umulig å kommunisere på norsk. Også minoritetsspråklige som vanligvis behersker norsk på et høyt nivå, kan oppleve vanskeligheter med språket når de blir syke eller utsatt for stress eller stort press.

Faksimile fra Bergens Tidende, søndag 24. oktober 2010.

God kommunikasjon = Forsvarlig kommunikasjon

God kommunikasjon er viktig i all tjenesteyting, enten tjenestemottaker snakker norsk eller ikke. I tilfeller der det er en språkbarriere, vil bruk av tolk være et nødvendig virkemiddel for at det offentlige skal oppfylle sin informasjons- og veiledningsplikt – og i mange tilfeller en forutsetning for å gi et likeverdig tjenestetilbud, tilpasset mangfoldet i befolkningen. Hvordan skal legen ellers stille riktig diagnose eller læreren følge opp skole-hjem-samarbeidet? Vi kan derfor si at tolking i offentlig sektor gjør fagpersoner og tjenestemenn i stand til å informere, veilede og høre partene tross språkbarrierer. God, skriftlig, oversatt informasjon er et viktig supplement.

Det finnes ikke en egen lov om bruk av tolk. Rett til tolk kan imidlertid utledes direkte eller indirekte på flere områder innenfor dagens lovverk. Domstolloven sier eksplisitt at dersom noen som ikke kan norsk, skal delta i rettsforhandlinger, skal retten oppnevne en tolk. Rett til tolk er også spesifisert i forskrift til utlendingsloven, mens pasientrettighetsloven fastslår pasientens rett til informasjon og medvirkning, og at informasjonen skal være tilpasset mottakerens individuelle forutsetninger, som alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn.

Forvaltningsloven regulerer plikter og rettigheter i all offentlig saksbehandling, og skal sikre individet innsyn og informasjon om forhold som angår en selv, samt muligheten til å uttale seg i saken. Forvaltningsloven gjelder for alle som er bosatt i Norge. Loven har riktignok ingen direkte bestemmelse om bruk av tolk, men for å oppfylle kravene i §§ 11 og 17² samt det ulovfestede kravet til forsvarlig saksbehandling vil det i en del tilfeller være nødvendig med bruk av tolk.

FAKTA

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har som nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor et pådriveransvar for at rettssikkerhet og likeverd ikke svekkes ved språkbarrierer i offentlig tjenesteyting.

IMDi jobber fram tiltak som ivaretar tolkingens kvalitet i offentlig sektor – som tolkeutdanning, kurs for tolker og tolkebrukere og kartlegging av tolkebruken i offentlig sektor gjennom årlige spørreundersøkelser.

Et viktig mål med arbeidet er å øke fagpersoners og tjenestemenns kunnskap om *hvorfor* og *når* det er viktig å bruke tolk.

Det er imidlertid den enkelte sektormyndighet og kommune som har ansvar for å utvikle god forvaltningspraksis på sine områder, herunder rutiner for bruk og bestilling av tolketjenester.

Nasjonalt tolkeregister gir en oversikt over tolkers formelle kompetanse i tolking mellom norsk og andre språk. Registeret driftes av IMDi og er allment tilgjengelig på www.tolkeportalen.no.

- ▶ I Nasjonalt tolkeregister får du innsyn i hvilke kvalifikasjoner de registrerte tolkene besitter.
- ▶ Registeret kan enten brukes for å sjekke kvalifikasjonene til en tolk som allerede er bestilt, eller for å kontakte tolker med etterspurte kvalifikasjoner.
- ▶ Nasjonalt tolkeregister har ikke bestillingsfunksjoner, men innehar kontaktopplysninger til tolkene.
- ▶ Ved kjøp av tolketjenester bør du alltid etterspørre tolker som har dokumenterte tolkefaglige kvalifikasjoner. Dette bør gjelde enten tjenesten kjøpes fra tolken eller gjennom et tolkeformidlingsbyrå.
- ▶ Per 31.12.2010 er det 1206 tolker oppført i Nasjonalt tolkeregister i 66 språk.

” Også minoritetsspråklige som vanligvis behersker norsk på et høyt nivå, kan oppleve vanskeligheter med språket når de blir syke eller utsatt for stress eller stort press.

” **Jo flere år du har bodd her, jo vanskeligere kan det være å innrømme at du trenger kommunikasjonshjelp.**

Konsekvenser av uforsvarlig kommunikasjon

IMDis undersøkelser bekrefter et generelt underforbruk av tolk i offentlig sektor.³ I kriminalomsorgen bruker kun én av tre ansatte tolk når det er nødvendig, mens i barnevernet mener én av fire ansatte at det brukes tolk for sjelden. Videre sier over 70 prosent at manglende tolkebruk fører til svekket rettssikkerhet og reduserer muligheten til å gjøre en faglig forsvarlig jobb.

Ansatte i barnevernet påpeker at manglende tolkebruk ved for eksempel skole og sosialkontor fører til at saker som i utgangspunktet er ukompliserte, eskaleres og havner hos barnevernet fordi veiledning ikke ble gitt i første instans. Vi har indikasjoner på at dette ikke bare gjelder barnevernet, men også forekommer i andre instanser og etater. I helsesektoren kan manglende tolking utgjøre en risiko for liv og helse.

Det mangelfulle tolketilbudet rammer også barn, enten fordi de selv blir satt til å tolke i egne saker eller for foreldre og slekt,⁴ eller fordi kvaliteten på tolkingen der barn er involvert, er for dårlig. Barneombudet er sterkt bekymret for disse forholdene og ønsker nå et lovforbud mot bruk av barn som tolk. Ombudet uttrykker også bekymring for hvordan de geografiske forskjellene i tolketilbudet bidrar til at barn får svært ulike tjenestetilbud fra det offentlige avhengig av hvor i landet de bor,⁵ og mener dette er i strid med barnekonvensjonens artikkel 2⁶.

Jo flere år i Norge, jo bedre i norsk?

For de fleste vil behovet for tolk være størst de første årene i Norge. Etter norskopplæring og etter hvert som årene går, avtar tolkebehovet for de aller fleste. Det er en viss sammenheng mellom botid og norskerferdigheter, selv om enkelte undersøkelser viser at arbeidslivet kan

ha en langt mer positiv innvirkning på norsken enn botid. Innvandrere som har bodd lenge i Norge, men som har stått utenfor arbeidsmarkedet, oppfatter egne norskerferdigheter som dårligere sammenlignet med innvandrere med tilsvarende botid, men som har vært i arbeid.⁷ Det er altså ikke gitt at lang botid gir gode norskerferdigheter.

Jo flere år du har bodd her, jo vanskeligere kan det være å innrømme at du trenger kommunikasjonshjelp. I IMDis undersøkelse om bruk av tolk i skolen⁸ forteller mange lærere at foreldre ofte kvier seg for å be om tolk eller høflig takker nei når de får tilbud om det. For læreren kan dette bli et dilemma – skal han etterkomme foreldrenes ønske eller skal han insistere på å bruke tolk? Hvordan læreren presenterte behovet, ser her ut til å være avgjørende. De lærerne i IMDis undersøkelse som mente at bruk av tolk var en forutsetning for at de selv skulle få gjort sin egen jobb, hadde lettere for å oppnå gehør hos foreldrene.

Tolkebehov

Tolkebehovet er og vil være i stadig endring, da det avhenger av bl.a. nye innvandrergupper og den enkeltes norskkunnskaper og befatning med ulike arenaer i samfunnet. Selv om det er vanskelig å gi en eksakt oversikt over tolkebehovet eller prognoser for hvordan det vil utvikle seg, tilsier økt migrasjon, spesielt gjennom arbeidsinnvandring, at behovet for tolking vil øke i årene fremover.

I dag kartlegges tolkebehovene ved hjelp av data fra store tolkebrukere og offentlige og private tolkeformidlere. Ved å se på etterspørselen etter tolketjenester i markedet, og forholdet mellom etterspørsel og tilbud i de ulike språkene, får vi en viss oversikt over behovene. Men det er behov for mer presise og objektive mål på tolkebehovet, både i dag og i fremtiden.

Dette ville kunne fremskaffes dersom hver og en sektor gjorde regelmessige kartlegginger av tolkebehovet hos sine brukere. En slik metode vil også være i tråd med sektoransvarsprinsippet og prinsippet om at offentlige etater og institusjoner må ha kunnskap om sine egne brukergrupper.

Ja takk, begge deler!

Språk er nært sammenvevd med hvordan vi tenker og kommuniserer, og vår sosiale identitet. Å lære seg språk og å videreutvikle sine språk er ikke bare et spørsmål om livskvalitet,

men også helt nødvendig for å kunne delta i samfunnet og uttrykke seg uten innblanding fra andre. Det er sjelden at noen bevisst velger bort den muligheten.

Som vi har sett, er det vanligvis andre og mer sammensatte årsaker til at enkelte strever med det norske språket og trenger bistand i form av tolkehjelp. For noen kan tolkebehovet være et livsvarig behov, mens for andre handler det om et behov som oppstår kun i ulike faser eller situasjoner i livet. Skal vi lykkes med integreringen, er både norskopplæring og et godt tolketilbud avgjørende.

Noter

- 1 Skaaden 2007, samt upublisert kartlegging av tolkebehovet i Oslo politidistrikt
- 2 § 11 omhandler veiledningsplikten, § 17 omhandler informasjons- og utredningsplikten
- 3 IMDi-rapport 6-2007. Fastleger og tolketjenester, IMDi-rapport 5-2008. Bruk av tolk i barnevernet, IMDi-rapport 6-2009. Bruk av tolk i straffesakskjeden og IMDi-rapport 9-2010. Bruk av tolk i grunnskolen i Oslo
- 4 IMDi-rapport 9-2010. Bruk av tolk i grunnskolen i Oslo
- 5 Barneombudets supplerende rapport til FNs komité for barnets rettigheter, 2009
- 6 De stater som er part i denne konvensjon, skal respektere og sikre de rettigheter som er fastsatt i denne konvensjon for ethvert barn innenfor deres jurisdiksjon, uten diskriminering av noe slag og uten hensyn til barnets, dets foreldres eller verges rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politiske eller annen oppfatning, nasjonale, etniske eller sosiale opprinnelse, eiendomsforhold, funksjonshemming, fødsel eller annen stilling.
- 7 SSB 2008/5: Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006
- 8 IMDi-rapport 9-2010. Bruk av tolk i grunnskolen i Oslo

Litteratur

- Barneombudet 2009. *Supplerende rapport til FNs komité for barnets rettigheter*
- IMDi-rapport 6-2007. *Fastleger og tolketjenester*
- IMDi-rapport 5-2008. *Bruk av tolk i barnevernet*
- IMDi-rapport 6-2009. *Bruk av tolk i straffesakskjeden*
- IMDi-rapport 9-2010. *Bruk av tolk i grunnskolen i Oslo*
- Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)*. LOV-1967-02-10
- Lov om domstolene (domstolloven)*. LOV-1915-08-13-5
- Lov om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven)*. LOV-1999-07-02-63
- Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)*. LOV-1988-06-24-64
- Skaaden, Hanne 2007. *Tolkeformidling i offentlig sektor. Etterspørsel og tilbud*.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. Tilgjengelig på www.tolkeportalen.no
- Statistisk sentralbyrå 2008/5. *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo-Kongsvinger
- Saastad, Eli 2006. Suboptimal care in stillbirths – a retrospective audit study. *Evaluation of the prenatal care and possibilities for quality improvements with special focus on non-western women*. Thesis for master of science. University of Oslo
- Saastad, Eli, Vangen, Siri & Frøen, J. Frederik 2007. «Suboptimal care in stillbirths – a retrospective audit study» in *Acta Obstetrica & Gynecologica*. Volume 86, Issue 4, pp 444–450
- www.barneombudet.no *Barnekonvensjonen med tilleggsprotokoller*
- www.nrk.no 12.09.2007. *Språkproblemer gir dødfødsler*

Finansiering av norskopplæringen

Det har vært gitt statsstøtte til norskopplæring av flyktninger siden 1975. Fram til 2005 fikk kommunene dekket sine utgifter gjennom en refusjonsordning, basert på omfanget av undervisningen som var gjennomført.

1. september 2005 ble det innført en ny finansieringsordning for norskopplæringen. Opp-læringen finansieres nå gjennom et persontilskudd (per capita) og et resultattilskudd. Fordi enkelte kommuner kom dårligere ut enn før, ble ordningen justert, slik at kommuner med få deltakere i opplæring nå også mottar et grunntilskudd.

Kommunene mottar tilskudd for innvandrere som har rett og plikt eller bare rett til opplæring i norsk og samfunnskunnskap, og som har fått første oppholds- og arbeidstillatelse etter 1. september 2005. Tilskuddet utbetales uavhengig av kommunenes undervisningstilbud. Tilskuddet ble fram til 2010 fordelt over fem år. For dem som kommer inn i ordningen etter 2010, vil tilskuddet bli utbetalt over tre år.

Et av formålene med å endre finansieringen av norskopplæringen var å bidra til å øke gjennomstrømmingen. Foreløpig finnes det ikke sikre tall på om dette målet er oppnådd.

FIRE ULIKE TILSKUDD

Persontilskudd (per capita): Kommunen mottar et tilskudd per person i målgruppen for rett og plikt eller bare rett til opplæring, som har fått oppholds- eller arbeidstillatelse etter 1. september 2005. Tilskuddet har to satser, en høy og en lav. Høy sats gjelder for personer fra Afrika, Asia, Oseania (unntatt Australia og New Zealand), Øst-Europa, Sør-Amerika og Mellom-Amerika. Lav sats gjelder for personer fra Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. Etter 2011-satser utgjør tilskuddet henholdsvis 111 300 (høy sats) og 42 200 (lav sats) per person, fordelt over tre år. Kommunen søker tilskuddet gjennom Nasjonalt Introduksjonsregister (NIR).

Resultattilskudd: Kommunen mottar et tilskudd per person som består Norskprøve 2 og 3. I 2011 er tilskuddet 5700 kroner per beståtte muntlig og skriftlig del av Norskprøve 2 og 3. Dette innebærer at resultattilskuddet vil kunne variere fra 5700 til 22 800 per person, avhengig

av hvor mange muntlige og skriftlige prøver den enkelte består. Kommunen søker tilskuddet gjennom NIR.

Grunntilskudd: Utbetales til alle kommuner som har mellom 1 og 150 personer i personkretsen for rett og plikt eller rett til opplæring i norsk og samfunnskunnskap etter introduksjonsloven. Utbetaling er etter to satser. Lav sats, 160 000 kroner, utbetales til kommuner med 1–3 personer i målgruppen. Høy sats, 410 000 kroner, utbetales til kommuner med 4–150 personer i målgruppen. Kommunene trenger ikke å søke om grunntilskudd.

Tilskudd til norskopplæring for asylsøkere: Asylsøkere i ordinære mottak kan tilbys 250 timers norskopplæring. Ordningen gjelder alle asylsøkere fra 16–18 år, og de over 18 år som har Norge som første land de søker asyl i. Kommuner som tilbyr norskopplæring til denne gruppa, mottar et tilskudd på 17 200 kroner (2011) per person.

Ny rapport om finansiering

Finansieringen av norskopplæringen er endret fra et tilskudd basert på omfang av undervisning, til et tilskudd basert på hvor mange personer i kommunen som har rett til norskopplæring. Hvordan dette påvirker kommunenes økonomi og undervisningstilbud, er tema i en ny undersøkelse som Agenda Kaupang har gjennomført på oppdrag fra IMDi (under publisering). Undersøkelsen ser på utviklingen i kommunenes inntekter og utgifter til norskopplæring av voksne innvandrere for perioden 2002 til 2009.

Foreløpige funn fra undersøkelsen viser at:

- ▶ Den økonomiske balansen i kommunene er blitt vesentlig bedre i perioden 2002–2009, men det statlige norsktilskuddet dekker fortsatt ikke kommunenes reelle utgifter til norskopplæring. I 2002 hadde kommunene nettoutgifter som utgjorde rundt 40 prosent av inntektene samlet sett. I årene 2007–2009 var andelen redusert til ca. 10 prosent.
- ▶ Kommuner med færre enn tre årsverk i norskopplæringen har hatt den største økonomiske forbedringen. En forklaring kan være at grunntilskuddet slår gunstig ut for disse kommunene. En annen forklaring kan være at disse kommunene tilbyr få timer undervisning. Interkommunalt samarbeid som gir stordriftsfordeler og mer kostnadseffektiv undervisning, kan også være noe av forklaringen på bedret økonomisk balanse.
- ▶ Det er stor variasjon i undervisningstilbudet som gis i kommunene: fra 2 til 30 timer per uke. To tredeler av kommunene tilbyr mellom 15 og 20 timer opplæring i uken. Det er de minste kommunene med få elever som tilbyr færrest timer. De store forskjellene i antall tilbudte timer opplæring er også en viktig forklaring til de store forskjellene i den økonomiske balansen mellom enkeltkommuner.

Agenda Kaupangs analyse bygger på en kombinasjon av kvantitativ informasjon om økonomi og undervisningstilbud, en spørreundersøkelse blant rektorene som har ansvar for undervisningen, og intervjuer med sentrale aktører i Hordaland, Troms og Oslo.

- ▶ I perioden fra 2002 til 2009 har statens overføringer til kommunene i faste priser økt med 523 millioner kroner. Samtidig har både det totale antallet deltakere og årsverk i norskopplæringen holdt seg stabilt. Agenda Kaupang påpeker at kommunene har anledning til å tilpasse organisering av undervisningen etter tilgjengelige midler, fordi det ikke finnes nasjonale standarder for hvor mange timer undervisning kommunene skal tilby, eller hvor store gruppene skal være. Dersom inntektene går ned, kan kommunene redusere antall timer til den enkelte, øke størrelsen på gruppene, innføre timer med selvstudium eller andre tiltak som vil gi bedre balanse i økonomien.
- ▶ Etter 1. september 2010 vil det være noen som ikke lenger har rett til norskopplæring, men som fortsatt har behov for undervisning. Den mest vanlige løsningen i kommunene ser ut til å være at elevene som mister sine rettigheter, må betale for norskundervisningen selv.
- ▶ Det er behov for å se nærmere på hvordan man kan sikre at potensialet for interkommunalt samarbeid blir utnyttet godt nok. I tillegg til at interkommunalt samarbeid reduserer kostnader, gir slikt samarbeid også bedre grunnlag for etablering av fagmiljøer og økt kvalitet på undervisningen.

Figur 1: Statlige tilskudd til kommunene de fem siste år i faste 2010-kroner (i 1000 kr)

2006	2007	2008	2009	2010
1 271 432	1 332 202	1 416 580	1 541 155	1 450 548

Ønsker flere kompetente lærere

Lærerne i voksenopplæringen berømmes for jobben, men de er for få, mange nærmer seg pensjonsalder, og de møter stadig tøffere krav til kompetanse. Lederen i Utdanningsforbundet, Mimi Bjerkestrand, mener utfordringene er mange.

Likestillingsminister Audun Lysbakken sa det senest i sommer på Vox-konferansen «Jobb med norsk – språkopplæring på veien til arbeid»:
– Den jobben dere lærere og ledere gjør, er utrolig viktig. Vi lykkes ikke med integreringen uten en god norskopplæring. Og vi lykkes ikke uten kompetente og motiverte lærere.

Både Lysbakken og andre ledere i Utdannings-Norge er klare på at utfordringene er mange på voksenopplæringsfeltet.

For det første er det behov for flere lærere. Statistisk sentralbyrå estimerer at det trengs 20 000 flere lærere innen 2020, inkludert

voksenopplæringen. Dessuten viser Utdanningsforbundets opplysninger at medlemmene i voksenopplæringen blir stadig eldre, og at yngre krefter sårt trengs. Gjennomsnittsalderen blant medlemmene er på 52,5 år, og bare en tredjedel av medlemmene er yngre enn 50.

Lederen i Utdanningsforbundet, Mimi Bjerkestrand, er ikke i tvil om at det trengs flere lærerkrefter de neste årene.

– Vi har en generell utfordring når det gjelder rekruttering. I hele utdanningssektoren har vi en veldig høy gjennomsnittsalder blant våre lærere, også i voksenopplæringen, sier Bjerkestrand.

– Vi arbeider for å styrke lærerutdanningen, heve statusen og gjøre yrket mer attraktivt. Derfor jobber vi for medlemmenes lønns- og arbeidsvilkår, for å gi lærere et profesjonelt handlingsrom og for retten til etterutdanning. Vi jobber gjennom flere kanaler, for å sikre en bedre rekruttering, i tett samarbeid med myndighetene.

– Så det er ikke bare bedre lønn som kan lokke flere lærere?

– Lønn er en viktig faktor når unge velger yrke, men jeg tror også det handler om engasjement og motivasjon for å bli lærer. Klarer vi å gjøre læreryrket inspirerende, og kombinere det med en faglig interesse for faget, så bør vi ha et godt rekrutteringspotensial. I tillegg må lærere få anledning til å utvikle seg faglig i tråd med endrende krav til yrkesutøvelsen. Reell tilgang på etter- og videreutdanning er helt avgjørende for å gjøre læreryrket attraktivt. Også innen norskopplæringen i voksenopplæringen bør det legges til rette for at folk med relevant fagbakgrunn kan benytte den for å bygge videre til en fullverdig lærerutdanning.

– Hvordan kan veiene inn i læreryrket bli flere?

– I dag er det mange veier inn i læreryrket. Vi har yrkesfaglig utdanning, førskolelærerutdanning, pedagogiske utdanninger og lærerutdanning på høyskoler og universitet. Vi må gjøre disse mer kjent for å dra nytte av det potensialet av

mulige nye lærere som finnes, uten å fire på kravet til kompetanse. Det vil verken læreryrket eller elevene tjene på.

I framtiden kan undervisningen i voksenopplæringen få en enda større betydning for innvandrere. I 2009 sendte daværende Arbeids- og inkluderingsdepartementet ut et høringsforlag som blant annet omfatter innføring av krav om bestått norskprøve før norsk statsborgerskap kan innvilges.

– Hvordan ser Utdanningsforbundet på at medlemmene kan få et større ansvar for den enkeltes norskkunnskaper og muligheter for å bli norsk statsborger?

– Det er problematisk at man ønsker å koble demokratiske rettigheter, som statsborgerskap, opp mot det å bestå en norskprøve. Utdanningsforbundet ønsker at flest mulig skal lære mest mulig. Norskopplæringen må styrkes på flere vis, og dette er i første rekke kommunenes ansvar – det må et krafttak til for å gjøre dette til et likeverdig tilbud, fordi innsatsen på dette området varierer fra kommune til kommune.

” Hvis statsborgerskap kobles til bestått norskopplæring, kan konsekvensen bli at ansvaret legges på den enkelte lærer og ikke på rammevilkårene i kommunen.

– Hva slags krafttak tenker du på?

– Hvis statsborgerskap kobles til bestått norskopplæring, kan konsekvensen bli at ansvaret legges på den enkelte lærer og ikke på rammevilkårene i kommunen. Lærerne skal selvsagt ta ansvar for den opplæringen de gir, men det er myndighetene som må sørge for kompetanse og rammevilkår slik at opplæringen fungerer som den skal.

– Har du inntrykk av at lærerne selv opplever dette som problematisk?

” Lærerne har en elevgruppe med svært ulik bakgrunn når det gjelder både utdanning og erfaringer, det krever mye av den enkelte.

– Våre medlemmer opplever det som en stor utfordring, og vi er nødt til å ta en grundig diskusjon med våre medlemmer som jobber med norskopplæring. Lærerne har en elevgruppe med svært ulik bakgrunn når det gjelder både utdanning og erfaringer, det krever mye av den enkelte.

– Hva gjøres for å øke kompetansen blant medlemmene som jobber med norskopplæring i voksenopplæringen?

– Vi tilbyr medlemmene god faglig oppfølging på mange områder. Voksenopplæringen er et komplekst og voksende område, og mange lærere er opptatt av å skaffe seg nødvendig kompetanse for å møte innvandreres behov.

– Kan du si noe som gjøres konkret for å øke kompetansen?

– Vår organisasjon er representert i offentlige utvalg, og vi har tett kontakt med Vox, Utdanningsdirektoratet og Kunnskapsdepartementet. Vi gjør det vi kan for å påvirke myndighetene til å sikre den nødvendige kompetansehevingen og opplæringen for medlemmene i voksenopplæringen. I tillegg har vi en rekke kurs, samt etter- og videreutdanningstilbud, som det går an å melde seg på.

Noe av kritikken mot undervisningsopplegget for voksne har vært at det er organisert tilnærmet etter modell av undervisning for barn, med grunnskole for voksne og videregående for voksne. Bjerkestrand er ikke helt enig i denne kritikken.

– I utgangpunktet er jeg ikke enig i den beskrivelsen. Opplæringsloven gir voksne sterke individuelle rettigheter, som at de har rett til å få vurdert realkompetanse ved inntak til videregående opplæring. Vi har jobbet for å få et mer forutsigbart system for godkjenning av realkompetanse på alle nivåer i utdanningssystemet. Det er altså ikke slik at organiseringen av undervisningen for voksne er laget tilnærmet etter modell for barn, fordi det er særskilte rettigheter for voksne.

– Men kunne organiseringen vært enda bedre?

– Organiseringen av undervisningen er ikke et sentralt, nasjonalt ansvar. Det er skoleeiere, kommuner, fylkeskommuner og den enkelte skole som har ansvaret for å finne en organisering som passer de voksne og det lokalmiljøet de har opplæringen i. Når det gjelder klasseromsundervisningen, er det også viktig å passe seg for å prøve å regulere læreres profesjonelle handlingsrom og frata den enkelte lærer valgmuligheter når det gjelder organisering og valg av metodikk. Opplæringen av voksne skal tilpasses den enkeltes behov innenfor rammen av lovverket.

Bjerkestrand mener det er viktig også å fokusere på de positive sidene ved yrket:

– Vil vi ha unge mennesker til å søke læreryrket, må vi også være villige til å vise fram de spennende sidene ved yrket. Å møte mennesker fra mange forskjellige land, med svært forskjellig erfaringsbakgrunn, gir undervisningen et spennende bakteppe.

Kunnskapsdepartementet oppnevnte i oktober 2008 Østbergutvalget, som fikk i oppgave å foreta en helhetlig gjennomgang av opplæringstilbudet for minoritetsspråklige i barnehage, skole og høyere utdanning. I «Mangfold og mestring» skriver utvalget «at opplæringstilbudet til voksne minoritetsspråklige generelt fremstår som fragmentert og fordelt på mange aktører, fra overordnet statlig nivå og ned til førstelinjenivå. Dette fører blant annet til hindringer for at målet om rask overgang til utdanning eller arbeid kan nås».

– Jeg er enig i at voksenopplæringsfeltet er fragmentert og komplekst – og det vil det fortsatt være, sier Bjerkestrand, og fortsetter:

– Voksenopplæringen består av mange forskjellige typer opplæring – og opplæringen er og må være hjemlet i forskjellige lover. Voksne har selvsagt helt ulike behov, noen er analfabeter, andre trenger omskolering etter å ha mistet jobben, mens andre vil bli fagarbeidere.

– Er også ansvaret for opplæringen fragmentert?

– Voksne har rett til opplæring på grunnskolens område, og da har kommunen ansvaret. Voksne uten fullført videregående opplæring har rett til tilpasset, gratis videregående opplæring – og det er fylkeskommunenes ansvar. I tillegg har kommunene ansvar for norskopplæringen og for opplæring av voksne med særskilte opplæringsbehov. Utdanningsforbundet mener at det er behov for en sterkere nasjonal styring av dette feltet, slik at vi får til et sterkere samarbeid med de ulike forvaltningsnivåene og instansene som sitter med ansvaret.

– Hvorfor er voksenopplæringsfeltet så vanskelig å finne på Utdanningsforbundets hjemmesider? Er ikke dette et prioritert område?

– Den nye hjemmesiden er utbedret, med en egen side om voksenopplæring sortert under videregående opplæring. Det kan være et tips å bruke søkefunksjonen og skrive inn «voksenopplæring» i søkefeltet. Likevel kan det hende at det er vanskelig å finne, og vi kan sikkert gjøre en bedre jobb for at det skal være lettere å finne på våre sider.

– Det er altså store utfordringer både når det gjelder rekruttering til og organisering av voksenopplæringen?

– Ja, vi har behov for en nasjonal strategi. Det er en felles utfordring for alle som jobber med voksenopplæring at vi har nye målgrupper, for eksempel er det grupper av arbeidsinnvandrere som bedrifter ønsker opplæring av. Vi må se på dette feltet som et spennende felt i utvikling – et felt som avspeiler samfunnsutviklingen. Vi er på vei til å bli et multikulturelt samfunn. Det krever mye, men gir kommende lærere mange muligheter. Voksenopplæringsfeltet er sammensatt, og det er en utopi at dette feltet er enkelt. Voksne skal møtes med de forskjellige de bærer med seg.

Tekst: Lasse Lønnebotn

Foto: Wayne Conradie

A photograph of a male healthcare worker in white scrubs, leaning over and attending to a patient. The worker is smiling slightly and looking down at the patient. The patient has white hair and is wearing a dark top. The background shows a hospital room with a blue cabinet and a door. An orange triangle is in the top-left corner.

Norsk i arbeids- livet

Språkopplæring på arbeidsplassen

Det er behov for tiltak som bygger på nyere måter å forstå både språk og læring på, og som gjør det mulig å knytte arbeidsliv og språkopplæring sammen.

Denne artikkelen bygger på undersøkelser fra norsk arbeidsliv sett i sammenheng med forskning om språk og språklæring. Norsk arbeidslivsforskning viser at språk er et problematisk tema (Rogstad 2001, Andenæs 2010, Seeberg og Dahle 2006, Sollund 2004, 2006). Både arbeidsgivere og arbeidstakere har vondt for å sette fingeren på akkurat hva som er problematisk. «Å være god i norsk» er en sekkebetegnelse på svært ulike kompetanser, og det skal et trent blikk til for å oppfatte hva den enkelte «er god i» eller hva som skal til for å bli «god». Er det språklige, interaksjonelle eller kulturelle forhold det dreier seg om? Og når noe skal forandres: Hvem kan gjøre noe med det, og hva kan de gjøre?

Tradisjonelle oppfatninger av språk og språklæring kan være til hinder for det integreringspolitiske målet om at innvandrere raskest mulig skal kunne bidra med sine ressurser i arbeidslivet og i samfunnet. Det er derfor behov for tiltak som bygger på nyere måter å forstå både språk og læring på, og som gjør det mulig å knytte arbeidsliv og språkopplæring sammen.

Hva slags språk, og hva slags læring?

Den vanligste forståelsen av hva det vil si å «kunne et språk», er at det dreier seg om å beherske et system av ord, uttale og grammatikk.

Og den vanligste forståelsen av hvordan folk *lærer* språk, er at det dreier seg om individuell tilegnelse av det abstrakte språksystemet, eventuelt med støtte i undervisning.

Nyere forskning om språk og om språktilegnelse gir andre perspektiver. Slik forskning viser *for det første* at språk best kan forstås gjennom hvordan det brukes i virkeligheten, dvs. i kommunikasjon. I et slikt perspektiv betyr det å «kunne» et språk at man har kompetanse til å delta i bestemte former for kommunikasjon og å gjøre det på bestemte måter (Linell 2009, Steensig 2001, Riley 2007). Ord og grammatikk er naturligvis helt sentrale ressurser i kommunikasjon. Men et menneske som kan bruke disse ressursene til for eksempel å lese og skrive fagtekster, kan ikke nødvendigvis trøste et gråtende barn eller berolige en forvirret demenspasient, forstå kollegial humor eller forhandle om fordeling av arbeidsoppgaver.

For det andre sier denne forskningen at sosial deltakelse er en forutsetning for å lære språk (Kramsch 2002, Norton 2000, Saville-Troike 2006). Dette er noe av begrunnelsen for de nye ordningene der innvandrere blir utplassert i arbeidslivet som ledd i kvalifiseringsløp. Men vi har lite kunnskap om hvordan slike ordninger faktisk fungerer for deltakere og for arbeids-

Ellen Andenæs, førsteamanuensis, Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU

Størst på arbeidsplassene

Næringsliv

TIPS OSS: redaksjonen@ stavangeravis.no | Telefon: 81 82 22 22

– Store muligheter for kultursamspill

Administrerende direktør Terje Vaneberg i Sparebanken i Sør-Østlandet er glad for samarbeidet i den siste utgaven av fylkeskommunens utredning i utvikling. Her peker Vaneberg på en tro om at kultur blir et viktig del av moderne næringsutvikling. – Mitt håp er at nærings-

Terje Vaneberg. Foto: Espen Holvik

Utgeve i oktober i år ble registrert 25 prosent færre konkurser og konkursutviklinger enn i oktober 2009. I alt ble det i oktober registrert 429 konkurser og konkursutviklinger, mens det i samme måned i forrige år ble registrert 571.

Hogstegnet 17 oktober 2009 ble registrert 17 oktober 2009. – en nedgang på 51,4 prosent. Det ble registrert én konkursutvikling i oktober sammenlignet med tre avviklinger i oktober 2009.

Internasjonal pølsefest på

Ansatte fra 38 nasjoner jobber hos Nortura

Tekst og foto: Geir Sævieland

Arbeidstakere med utenlandsk bakgrunn har tatt saftige jafs i andelen av Norturas arbeidsstyrke på Forus. Nå er 38 nasjoner representert ved fabrikkens som lager 30 tonn pølse – hver dag.

Avtroppende Stavanger-ordfører Leif Johan Sevland (H) hadde med seg næringspolitisk utvalg i Stavanger kommune da de i går avla et besøk på fabrikkens som i går omsatte for 1,2 milliarder kroner.

Fra å ha produsert drøye 2000 tonn pølse i 2009 vil Nortura-fabrikken på Forus i år pumpes ut nærmest 11.000 tonn pølse. Pølsefabrikken har de fleste fabrikkdirektører i Vibeke Lamark fikk til ved hjelp av det siste innslaget av arbeidstakere med utenlandsk bakgrunn.

– Hvor fjerde ansatt har utenlandsk bakgrunn, 38 nasjonaliteter er nå representert hos oss, sier Lamark til Rogalands Avis.

– Hvilket innfødringer har dette eksportelsvis skapt?

– Det har ikke vært en selvfølge for alle å måtte forholde seg til kvinnelige ledere. Noen reagerte på dette, og da måtte vi ta opp problemstillingen og skape en forståelse for at ordre måtte følges også når en kvinne tok beslutningene, sier hun.

Tilværelse på «norsk»
Fabrikkdirektøren laest opp en rekke tiltak som har blitt gjennomført blant medarbeiderne som nå varierer mellom 450 til 700 ansatte.

- Kursing i norsk.
- Norsk som arbeidsspråk.

- Arbeidsmiljøkartlegging.
- Oppslag på fere språk.
- Bruk av tolker.
- Sosiale tiltak.
- Utenlandsk arbeidskraft som arbeidsutvalg for ledere og tilfittvalgte.
- Kursing i helseogoversettelse mellom ulike språk. Begreper i Nortura omslutes på norsk, men det betinger at det er skapt en felles forståelse for hva begrepene faktisk innebærer på tvers av kulturer og de ansattes bakgrunn.

– Vi må stille krav om at de ansatte behersker norsk, men vi prøver i situasjoner der arbeidstakerne ikke behersker dette godt nok. Slik kan misforståelser oppstå, og da vil det være nødvendig å ta kontakt med profesjonelle tolker, sier Lamark.

Motiverte kliddansere
Det 120 mål store fabrikkområdet nær Gandsfjorden er i dag arbeidsplassen til blant annet nordmenn, svensker, tyskere, latviere, tjekkerne og vietnamesere.

«Internasjonalisering» har vært helt nødvendig for å rekruttere nok arbeidskraft.

– Dette vil fortsette å være oss i mange år framover. Hvor uke får jeg 30-50 henvendelser om jobb på telefon eller e-post fra personer med utenlandsk bakgrunn, sier Lamark, som mener det internasjonale preget har løftet virksomheten.

– Vi mener dette har vært en berikelse for bedriften. Vi har lært å forstå hverandre bedre, sier fabrikkdirektøren, som også peker på noen av utfordringene ved situasjonen.

– Vi prøver å motivere at det oppstår klikker blant de ansatte. Og boligmarkedet gjør det vanskelig å skaffe seg bolig for dem som vil jobbe her.

ge@rogalandsavis.no

– Bevisst integrering

Leif Johan Sevland lot seg både imponere av pølseproduksjonen – og arbeidsstørrelsen til dem som produserte ordreforens lunsj i går.

Stavanger-ordføreren fikk selv knasse på en rykende fersk, varm Nortura-pølse etter å ha studert det store internasjonale innslaget

i fabrikkens som i for slaktet 228.001 gris og 143.000 sau eller lam.

– Hva jeg så og hva jeg opplever i samarbeid med de ansatte bekrefter inntrykket mitt av en arbeidsstørrelse som prøver de ansatte. Det har Nortura fått til gjennom en bevisst satning på integrering, sier han.

DESIGNERT DRIFTER: Nortura-ansett Arne Leif Johan Sevland besøker i sine dager.

FABRIKK-INSPEKTØR: Pølses rådgiver Helga Strøm vedlike og Fip-leder Trond Berntsen.

HELDETS PØLSER: Christine Sagen Helge (H) i samarbeid med fabrikkdirektør Vibeke Lamark, Helga Strøm (H) og Leif Johan Sevland (H) under gjennomsnittsbildning.

IMPONERT: Fabrikkdirektør Vibeke Lamark i Nortura møter i innledende Leif Johan Sevland (H) under gjennomsnittsbildning.

miljøet, og det er nødvendig å spørre hva slags forutsetninger som må være til stede for at ordningene skal fungere etter hensikten. Det er ikke slik at språk bare «siver inn» fra omgivelsene, og det er heller ikke slik at den som er plassert et sted, automatisk blir aktiv deltaker i den sosiale virksomheten som foregår der.

Hvordan språk brukes i praksis, lærer vi først og fremst ved å observere og delta i konkret virksomhet sammen med andre. All virksomhet – også språkbruk – er festet i sosiale fellesskap og lokale normer: *Sånn gjør vi det her*. Alle nykommere alle steder må lære hvordan *vi gjør det her*, og mye av det som blir gjort,

Faksimile fra Rogalands avis,
onsdag 3. november 2010.

gjøres gjennom språk. Hva det betyr å «kunne norsk» er med andre ord lokalt, i denne sammenhengen relatert til den spesifikke arbeidsplassen. For å beskrive hva som faktisk skal læres, må en derfor studere kommunikasjonen der. Da vil en se at mye profesjonell kommunikasjon kan beskrives i form av bestemte tekstsjangre og samtaleyper med ganske klare mønstre for hvem

som skal delta og på hvilke måter, og også for innhold og stil (Linell 2009). Rutinerte deltakere behersker disse kommunikasjonsformene, men det betyr ikke at de kan gjøre rede for dem. Det dreier seg først og fremst om taus kunnskap, som det er vanskelig å dele og som nykommere ikke bare kan spørre seg fram til. Dette er særlig tydelig for muntlig kommunikasjon, og det har noen implikasjoner for hva slags kunnskap språkopplæring må tuftes på.

Språk på kurs og språk på jobb

«De går på kurs og tar eksamen etter eksamen og er så flinke som bare det – men de lærer jo ikke å *snakke norsk!*» Dette hjertesukket kom fra en leder på et norsk sykehjem med stort etnisk mangfold i arbeidsstokken, og det illustrerer forholdet mellom hva generelle norskkurs kan gi, og den virkeligheten man møter i arbeidslivet. Det lederen ønsket, var at de ansatte skulle kunne delta i de bestemte formene for samtale som er viktige på sykehjemmet, og gjøre det på den måten som er passende for *ansatte* – i forhold til henholdsvis kolleger, beboere og deres pårørende. Hva som er passende, varierer med både situasjon og samtalepartner.

Å føre en samtale er en hverdagslig aktivitet, og ikke mange kan se hvor komplekse ferdigheter vi tar i bruk for å gjøre det. Det dreier seg ikke bare om å snakke og lytte, men om kontinuerlig å koordinere sin oppførsel med andres, og å fortolke de intensjonene andre har med sine ytringer: Var det et spørsmål som ble stilt nå? Var det hun sa, en spøk – eller en kritisk kommentar? Og hva vil være et passende svar? Kompetente språkbrukere er ikke perfekte i den forstand at de alltid sier det riktige og korrekte, men derimot ved at de er fleksible fordi de er i stand til å fortolke ytringer ut fra situasjon og relasjon (Brouwer og Nissen 2003). Det samme prinsippet gjelder for tekst: Skriftkyndighet dreier seg om å forstå og utforme tekster i lys av hva slags funksjoner de skal ha.

Deltakerne på generelle norskkurs er svært heterogene – ikke bare med hensyn til morsmål, utdanningsbakgrunn osv., men også med hensyn

fykesmannen som ble omgjort etter det... flere enn i Asker. En spørreundersøkelse blant et tilfeldig utvalg av gjennomgående positivt bilde av byggesaksbehandlingen i kommunen. Et klart flertall var fornøyd, flere svært fornøyd med saksbehandlingen. Flere av dem som hadde erfaring fra flere kommuner, uttalte at Bærum var i en særstilling sammenlignet med nabokommunene. Rapporten skal legges frem for kontrollutvalget og kommunestyret før jul.

Får folk fort ut i jobb

fakta

Voksenopplæring

- Voksenopplæringscenteret er et kommunalt tilbud som holder til på Emma Hjørth.
- Senteret har totalt ca. 1.200 elever innom i løpet av året.
- Det er 60-70 ansatte.

Har følgende tilbud:

- Norskopplæring og samfunnskunnskap for voksne innvandrere.
- Norskopplæring med yrkeskvalifisering.
- 50 timer samfunnskunnskap.
- Skreddersydd opplæring.
- Heldagskvalifisering for flyktninger.
- Grunnskoleopplæring for voksne over 16 år.
- Spesialundervisning for voksne over 20 år.

INTERNASJONALT:

Lærer Ive Ekeli får full oppmerksomhet fra elevene i forberedende helsefag. Klassen har elever fra 11 nasjoner.

BEGGE FOTO: KARL BRAANAAS.

Emma Hjørth. Voksenopplæringscenteret i Bærum kunne hjulpet flere innvandrere ut i arbeid, mener undervisningsinspektør Aud Blaker.

Tirsdag skrev Budstikka at arbeidsledigheten blant innvandrere har økt kraftig de siste to årene. Ved kommunens voksenopplæringscenter reagerte de sporene på saken, for de har et tilbud som er skreddersydd for utlendinger, og som de har gode erfaringer med.

– Jeg er overbevist om at tallene har sett annerledes ut dersom flere kom hit til oss i stedet for å stå i kø hos Nav, sier undervisningsinspektør Aud Blaker. Hun har ansvar for den delen av kursvirksomheten som kalles praksis/oppdrag, hvor det handler om mye mer enn å lære norsk.

Jobbkultur

– Jeg har hele tiden ment at norskopplæring alene ikke er nok. Vi har fokusert på kulturen i norsk arbeidsliv, som er veldig annerledes enn mange av de som kommer hit er vant til. Vår jobb er

å forberede dem best mulig på arbeidslivet og gjøre dem ansettbar. Derfor er praksis gull verdt ved siden av den teoretiske opplæringen. På den måten får de innføring i de formelle og uformelle reglene i arbeidslivet og dets kultur. For eksempel er det ganske spesielt her hos oss at vi er så like, at sjefene er på fornavn og spiser sammen med de ansatte i kantinen. Tempo er også viktig, for her har vi et høyt tempo, som man må forholde seg til, sier Blaker.

Lært mye

Hvert semester starter nye kurs i hva de kaller Norsk og yrkeskvalifisering (NYK), hvor man kan velge mellom barnehage/SFO,

transport/lager, helse/omsorg, salg/service og mat/service. I tillegg har de et AMO-kurs over 36 måneder i forberedende helsefag.

I helse- og sosialfagklassen møter vi blant andre Ann Shujie Nyaas fra Kina. Hun har vært i Norge i tre år, og vært tilknyttet senteret i ett.

– Nå har jeg gått her på forberedende helse og sosialfag siden august, og jeg lærer veldig mye. Jeg ønsker å bli helsefagarbeider, og snart skal jeg ut i

praksis. Det gleder jeg meg til, sier hun. I klassen er det 11 elever fra 11 forskjellige nasjoner: Vietnam, India, Rwanda, Burundi, Filippinene, Eritrea, Polen, Russland, Kina, Venezuela og USA.

Voksenopplæringscenteret med spesialtilbud til utlendinger

Fort ut i jobb

– Hvordan har det gått med de som har fullført kursene?

– Veldig bra. Hvis du tar de som avsluttet forberedende helsefag i 2008, så er 10 av 11 ute i jobb ved sykehjem i Bærum. Det er utro-

lig morsomt å jobbe med dette, og se hvor stolte og glade de er for å ha fått jobb. Men bare en liten del av utlendingene ved sykehjemmene har gått hos oss. Det er et problem. Men nå har kommunen fått midler til mer opplæring, så vi er i gang på tre sykehjem, og flere blir det. Der skreddersyr vi opplæringen på stedet, og det er veldig populært. Det vi driver med er en vinn-vinn situasjon, og jeg er overbevist om at mange som står i kø hos Nav ville hatt utbytte av våre kurs. Med praksisen får de et ben innenfor og kommer dermed raskere ut i arbeidslivet, sier Aud Blaker.

Eira Kjemlie

eira.kjemlie@budstikka.no

FORNØYDE: Både undervisningsinspektør Aud Blaker og elev Ann Shujie Nyaas fra Kina er fornøyd med opplæringsstilbudet ved Voksenopplæringscenteret i Bærum.

Vekker interesse

Praksiskursene på Voksenopplæringscenteret har vakt stor interesse både nasjonalt og internasjonalt.

Torsdag kommer en stor delegasjon på 40 mennesker til senteret på Emma Hjørth. Det er representanter fra åtte EU-land, to departementer, Statistisk sentralbyrå og flere organisasjoner.

– Det vil bli presentert et rolle-

spill fra klassen forberedende helsefag som viser hvordan vi trekker arbeidslivet inn i undervisningen. Scenen er fra et sykehjem, og det er lærerne Ive Ekeli og Sidsel Rolfesen som har iscenesatt det hele. De vil også fortelle kort hvordan de jobber for å gjøre deltagerne mest mulig employable. Jeg skal også si litt om hva vi legger vekt på for å gjøre våre deltagere klare for arbeidslivet, sier Aud Blaker.

til hva de faktisk skal *gjøre* på norsk, for eksempel på jobb. Derfor må også begynnerundervisning bli temmelig generell, uten tilknytning til bestemte yrker eller arbeidsplasser. Språket i lærebøkene er knyttet til sosiale roller som kunde, turist eller gjest (Horbowitz u.a.) og gir liten beredskap for kommunikasjon i arbeidslivet. Lærebokspråket er også svært forenklet i forhold til hvordan språket brukes i virkeligheten, ikke minst når det gjelder samtale.

Kommunikasjon på jobb

Studier viser at språklig kommunikasjon er et sentralt arbeidsredskap i mange flere yrker enn de fleste tenker på, og det gjelder både skrift og snakk. For eksempel er omsorgsarbeid i høy grad kommunikasjonsarbeid, der arbeidstakerne forventes å beherske både bestemte samtale typer og bestemte tekstsjangre, og lastebilsjåførere og rengjørere skal også kommunisere ved hjelp av skrift (Karlsson 2006).

Profesjonell kommunikasjon er direkte knyttet til et yrke, til kunder, klienter og kolleger. Men uformell kommunikasjon er også viktig. Småprat er innvevd i hverdagen på de fleste arbeidsplasser. Å kunne delta i sosialt snakk med andre ansatte – for eksempel i pauser – spiller ikke bare stor rolle for trivsel og tilhørighet, men bidrar også til å skape kollegialitet og fellesskap på arbeidsplassen. Mange steder er dessuten kollegene avhengige av å kommunisere med hverandre underveis for å få gjennomført oppgaver, og da kan småprat og huskelapper være like viktige som formelle møter og skrevne instruksjoner. Uformell kommunikasjon bidrar til å skape flyt i arbeid og samarbeid, og på den måten bidrar den også til faglige, profesjonelle samtaler: Det er lettere å utveksle erfaringer, råd og synspunkter med kolleger en står på god fot med, og lettere å be om hjelp når det trengs.

Delta eller ikke delta

Jeg har studert arbeidsplasser der det ble snakket mye om ansatte som ikke kunne «nok norsk» (Andenæs 2010). Det var en belastning for

mange arbeidstakere, og noen reagerte med å bli tause. Samtidig dekket det over andre former for problematisk kommunikasjon på jobben – det var som om alle «norske» alltid kommuniserte godt. Slik er det jo ikke.

Det kan være lett å tro at en ansatt kan «nok norsk» så lenge arbeidet blir gjort uten at omgivelsene opplever skurr eller ubehag – men virkeligheten er mer kompleks enn som så. Åtte av ti norske arbeidstakere mener at arbeidet deres stort sett skjer i samarbeid med andre, og nesten halvparten søker ofte hjelp fra arbeidskolleger for å løse utfordringer på jobben (Hilleren mfl. 2004). Det tydeliggjør at ingen er tjent med at ansatte blir tause fordi de ikke klarer å språkliggjøre sin faglige kompetanse, dele kunnskap og erfaringer, forhandle om arbeidsoppgaver eller argumentere for synspunkter (jf. Næss 2004:35).

Framfor å fokusere ensidig på mangler ved enkelte arbeidstakere, er det nødvendig å rette blikket mot omgivelsene. Det gjelder både med hensyn til hvilke typer kommunikasjon som er knyttet til en jobb og til de skrevne og uskrevne reglene for samhandling. Arbeidsplasser er svært forskjellige når det gjelder hva slags muligheter og barrierer de byr på med hensyn til deltakelse. Dermed gir de også forskjellige vilkår for læring og utvikling. Noen steder finnes kolleger som inviterer til å delta, som er villige til å tilpasse språk, temaer og tempo til «nykommere». Andre miljøer virker ekskluderende, slik at minoritetsspråklige opplever at de ikke kan ta del i fellesskapet: Snakket går for fort, dialektmangfoldet er for stort, humoren utilgjengelig, temaene for vanskelige å snakke om. Blir gapet for stort mellom de kommunikative utfordringene man møter og opplevelsen av hva man selv kan mestre, gir det dårlige vilkår for læring. Samtidig svekkes motivasjonen for å investere tid og energi i å lære.

Tre premisser

Såkalt sidemannsopplæring – læring bare gjennom å delta i kommunikasjon på jobb – fungerer ikke så godt hvis den ikke blir inkorporert i et pedagogisk løp (Brouwer og Nissen 2003).

Under rette betingelser kan imidlertid arbeidsmiljøet være en ressurs for opplæring – og opplæringa samtidig bli en ressurs for arbeidsmiljøet. Her skal jeg skissere tre grunnleggende premisser for jobb-basert opplæring. Jeg vil understreke at disse premissene henger sammen med hverandre.

Det sentrale premisset er at opplæringa må være basert på kommunikasjon *slik den faktisk foregår* i forskjellige yrker og sektorer, og det innebærer at man må bruke autentisk materiale fra arbeidsplasser – både muntlig og skriftlig.

Premiss nummer to er knyttet til *læreres kvalifikasjoner*. I utgangspunktet har ikke norsklærere kunnskap til å undervise om profesjonell kommunikasjon i andre yrker, og ofte heller ikke for å kunne arbeide målrettet med samtale. Slik kunnskap må altså gjøres tilgjengelig. Et tredje premiss er at *opplæringa bør være forankret på arbeidsplassen*, på alle nivå (Winsnes 2008). Det betyr at opplæringa må forstås som ledd i kompetanseheving for *organisasjonen*, og at både ledere og kolleger blir engasjert i den. Én modell for slikt arbeid er det pedagogiske opplegget *Arbeidsnorsk* (Ribert og Røst 1997, Winsnes 2008), som er tuftet på at læring foregår gjennom sosiale (ikke individuelle) prosesser, og som er utformet også for å styrke kompetanse på mangfoldsledelse.

Alle forsøk på å systematisere betingelsene for arbeidsplasslæring legger vekt på at de arbeidsrelaterte erfaringene må bearbeides og reflekteres over (Hilleren mfl. 2004): Hva var det som gikk galt i den samtalen? Kunne jeg ha håndtert denne situasjonen på en annen måte? Var kritikken som kom, saklig eller usaklig? Undervisningens viktigste funksjon er å forberede på og å bearbeide erfaring, og i den sammenhengen kan mentorer og faddere på arbeidsplassen fungere som bindeledd mellom lærere og kursdeltakere. De kan invitere til deltakelse, og de kan forklare hva som foregår fordi de kjenner lokale normer og tenkemåter. Mentor- og fadderordninger bidrar til å synliggjøre kommunikasjonsmønstre på arbeidsplassen og sette ord på taus kunnskap, og det gagnar hele miljøet.

Samtidig er det viktig å ha nøkterne forventninger til hva kolleger har kapasitet til å gjøre i arbeidshverdagen, og å skille mellom lederes, læreres og kollegers roller.

Lærerkompetanse

Helt siden 1970-tallet har alle stortingsmeldinger på innvandringsfeltet beskrevet norskundervisning som et helt sentralt integreringstiltak (Andenæs 2010). Meldingene har også understreket to forutsetninger for at tiltaket skal fungere etter hensikten: Den ene er at opplæringa skal bygge på deltakernes forutsetninger og behov, og den andre at lærerne må ha høye faglige kvalifikasjoner. Dette har imidlertid ikke vært fulgt opp i praksis: Først i 2007 kom et *mål* om å utvikle nasjonale retningslinjer for krav til lærerkompetanse (Vox 2007:10). Arbeidsrelatert opplæring setter nye krav til hva slags kvalifikasjoner lærere må ha. Skal de fungere som integreringsarbeidere, må de ha kompetanse ikke bare i *språk*. De må kunne sette seg inn i kommunikasjon i profesjonelle sammenhenger der de selv er amatører, de må kunne hente inn tekster og samtaler fra arbeidsplasser og bruke dem aktivt i undervisning, og de må kunne samarbeide med andre yrkesgrupper.

Vox har formulert generelle kompetansemål for hva deltakere skal kunne *gjøre* med språk på forskjellige nivåer, og disse kan lærerne støtte seg til. Som jeg har vist, må målene imidlertid konkretiseres etter arbeidsplasser og yrker. Helse- og omsorgssektoren, som er helt avhengig av importert arbeidskraft, bør inviteres til å gjøre en målrettet innsats for å skape et slikt kunnskapsgrunnlag. Systematiske studier av både sykehjem og sykehus som kommunikasjonsarenaer, supplert med analyser av konkrete samtaler og tekster, vil kunne gi norskopplæringa i disse yrkene et nødvendig løft. Det vil også komme den generelle utdanninga til yrkene til gode. Kommunikasjonstreningen i legeutdanninga har allerede en slik forskningsmessig forankring. At den foreløpig mangler for pleie- og omsorgsykker, betyr ikke at kommunikasjon er mindre sentralt i utøvelsen av disse yrkene. Materialet må vise ikke bare

hvordan kommunikasjon foregår, men også *hvorfor* – dvs. at den må forklare den omsorgsfaglige tankegangen kommunikasjonen er forankret i. Det er også viktig at materialet omfatter erfaringer fra arbeidstakere med minoritetsbakgrunn. Mange opplever diskriminerende utspill, som de bør ha beredskap for både å møte og bearbeide.

Arbeidsgivere ønsker naturlig nok ansatte som allerede «kan norsk», og som eventuelt lærer mer utenfor arbeidstid. Derfor vil slike tiltak som jeg skisserer her, antakelig ha begrenset appell. De koster tid og penger, og ut fra tradisjonelle oppfatninger om språk og læring er de vanskelige å forstå. Samtidig kan tiltakene bare gjennomføres i samarbeid med arbeidsgivere, og derfor blir det nødvendig å overbevise dem om hvilke fordeler jobb-basert opplæring kan gi. Det er en investering ikke bare i den enkelte arbeidstaker, men for arbeidsmiljøet som helhet.

Forslag til tiltak

Jeg anbefaler et treleddet tiltak for norskopplæring ut over den helt grunnleggende. I første omgang for pleiepersonell i sykehjemssektoren, der behovet både er og vil forbli stort. Det dreier seg om å utvikle:

- ▶ undervisningsprogram for arbeidsrelatert opplæring, gjerne basert på det pedagogiske opplegget *Arbeidnorsk*.
- ▶ etter-/videreutdanning for norsklærere som kvalifiserer dem til å arbeide med dette undervisningsprogrammet. Det er viktig at lærerne trenes spesielt til å arbeide med samtale, uttale og intonasjon.
- ▶ læremidler basert på kommunikasjon ved arbeidsplasser. En lærebok, supplert med lyd- og videoopptak, kan gi utgangspunkt for opplæringa. Materialet i boka må ikke bare vise hvordan kommunikasjonen foregår, men også *hvorfor* – dvs. at den må forklare den omsorgsfaglige tankegangen kommunikasjonen er forankret i. Både forskere og fagfolk med erfaring fra sektoren bør bidra i arbeidet med boka, og Vox bør være en sentral samarbeidspartner.

OM FORFATTEREN:

Ellen Andenæs er førsteamanuensis ved Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier ved NTNU. Hun arbeider blant annet med områdene helsekommunikasjon, språkopplæring i arbeidslivet og kjønn og etnisitet i arbeidslivet.

Litteratur:

- Andenæs, E. 2010: «Nok norsk» til å være «norsk nok»? Språk, arbeidsliv, likestilling. I Berg, A-J. mfl.(red.): *Likestilte norskbeter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir Akademisk.
- Brouwer, C. og A. Nissen: At lære dansk som andetsprog i praksis – et sprogpedagogisk konsept med konversationsanalyse som faglig grundlag. I Asmuss og Steensig (red.): *Samtalen på arbejde – konversationsanalyse og kompetenceudvikling*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hilleren mfl. 2004: *Læring i arbeidslivet, innovasjon og digital kompetanse*. Oslo: Vox. http://www.vox.no/upload/Barometervedlegg/voxbarometereth04_sec.pdf
- Horbowicz, P. u.a.: «Muntlig kommunikasjon i lærebøker i norsk som andrespråk».
- Karlsson, Anna-Malin 2006: *En arbetsdag i skriftsamhället*. Stockholm: Norstedts/Språkrådet.
- Linell, P. 2009: *Rethinking Language, Mind, and World Dialogically*. Charlotte, NC: IAP.
- Kramsch, C. 2002 (ed.): *Language Acquisition and Language Socialization*. London/New York: Continuum.
- Norton, B. 2000: *Identity and Language Learning. Gender, Ethnicity and Educational Change*. Harlow: Pearson Education.
- Nyen, T. 2004: Livslang læring i norsk arbeidsliv. Resultater fra Lærevilkårsmonitoren 2003. Fafo-rapport 435. Oslo: Fafo.
- Næss, R. 2004: *20 flyktninger i praksis i norsk arbeidsliv*. Oslo: Pertinax.
- Ribert, K. og E. Røst 1997: *Arbeidnorsk. Språkopplæring for minoritetsspråklige arbeidstakere*. Oslo: Almatex.
- Riley, P. 2007: *Language, Culture and Identity. An Ethnolinguistic Perspective*. London/New York: Continuum.
- Saville-Troike, M. 2005: *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge, etc: Cambridge University Press.
- Steensig, J. 2001 *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Aarhus Universitetsforlag.
- Vox 2005: 1 million voksne leser og skriver dårlig. http://www.vox.no/templates/CommonPage_Print.aspx?id=952&cpslanguage=NO&printmode=true
- Winsnes, K. 2008: *Arbeidnorsk – evaluering av et kurs i grunnleggende ferdigheter for minoritetsspråklige i arbeidslivet*. Oslo: Vox.
- Winsnes, K. 2009: *Arbeidsplassen som læringsarena – om å tilrettelegge kurs i lesing og skriving for ansatte*. Oslo: Vox.

” **Språkproblemene gikk ut over selvfølelsen og arbeidsgleden. Til tider gruet hun seg til å gå på jobb.**

ARBEIDSGLEDE: Barnehageassistent Newa Akhtar (t.h.) har fått tilbake arbeidsgleden, takket være prosjektet arbeidsnorsk. Kristin Storsveen (t.v.) er leder for prosjektet i Søndre Nordstrand, mens Lars Maanum er områdeleder for tre barnehager i bydelen.

Tok språket tilbake

Takket være språkprosjektet «arbeidsnorsk» kan minoritetsspråklige i bydelen Søndre Nordstrand i Oslo nå glede seg til å gå på jobb.

– Jeg trodde ikke det skulle skje noe mer i livet mitt. Men nå føler jeg nesten at jeg har fått det tilbake.

For to år siden gjorde Newa Akhtar (22) en oppdagelse. Den pakistanske jenta hadde jobbet et par år som barnehageassistent i Steinbråten naturbarnehage på Holmlia, men begrensede norskkunnskaper hemmet henne i utførelsen av jobben. Kommunikasjonen med kolleger og barn foregikk mest med kroppsspråk, gestikulering og korte ordvekslinger. Ikke forsto hun det som ble sagt, og ikke evnet hun å si mye selv.

– Jeg kunne altfor lite norsk. Jeg skjønte verken hva barna sa til meg, eller hva som sto i papirer jeg ble bedt om å se på, sier Newa.

Språkproblemene gikk ut over selvfølelsen og arbeidsgleden. Til tider gruet hun seg til å gå på jobb. Hun var redd for at livet ikke hadde mye mer spennende å by på, og at hver arbeidsdag framover skulle bli like vanskelig.

– Noen ganger var jeg lei meg. Jeg var veldig usikker på meg selv, sier hun.

For drøye to år siden ble hun spurt om å delta på et nytt opplæringsprosjekt i regi av bydel Søndre Nordstrand. Prosjektet ble kalt «arbeidsnorsk», et språkopplæringsprogram med fokus på språkets relevans i jobbhverdagen.

– Det har vært utrolig lærerikt. Etter få måneder kunne jeg skrive dagrapporter og lese rammeplanen. Og, ikke minst, snakke med barna og foreldrene deres, sier Newa med et bredt smil.

I 2006 STARTET BYDELENE Søndre Nordstrand, Gamle Oslo og renovasjonsetaten i Oslo kommune med «arbeidsnorsk», et konsept for tilrettelegging og gjennomføring av språkopplæring for minoritetsspråklige ansatte i arbeidslivet. Opplæringen omfatter også andre aspekter ved arbeidslivet, som jobbsøking, intervju og innsikt i arbeidsmiljøloven, og inkluderer en mentor (ofte en arbeidskollega) og en leder.

– Opplegget med en mentor har vært en nøkkel til suksess. Siden mentoren ofte er en kollega, fortsetter språkopplæringen på jobben hver dag, forteller Kristin Storsveen (56), leder for arbeidsnorskprosjektet i Søndre Nordstrand.

Etter starten for fire år siden har over 90 minoritetsspråklige deltatt i prosjektet. Erfaringene viser at deltakerne etter kort tid fungerer bedre i jobben, har fått økt selvtillit og deltar mer aktivt i diskusjoner på arbeidsplassen. I tillegg har sykefraværet gått betydelig ned, forteller Storsveen.

– Også arbeidsmiljøene er blitt bedre. Og flere som har gått på arbeidsnorsk, melder seg på videre norskkurs på voksenopplæringen, eller begynner med fagutdanning som for eksempel helse-, barne- og ungdomsarbeider eller tar førskolelærerutdanning, sier hun.

I tillegg til en mentor er deltakernes leder med for å tilrettelegge og motivere språkarbeidet. En av dem har vært Lars Maanum, områdeleder for tre barnehager i bydelen.

– Jeg har vært opptatt av at mine medarbeidere skal trives i jobben, samtidig som de er i stand til å utføre den best mulig. I barnehagen er det

FAKTA BYDEL SØNDRE NORDSTRAND

- ▶ Den største av Oslos 15 bydeler i areal
- ▶ 35 768 innbyggere (per januar 2010)
- ▶ Den bydelen i Oslo med størst minoritetsbefolkning, 41,2 prosent av innbyggerne har bakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand og Europa utenom EU/EØS (per 2008)
- ▶ Innførte høsten 2006 opplæringsprogrammet «arbeidsnorsk»
- ▶ Deltakere i «arbeidsnorsk» rapporterer i ettertid om større trivsel på jobb og økt selvtillit. Etter innføring av arbeidsnorsk har sykefraværet i bydelen gått ned.

” Opplegget med en mentor har vært en nøkkel til suksess. Siden mentoren ofte er en kollega, fortsetter språkopplæringen på jobben hver dag.

essensielt at de klarer å ta imot beskjeder fra foreldre og formidle dem videre til en kollega eller overordnede, sier Maanum.

Maanum er Newas øverste sjef, og han beundrer den fremgangen hun har vist.

– Newa har gått fra å nikke til barna og kollegene, til å kunne snakke om alt mulig. Hun er et eksempel på en som ser mulighetene, og ikke begrensningene, sier han og smiler mot Newa.

I en bydel der fire av ti innbyggere er minoritetsspråklige, har arbeidsnorsk vært en viktig integreringsfaktor, mener Maanum.

– Vi er helt avhengige av den arbeidskraften Newa og andre minoritetsspråklige besitter. Derfor er det eneste riktige å hjelpe dem til å gjøre jobben sin best mulig, men det viktigste er likevel den innsatsen de gjør selv.

MENTOR VIKTIG: Opplegget med en mentor har vært en nøkkel til suksess, mener Kristin Storsveen, som er leder for arbeidsnorsk-prosjektet i Søndre Nordstrand.

NEWA FIKK EN AVDELINGSLEDER på jobben som sin mentor. En halvtime i uka forlot de barnehagens travle hverdag, og satte seg ned for å øve på ord og uttrykk.

– Jeg er glad Hilde ble min mentor, for vi hadde et godt forhold fra før. Vi fortsatte øvelsene i arbeidstiden, og hun rettet på meg stadig vekk. Hun forklarte meg for eksempel forskjellen på «gjemsel» og «ransel». De ordene høres så like ut, sier Newa og ler.

Også barna ville hjelpe til.

– En liten gutt sa til meg at «det heter ikke unnskyld, du må si beklager». Haha, er de ikke søte?

Etter bare tre måneder var Newa i gang med å skrive referater og lage rammeplaner. Den største utfordringen fikk hun imidlertid noen uker senere, da hun ble bedt om å fortelle om sine

erfaringer på et personalmøte for alle lederne og assistentene i bydelens tre barnehager.

– Nå skal Newa fortelle litt om arbeidsnorsk, innledet Lars Maanum. Deretter reiste Newa seg opp, kikket utover forsamlingen og hev seg uti det.

– Jeg var veldig nervøs, erindrer Newa i dag.
– Men jeg klarte det fint. Det var lærerikt.

Senere har Newa også snakket på foreldremøter i barnehagen og fått skryt fra foreldrene. Frykten for å snakke er sakte, men sikkert overvunnet, og nå planlegger hun å ta videreutdanning.

– Newa vokser med oppgavene, sier Maanum.
– Nå er hun blitt så god at hun selv er mentor.

– Ja, sier Newa. – Jeg er mentor for en kollega. En voksen dame fra Libanon, som har vært lenger i Norge enn meg.

Det er nå Maanum får en lys idé. Så sier han til Kristin Storsveen, som sitter ved siden av ham på bydelskontoret: – La oss sende Newa på Kompass! (Et kurs for assistenter i barnehagen som gir 15 studiepoeng.) Kristin, gå inn på maskinen og meld henne på med en gang.

Kristins fingre danser over datatastaturet og ett minutt senere er Newa påmeldt Kompass. Videreutdanningen kan starte.

Det er flere historier som Newas i kjølvannet av arbeidsnorsk. Det systematiske arbeidet har båret frukter for mange minoritetspråklige i arbeidslivet:

- ▶ Manuel er i gang med drosjesjåføruttreining, nå som han har kunnet ta førerkort og kan kommunisere med kundene.
- ▶ Lidia har begynt å lese norske bøker for barna sine.
- ▶ Mohammed har fått økt ansvar på jobben etter at han lærte å skrive renholdsplaner og møteinnkallinger.

- ▶ Thailandske Yaowanich, som jobber som vaskehjelp, forteller at hennes sosiale liv har blomstret etter ett år med arbeidsnorsk.

Samtidig forteller flere mentorer at de har vokst som mennesker med arbeidet. Og flere ledere sier at de forstår sine ansatte bedre.

– Lederne og mentorene har lært å si fra til den ansatte om det som ikke fungerer. De har lært å være ærlige og fremstå som klare og tydelige, men på en ivaretagende måte, sier Storsveen.

Hun mener at ledere til tider kan være for snille, og ikke fortelle hele sannheten. Noe som igjen ikke gir den ansatte muligheten til å forstå hva som faktisk kreves av dem.

– Dels er dette også en utdyping av hvordan norsk arbeidsliv fungerer og at det forventes av alle ansatte, også minoritetsspråklige, at de deltar i diskusjoner og er faglig aktive på jobben, sier hun.

Den viktigste lærdommen for lederne i arbeidsnorskprosjektet, mener Storsveen, har vært å bli tydeligere i sine forventninger til ansatte – også etnisk norske. Slik har arbeidsnorsk bidratt til en viktig lederutvikling.

– Arbeidsnorsk medfører at deltakerne blir interessert i faglige spørsmål og samhandling på jobben, og dermed blir jobben mer interessant.

ARBEIDSNORSK, som er utarbeidet i regi av Kjell Ribert i Ribert Kultur og Kommunikasjon, er et program under stadig utvikling for alle som deltar, både deltaker, mentor og leder.

– Flere minoritetsspråklige føler seg mer hele som mennesker etter opplæring i arbeidsnorsk, sier Kristin Storsveen. – Mange har også lært seg å si fra om kritikkverdige forhold i jobben sin. De er blitt såpass språksikre at de tør å ta opp ting på jobb – og det har vært en utfordring for ledere og kolleger.

Nå anbefaler hun andre bydeler i Oslo å tilby arbeidsnorsk.

ARBEIDSNORSK I SØNDRE NORDSTRAND

- ▶ Opplæringsprogram med fokus på å utvikle kommunikasjonen som er nødvendig for å utføre jobben en person har.
- ▶ Målgruppen i programmet er tredelt; minoritetsspråklige, deres kolleger (mentorer) og ledere.
- ▶ Ved å fokusere på å utvikle minoritetsspråkliges kommunikasjonsferdigheter (hva de må forstå, si, lese, skrive, samt tørre å kommunisere på jobben), skal mentorene lære seg å veilede og kommunisere tydelig, ærlig og ivaretagende. Lederne skal lære seg å bli tydelige på forventninger og tilbakemeldinger for å utnytte fordelene på en mangfoldig arbeidsplass.
- ▶ De minoritetsspråklige lærer blant annet:
 - å håndtere de tekstene som er viktigst for dem å beherske i sitt daglige arbeid
 - å bli tryggere og bedre til å kommunisere
 - strategier for å be om hjelp fra kolleger når de står fast
 - å si fra når de ikke forstår hva som blir sagt
- ▶ Opplæringen kombinerer kommunikasjonskurset og jevnlig øvelser på arbeidsplassen med en mentor.
- ▶ En leder tilrettelegger og motiverer for opplæringen.
- ▶ Metoden utvikler mentorens og lederens kompetanse i flerkulturell kommunikasjon
- ▶ I Søndre Nordstrand har over 90 minoritetsspråklige deltatt på arbeidsnorsk siden 2006, og deltakerne opplever økt selvtillit og større trivsel på jobb.
- ▶ Arbeidsnorsk er utviklet, og gjennomføres av Kjell Ribert, Ribert Kultur og Kommunikasjon.

– Det anbefales veldig, Oslo har jo flere bydeler med mange minoritetsspråklige. Det er utrolig hvilken effekt bare to-tre timer i måneden kan ha, sier hun.

Tekst: Lasse Lønnebotn

Foto: Wayne Conradie

Nye krav for varme hender

GOD KOMMUNIKASJON: Det er viktig for Woldu Fozum (t.v.) og Nora Shahinian å kommunisere godt, både med hverandre og pasientene på Grünerløkka sykehjem.

Som eneste virksomhet i Oslo kommune krever Sykehjemsetaten at nyansatte har bestått språkprøve.

- Bra for pasienter og arbeidsmiljø, mener etatsledelsen.
- Gjør rekrutteringen vanskeligere, mener sykehjemsansatte.

På Grünerløkka sykehjem er Nora Shahinian (54) travelt opptatt med dagens rutiner. Etter å ha småpratet med flere eldre i rullestol, triller hun nå en av dem inn i heisen og opp på takterrassen i fjerde etasje. Her skal pasienten få nyte høstsolen før vinteren kommer for godt.

– Jeg elsker jobben min, og har lyst til å ta videreutdanning. Jeg håper jeg kan finne tid til det, sier Nora, som er fra Iran og har jobbet åtte år på sykehjem.

Som følge av Sykehjemsetatens nye kompetansekrav får hun delta på et språkkurs i arbeidstiden 3,5 time i uka. – Jeg er glad for det. Jeg lærer ikke bare norsk bedre, men jeg lærer også om sykdommer, og ord og uttrykk som er viktige i jobben min. Og da kan det bli lettere for meg å ta videreutdanning, sier hun.

Hennes avdelingsleder på sykehjemmet, Sissel Jacobsen, verdsetter de ansattes økte kompetanse, men mener det nå er vanskeligere å rekruttere nye pleiere.

– Vi sliter veldig med å skaffe ekstravakter. Nå som bestått Norskprøve 3 er et krav for å få jobb, opplever vi at det er vanskeligere å fylle vaktlistene, sier hun.

Av 116 ansatte på Grünerløkka sykehjem har 51 innvandrerbakgrunn. I tillegg har en rekke vikarer og ekstravakter flerkulturell bakgrunn.

– Etnisk norske vil heller studere enn å jobbe på sykehjem, så vi er avhengige av dem med innvandrerbakgrunn. At de må kunne snakke og skrive godt norsk, er bra på lang sikt. Men på kort sikt blir det vanskelig for oss å fylle vaktplanen, sier Jacobsen.

«DET SØKES ETTER en dyktig hjelpepleier i 50-prosent stilling ... Søker må beherske norsk både muntlig og skriftlig, tilsvarende bestått språkprøve nivå 3.»

Slik lyder en annonse for en ledig stilling på et sykehjem i Oslo. En jobb som assistent har i mange år vært inngangsbilletten til arbeidslivet for ufaglærte og minoritetsspråklige, men fra februar 2010 ble det innført et nytt krav: Bestått Norskprøve 3, som tilsvarer et ferdighetsnivå i norsk som skal gjøre det mulig å ta videregående opplæring.

” En kartlegging har vist at norsknivået på sykehjem i dag er for lavt, og at kravene og kompetansen må heves.

FAKTA SYKEHJEMSETATEN I OSLO

- ▶ Er Norges største drifter av sykehjem.
- ▶ Etaten overtok 1. januar 2007 bydelens ansvar for å drive kommunale sykehjem.
- ▶ Drifter 29 kommunale sykehjem i Oslo.
- ▶ Har også avtaler med 26 private sykehjem i Oslo og omegn.
- ▶ Etaten har ca. 3800 årsverk og 6000 ansatte.
- ▶ Er Oslo kommunes nest største virksomhet.

” **Et bedre språknivå blant de ansatte vil redusere misforståelser og kommunikasjonsproblemer.**

– Vi ønsker å heve kompetansen for dem som allerede har jobb. Og vi ønsker å sikre at alle nyansatte kan norsk godt nok. Det er to grunner til dette: Hensynet til pasientene, som ofte er så syke og gamle at det er helt avgjørende at de blir forstått, og hensynet til et arbeidsmiljø som skal være inkluderende og faglig utviklende, sier avdelingssjef for personal og organisasjon i Sykehjemsetaten, Randi Mogård.

Ca. fire av ti som jobber på sykehjem i Oslo, har minoritetsbakgrunn, viser en fersk masterstudie av lektor og forsker Else Marie Høie. De som allerede er ansatt på et sykehjem, og ikke behersker norsk godt nok, sendes på et 60 timers kompetansehevingskurs i løpet av arbeidstiden.

– De ansatte får gå på kurs i arbeidstiden med full lønn. Vi har som mål at de ufaglærte etter norskkursene skal gå videre på helsearbeiderutdanning (tidligere kalt hjelpepleierutdanning), sier avdelingssjef for kvalitet, kompetanse og utvikling i Sykehjemsetaten, Heidi Engelund.

JOBBSØKERE SOM HAR vært vikarer eller ekstravakter, eller står på utsiden av arbeidsmarkedet og vil jobbe på sykehjem, må dokumentere bestått Norskprøve 3. Selv om sykehjemmene frykter for rekrutteringen til yrket, mener Sykehjemsetaten at det ikke vil bli et problem.

– Jeg tror det blir omvendt, at arbeidssøkere setter pris på en seriøs arbeidsgiver som stiller krav og engasjerer seg i sine medarbeideres utvikling. Jeg var på et møte der en mann reiste seg opp og sa: «Jeg har vært i Norge i 20 år og har ønsket et slikt tilbud. Jeg skjønner ikke hvorfor det ikke har kommet før,» forteller Mogård.

– Et bedre språknivå blant de ansatte vil redusere misforståelser og kommunikasjonsproblemer, og vi ser at sykefraværet har gått ned. I august 2007 var sykefraværet 12,7 prosent, i august 2010 var det på 10 prosent, sier Engelund.

– Hva med nordmenn og eventuelt svensker med skrive- og lesevansker? Skal de også språkstestes?

– Det er klart at det er gråsoner her. Selv om du er etnisk norsk, er det ikke sikkert at du er god nok språklig. Ansatte på sykehjem må kunne snakke og skrive norsk. Og hvis det er tvil, så må du testes, sier Mogård.

– Hva hvis en jobbsøker ikke består Norskprøve 3?

– Da kan man eventuelt ta testen igjen, men hvis man ikke består, så er man ikke kvalifisert. En sykepleier må ha sykepleierutdanning, og en kokk må ha kokkefaglig bakgrunn. Og det kan tenkes at noen som vil jobbe på sykehjem, ikke får jobb fordi de ikke innfrir kravene. Men da er det kanskje best slik. En kartlegging har vist at norsknivået på sykehjem i dag er for lavt, og at kravene og kompetansen må heves.

Hun peker videre på at de nye kravene har forankring i de ansattes organisasjoner, og støttes av NAV Arbeidslivssenter og helse- og velferds-etaten i Oslo kommune. Byrådet i Oslo har

SPRÅKKRAV: Avdelingssjef for personal og organisasjon i Sykehjemsetaten, Randi Mogård (t.v.) og avdelingssjef for kvalitet, kompetanse og utvikling i Sykehjemsetaten, Heidi Engelund, tror ikke strengere språkkrav hemmer rekruttering.

foreslått å bruke fem millioner kroner på kursing i løpet av 2011.

– Ca. 70 sykehjemsansatte er sendt på kurs hitil i år. I 2011 regner vi med at det blir ca. 200, sier Mogård.

PÅ GRÜNERLØKKA SYKEHJEM er hjelpepleier Nora Shahinian i samtale med kollega Fozum Woldu. Mens hun er i gang med kompetansehevingkurs, trenger ikke Woldu det. Han er utdannet hjelpepleier og snakker svært godt norsk.

Selv om både han og Nora er fast ansatte og ikke trenger å bestå Norskprøve 3, er de bekymret for konsekvensene for vikarer og ekstravakter.

– Flere flinke ekstravakter, som har jobbet her i årevis, kan ikke lenger jobbe her på grunn av

” Flere flinke ekstravakter, som har jobbet her i årevis, kan ikke lenger jobbe her på grunn av språkkravene.

språkkravene. De stenges ute fra arbeidsmarkedet og det skaper mer arbeidsledighet, sier Fozum.

Han mener det beste hadde vært å gi vikarer, ekstravakter og nyansatte det samme tilbudet som fast ansatte.

– Jeg tror den beste løsningen er å tilby kurs til alle mens de jobber. Da slipper sykehjemmene å få problemer med bemanningen.

Tekst: Lasse Lønnebotn
Foto: Wayne Conradie

Tilbyr norskkurs til arbeidstakere

Mange bedrifter har utfordringer når de har en stor andel ansatte som ikke behersker norsk godt nok. Manglende norskkunnskaper kan føre til misforståelser, dårlig kommunikasjon, manglende sikkerhet og føre til at ulike etniske grupper ikke kommuniserer seg imellom.

Oslo Voksenopplæring (Oslo VO) har møtt denne utfordringen ved å tilby norskkurs på arbeidsplassen, og har gjennom flere år opparbeidet seg kompetanse innen dette fagfeltet.

To ulike finansieringsmodeller

Oslo VO Rosenhof, Skullerud og Smedstua tilbyr Opplæring i bedrift som en del av kommunens satsing på økt kvalitet i norskopplæringen, gjennom prosjektet «Krafttak for norskopplæring». Kursene er faglig like, men ulikt finansiert ut fra hvor mange ansatte i bedriften som har rett til gratis norskopplæring.

Oslo kommune har brukt statlige tilskudd til å finansiere kurs for bedrifter med ansatte som har rett til gratis norskopplæring. På denne måten har kursene blitt rimeligere for bedriften. Statstilskuddet for rettighetsdeltakere har vært stort nok til også å dekke deltakere uten rett, slik at de har kunnet få språkopplæring på jobben sammen med sine kolleger. Fram til 1.9.10 har dette medført at mange kurs har vært gratis eller svært billige for bedriftene. Dette bildet endres nok etter at overgangsordningen gikk ut 1. september 2010. I tilfeller der de statlige tilskuddene ikke har vært tilstrekkelige til å dekke hele kurset, har bedriften betalt mellom-

Tabell 1. Kursoppbygging

Type kurs	Kurslengde	Pris	Antall deltakere
Oppdragskurs	60 timer eller etter ønske	Varierer	Etter ønske fra bedrift. (12–18 deltakere anbefales)
Prosjektkurs	60 timer eller etter ønske	Gratis (dekkes av statstilskudd)	12–18 deltakere (minimum 8 med rett til gratis norskopplæring)
«Hybrid»-modell	60 timer eller etter ønske	Bedrift betaler mellomlegg/prosjektmidler (gjelder når bedriften ikke har nok deltakere som har rett til gratis norskopplæring)	12–18 deltakere

legget selv, eller så har Oslo Voksenopplæring brukt prosjektmidler. I perioden 2008–2010 deltok 900 personer ved 56 bedrifter på 69 kurs, dekket av statlige tilskudd og prosjektmidler.

Dersom bedriftens ansatte ikke er rettighetsdeltakere som utløser statlige tilskudd, selges kursene som oppdragskurs. Prisen på kurset vil være uavhengig av antall deltakere på kurset. Prisen er basert på utgifter til lærer, administrasjon, kartlegging og undervisningsmateriell. Våren 2010 deltok 298 personer ved 15 bedrifter på kurs som ble gjennomført som oppdrag for bedriftene.

Oppdragskurs kan være en mer fleksibel ordning for bedriften, da kurset ikke avhenger av rettigheter eller antall deltakere. Utfordringen med å tilby denne typen kurs på heltid er til enhver tid å ha nok oppdragskurs for å kunne lønne lærer og administrasjon.

Skreddersyr kurs

Manglende norskkunnskaper er en viktig utfordring å ta tak i. Det viser seg ofte at bedrifter mangler en helhetlig tenkning omkring det å være en flerkulturell arbeidsplass, og hvordan håndtere ulikheter.

Ved å sette temaet på dagsordenen får bedriften økt bevissthet om dette, og det settes i gang prosesser som kan føre til positive forandringer i arbeidsmiljøet.

Oslo VO og bedriften samarbeider tett under hele kursprosessen – før, under og etter. Etter at kontakt er opprettet, kartlegger Oslo VO alle kursdeltakerne både skriftlig og muntlig. Kartleggingen er en måte å finne de ansattes språknivå på, for å kunne skreddersy kurset. Etter at nivået er kartlagt, kan Oslo VO lage en kursplan tilpasset nivået i gruppen. Bedriften bestemmer selv hvilke temaer de ønsker skal bli tatt opp i timene. Det brukes ikke lærebøker i timene, men materiell og tekster som er relevante for deltakernes arbeidssituasjon. Bedriften sørger for å levere planer, tekster og liknende, som er hyppig i bruk på arbeidsplassen. Dette

modifiseres og brukes aktivt i timene. Et konkret eksempel er at Osloskolen ønsket norskopplæring for sitt renholdspersonell. Undervisningen skulle knyttes opp mot Osloskolens nye renholdsplaner. Undervisningen fokuserte derfor på beskrivelser i renholdsplanen, aktuelle bransjeord, grammatikk og beskrivelse av arbeidsoppgaver på jobben.

Ved å tilpasse opplæringen til en eksakt arbeidssituasjon øker motivasjonen til å delta. Språket har en konkret nytteverdi som deltakeren vil kunne bruke umiddelbart etter timen. Oslo VO kan dokumentere flere gode effekter av å legge undervisningen til arbeidsplassen, som:

- ▶ økt trygghet i eget arbeid
- ▶ felles forståelse kolleger imellom og med administrasjonen
- ▶ større samhandling på tvers av etnisitet
- ▶ avkreftelse av myter om hverandres kultur og norsk kultur
- ▶ gjøre de ansatte bedre rustet til omstillinger på arbeidsplassen

For at deltakerne skal kunne få mest mulig ut av undervisningen, anbefaler Oslo VO at undervisningen legges helt eller delvis i arbeidstiden. På denne måten må både bedrift og deltaker investere i egen tid for at kurset skal bli best mulig. Etter at kurset er over, får hver deltaker et deltakerbevis med dokumenterte timer.

” Ved å tilpasse opplæringen til en eksakt arbeidssituasjon, øker motivasjonen til å delta. Språket har en konkret nytteverdi som deltakeren vil kunne bruke umiddelbart etter timen.

OSLO KOMMUNE har samlet all kommunal voksenopplæring i Oslo Voksenopplæring (Oslo VO). Oslo VO tilbyr undervisning til voksne, blant annet norsk og samfunnskunnskap til voksne innvandrere.

Norske arbeidsgivere
stiller **streng**
språkkrav

Det er en utbredt oppfatning blant norske ledere at innvandreres mangelfulle norskkunnskaper er en viktig årsak til at de ikke får jobb.

Dette er et av funnene i IMDIs Topplederundersøkelse 2010, en undersøkelse Perduco AS har gjennomført blant 2000 ledere i private bedrifter og 500 ledere i offentlige virksomheter i juni 2010.¹ Hovedfokus i undersøkelsen er å kartlegge i hvilken grad innvandreres norskkunnskaper oppfattes som en hindring for at innvandrere blir ansatt, om eventuelle mangelfulle norskkunnskaper medfører at innvandreres kompetanse ikke utnyttes, og om lederne mener deres virksomhet kan bidra med norskopplæring.

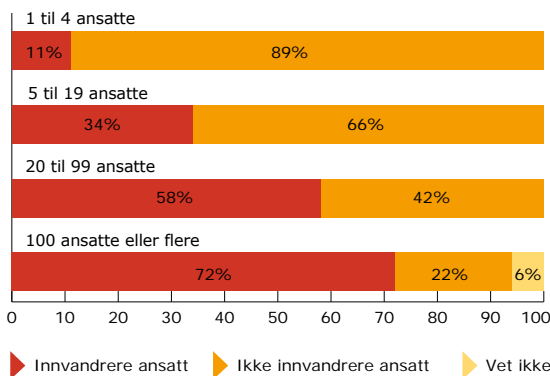

Reidar Dischler,
seniorrådgiver,
Perduco AS

OM UNDERSØKELSEN:

IMDis Topplederundersøkelse 2010 er gjennomført som en del av Norges Næringslivsundersøkelser NNU®, som gjennomføres hvert kvartal med et utvalg på 2000 norske bedrifter, der lederen i bedriften er intervjuet. Datainnsamling gjøres via telefon (CATI). Feltarbeidet til denne undersøkelsen ble gjennomført i perioden 15. juni til 8. juli 2010. I andre og fjerde kvartal omfattet NNU® også offentlige virksomheter, der et tilleggsutvalg på 500 offentlige virksomheter ble intervjuet.

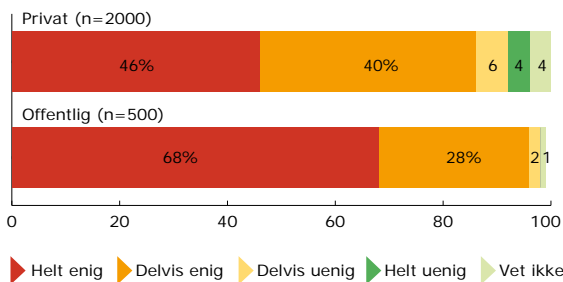
I den private delen av undersøkelsen er det gjort et stratifisert utvalg, med følgende strata: Bedrifter med 1 til 4 ansatte, 5 til 19 ansatte, 20 til 99 ansatte og 100 ansatte eller flere. Utvalget er tilfeldig trukket innen hvert stratum. Resultater er vektet på geografi og bedriftsstørrelse. Utvalget i offentlig sektor er et enkelt tilfeldig trukket utvalg blant offentlige virksomheter med minst 10 ansatte.

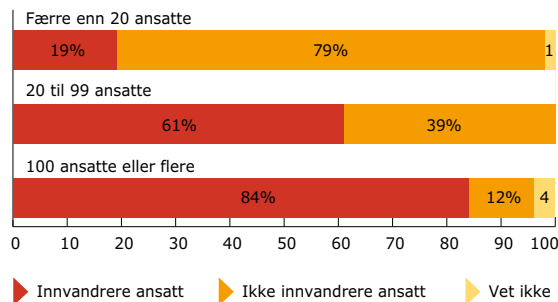
Figur 1: Andelen private bedrifter som har innvandrere ansatt, fordelt på bedriftsstørrelse. (N=2000)

I utvalget er det 24 prosent av de private bedriftene som har en eller flere innvandrere fra land utenfor Norden ansatt (figur 1). Det er naturligvis store forskjeller mellom små og store bedrifter, i den forstand at det er større sannsynlighet for at en bedrift med mange ansatte har en eller flere innvandrere blant de ansatte, enn at en bedrift med få ansatte har innvandrere ansatt.

I offentlig sektor er det seks av ti virksomheter som har ansatte fra land utenfor Norden (figur 2). Den typiske offentlige virksomhet har imidlertid flere ansatte enn den typiske private bedrift, og følgelig forklarer dette en del av forskjellen mellom private bedrifter og offentlige virksomheter. Hvis vi sammenligner private og offentlige virksomheter med 100 ansatte eller flere, ser vi at forskjellen er kun 12 prosentpoeng, mot 36 prosentpoeng for de to utvalgene totalt.

Figur 3: I hvilken grad er private og offentlige ledere enig eller uenig i påstanden: «Innvandrere tilfører norsk arbeidsliv viktig kompetanse.»

Figur 2: Andelen offentlige virksomheter som har innvandrere ansatt, fordelt på størrelse. (N=500)

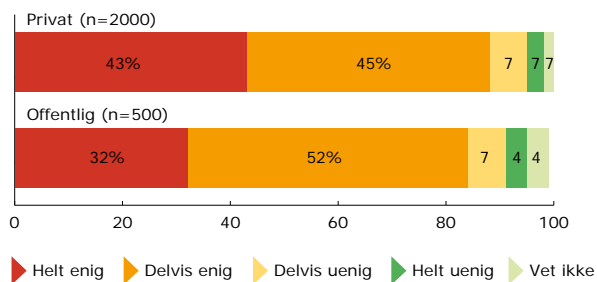
Viktig kompetanse

Det kan være interessant å starte med å se på i hvilken grad norske ledere mener innvandrere har en kompetanse som privat næringsliv og offentlig sektor har behov for.

På generelt nivå kan vi konkludere med at det er en klar holdning blant ledere at innvandrere tilfører norsk arbeidsliv viktig kompetanse. 86 prosent av lederne i næringslivet og hele 96 prosent av ledere i offentlig sektor er helt eller delvis enig i at innvandrere tilfører norsk arbeidsliv viktig kompetanse (figur 3).

Mer utsatt ved nedbemanning

Norske ledere legger stor vekt på norskkunnskaper, ikke bare ved ansettelse, men også når virksomhetene skal nedbemanne. Figur 4 viser

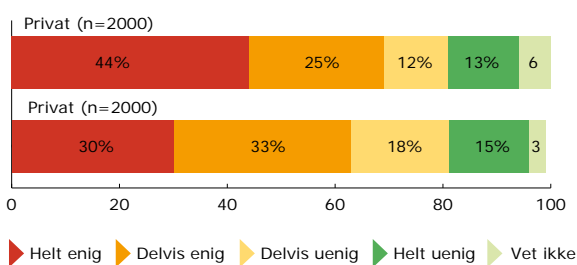
Figur 4: I hvilken grad er private og offentlige ledere enig eller uenig i påstanden: «Innvandrerens mangelfulle norskkunnskaper er den viktigste årsaken til at de ikke får jobb.»

” Norske ledere legger stor vekt på norskkunnskaper, ikke bare ved ansettelse, men også når virksomhetene skal nedbemanne.

at hele 88 prosent av ledere i privat sektor mener innvandreres mangelfulle norskkunnskaper er den viktigste årsaken til at de har større vanskeligheter med å få seg en jobb enn resten av befolkningen, og 85 prosent av lederne i offentlig sektor mener det samme. Holdningen kommer noe klarere til uttrykk i privat enn i offentlig sektor. Blant private ledere er det 43 prosent som er helt enig (45 prosent er delvis enig), mens 32 prosent av de offentlige lederne sier seg helt enig (52 prosent er delvis enig).

Dette er en utbredt oppfatning blant ledere, uavhengig av bransje, bedriftsstørrelse eller om bedriften forventer å øke bemanningen eller ikke de neste 12 månedene. Blant virksomheter som har innvandrere ansatt, er det imidlertid en noe lavere andel som mener dette, enn blant bedrifter som ikke har innvandrere ansatt (81 mot 91 prosent).

Samtidig mener 44 prosent av lederne i privat sektor og 28 prosent av lederne i offentlig sektor at norskkunnskaper bør vektlegges ved oppsigelser og permitteringer. Blant virksomheter som faktisk har innvandrere ansatt, er det henholdsvis 37 prosent i privat sektor og 24 prosent i offentlig sektor som mener dette. Hvis en slik holdning omsettes i praktisk hand-

Figur 5: I hvilken grad er private og offentlige ledere enig eller uenig i påstanden: «Min virksomhet stiller krav til ansatte om å kunne beherske norsk på nivå med personer som har norsk som morsmål.»

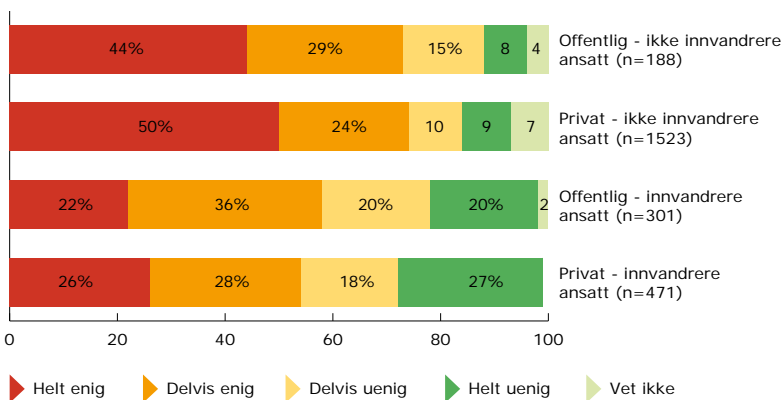
ling, kan det komme i strid med lov- og avtaleverk, og/eller være diskriminerende praksis.

Krav om høyt språknivå

I privat og offentlig sektor er det henholdsvis hele sju av ti og seks av ti ledere som stiller krav til at de ansatte må beherske norsk på nivå med personer som har norsk som morsmål (figur 5).

Det er relativt store andeler i begge sektorer som sier seg helt enig i påstanden om å stille krav til norskkunnskaper på morsmålsnivå. Det er en klar forskjell mellom dem som har innvandrere ansatt, og de virksomheter som ikke har det (figur 6). I privat sektor sier 26 prosent av ledere i bedrifter med innvandrere ansatt seg helt enig, mens 50 prosent av ledere i bedrifter uten innvandrere er helt enig i påstanden. I offentlig sektor er tilsvarende andeler 22 mot 44 prosent.

Morsmålskravet er mest uttalt i bransjene varehandel, transport/lagring og tjenesteytende næringer, der halvparten av lederne er helt enig i påstanden.

Figur 6: I hvilken grad er private og offentlige ledere enig eller uenig i påstanden: «Min virksomhet stiller krav til ansatte om å kunne beherske norsk på nivå med personer som har norsk som morsmål», fordelt på sektor og hvorvidt man har innvandrere ansatt eller ikke.

Faksimile fra nettavisen til Østlandets blad, www.oblad.no. Publisert fredag 05. november 2010.

Får ikke utnyttet ressursene

Blant dem som har innvandrere ansatt i privat sektor, er det seks av ti som oppgir at enkelte av disse har mangelfulle norskkunnskaper. Blant dem som mener at ansatte innvandrere har mangelfulle norskkunnskaper, er det 74 prosent som oppgir at mangelfulle norskkunnskaper medfører at de ikke får utnyttet ansattes ressurser fullt ut. Hvis det er slik at ansatte

” I de offentlige virksomhetene er det en noe mer utbredt oppfatning at det er arbeidsgivers ansvar at den ansatte får norskopplæring.

innvandrere har mangelfulle norskkunnskaper og det medfører at ressursene ikke fullt ut blir benyttet, kan man anta at det er i disse virksomhetenes interesse å styrke ansatte innvandreres norskkunnskaper.

Likevel er det i private bedrifter kun 39 prosent av dem som mener at mangelfulle norskkunnskaper hos deres egne innvandrereansatte medfører dårlig ressursutnyttelse, som er enig i at arbeidsgivere har et ansvar for å gi norskopplæring til innvandrere.

I offentlig sektor er det også seks av ti virksomheter med innvandrere ansatt som oppgir at disse har mangelfulle norskkunnskaper. Blant disse virksomhetene er det hele 84 prosent som mener at de mangelfulle norskkunskapene gjør at man ikke får utnyttet deres ressurser fullt ut.

I de offentlige virksomhetene er det imidlertid en noe mer utbredt oppfatning at det er arbeidsgivers ansvar at den ansatte får norskopplæring, enn tilfelle er blant de private bedriftene i samme situasjon. 66 prosent av offentlige virksomheter som har innvandrere med mangelfulle norskkunnskaper ansatt, og som mener dette går ut over ressursutnyttelse, mener arbeidsgiver har et slikt ansvar.

Tester språkkunnskaper

Fire av ti virksomheter, både private og offentlige, oppgir at de ber jobbsøkere som ikke har norsk som morsmål, om å dokumentere sine norskkunnskaper i form av avlagte språktester. Dette spørsmålet er stilt til alle virksomheter, uavhengig av om de har innvandrere ansatt eller ikke. I privat sektor er det imidlertid slik at virksomheter som har innvandrere ansatt, i mindre grad enn virksomheter uten innvandrere oppgir at de stiller krav om språktest. 28 prosent av virksomhetene med innvandrere stiller slikt krav, mot 43 prosent av dem som ikke har innvandrere ansatt.

Dette mønsteret finner vi ikke i offentlige virksomheter der de med innvandrere ansatt og de

uten, i samme grad stiller krav til dokumenterte språkkunnskaper (hhv. 43 og 38 prosent, ikke signifikant forskjell).

Nyttig språk- og kulturkompetanse

Samtidig som det stilles relativt strenge krav til norskkunnskaper, ser arbeidsgivere som har innvandrere ansatt annen kultur- og språkkompetanse som verdifull. Over halvparten av ledere i private virksomheter som har innvandrere ansatt, mener innvandrere har en kultur- og språkkompetanse som kommer deres virksomhet til gode. I offentlig sektor er det hele 78 prosent av lederne som mener dette.

Perduco AS er et analysebyrå som gjennomfører spesialundersøkelser om samfunnsrelevante forhold for aktører i både privat og offentlig sektor, herunder departementer, direktorater, organisasjoner og bedrifter.

Språk som hindring

IMDis Topplederundersøkelse 2010 avdekker også andre hindringer enn norskkunnskaper for innvandreres inngang til arbeidslivet. Blant annet er det hele 72 prosent av lederne i private og 64 prosent i offentlige virksomheter som mener fordommer mot innvandrere blant (andre) ledere er en viktig hindring. Det er også noen – 24 prosent i private, og 9 prosent i offentlige virksomheter – som mener innvandrere flest ikke vil passe inn i arbeidsmiljøet i deres virksomhet. Like fullt viser resultatene at manglende norskkunnskaper, eller i alle fall ledernes oppfatning av manglende norskkunnskap, samt kravene de stiller til norskkunnskaper, er en viktig hindring for mange innvandrere i arbeidsmarkedet.

Noter

- 1 Utvalgsstørrelsene gir et forhold mellom privat og offentlig sektor som er disproporsjonalt med underliggende populasjoner av private bedrifter og offentlige virksomheter. Vi behandler derfor utvalgene atskilt og fokuserer på i hvilken grad det er forskjeller mellom de to sektorene.

Liker du dialekt, tåler du aksent

Det er nærmest opplest og vedtatt at Norge er et unikt språksamfunn ved sin utstrakte toleranse for bruk av dialekt også i offentlige sammenhenger. Den britiske sosiolingvisten Peter Trudgill sier det slik i boka *Sociolinguistic Variation and Change* fra 2002: «Norway is also one of the most dialect-speaking countries in Europe [...] there is an enormous social tolerance for linguistic diversity» (Trudgill, 2002:31).

Mange vil mene at dialektbruk, altså det å snakke en unormalisert talemålsvariant, ikke bare blir tolerert, det blir sett på som ønskelig; Du skal helst snakke dialekt. Dette stemmer nok et godt stykke på vei, men samtidig vet vi at ikke alle dialekter er like akseptert. Bruk av dialekt er ikke like vel ansett i alle situasjoner, og ikke alle miljøer er like tolerante overfor bruk av dialekter. En del legger da også av seg den varianten av norsk de er vokst opp med, og går over til et mer bokmålsnært talemål. Samtidig er det et tydelig sosialt press i retning av å beholde dialekten selv om du flytter til en annen del av landet. Skifte av talespråksform – særlig når det dreier seg om å legge om fra en lokal dialekt til en skriftspråknær måte å snakke på – oppfattes i mange miljøer som klart negativt. Når slik omlegging resulterer i språkblending, stemples det med et særnorsk, sterkt nedsettende ord: *knot*.

Bare nasjonal toleranse?

Som følge av innvandring til landet gjennom de siste tiårene har det norske språklandskapet endret seg mye. Tallet på innbyggere som enten selv er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre, eller har foreldre som er født utenfor landet, har pr. 1. januar 2010 kommet opp i ca. 550 000 – 11,4 % av hele befolkningen (Statistisk sentralbyrå, 2010). Vi har ingen bredt anlagte undersøkelser av den språklige hverdagen til denne såkalte «innvandrerbefolkningen». Men siden de som selv er utenlandsfødte er i stort flertall – ca. 460 000 mot 93 000 norskfødte – er det grunn til å anta at mellom 400 000 og 500 000 personer som er bosatt i Norge, har begynt å lære norsk så sent at måten de snakker språket på, røper at de har norsk som et andrespråk. Noen har først og fremst uttalemessige avvik, og da gjerne mest merkbart i talerytme og tonegang. De snakker med «utenlandsk aksent». Andre har såpass store avvik i uttale, ordlegging og grammatikk at norsken deres må karakteriseres som gebrokket. Personer med utenlandspreget norsk finnes på alle arenaer i samfunnet: De behandler pasienter i helsevesenet, de arbeider i barnehager og underviser på skoler og i høyere utdanning, de opptrer i radio- og fjernsynskanaler – noen som programledere – og de representerer oss i folkevalgte organer. Hvilke holdninger blir de så møtt med for måten de snakker norsk på? Omfattes de av

Lars Anders Kulbrandstad, professor, Høgskolen i Hedmark

” **Studentenes toleranse var størst når det gjaldt bruk av norsk med utenlandsk aksent blant programledere i radio og tv og blant stortingsrepresentanter.**

den norske toleransen for språklig mangfold som Peter Trudgill snakker om i sitatet innledningsvis? Er den norske variasjonstoleransen nasjonal – ja, endatil nasjonalistisk – eller er den av en mer allmenn art? I løpet av de seneste årene har jeg gjennomført et par undersøkelser som kan bidra til å kaste lys over disse spørsmålene: en språkholdningsstudie blant lærerstudenter, og en studie av holdninger til dialekt og til norsk med utenlandsk aksent i NRKs radio- og tv-programmer.

Holdninger blant lærerstudenter

I studentundersøkelsen fylte 318 allmennlærerstudenter fra seks ulike studiesteder ut et spørreskjema der de skulle ta stilling til hvor enige eller uenige de var i 31 påstander. Påstandene dreide seg om fire hovedtemaer:

- ▶ Bruk av dialekt blant programledere i riksdekkende og lokale radio- og tv-kanaler, fra Stortingets talerstol og i undervisning i skolen
- ▶ Norsk med aksent i de samme offentlige sammenhengene
- ▶ Tospråklig oppvekst og utdanning
- ▶ Etablering av nye minoritetsspråk i Norge

I tillegg var det noen påstander som var ment å måle patriotisk innstilling hos svarerne og holdningen deres til innvandring. Til slutt fikk de noen spørsmål som gjaldt deres egen bakgrunn, blant annet hvilket språk og hvilken språkform de selv brukte. Her vil jeg konsen-

trere meg om holdninger som studentene gav uttrykk for når det gjaldt dialektbruk og aksentpreget norsk i offentlige sammenhenger.

Studentene gav svar som tydet på en klart positiv holdning til dialektbruk. Jeg lagde det jeg kalte en indeks for dialektvennlighet som bygde på åtte forskjellige påstander, blant annet «Det er for mye dialektbruk i samfunnet», «Det er uheldig at stortingsrepresentanter snakker dialekt fra Stortingets talerstol» og «Lærere bør ikke snakke dialekt når de underviser». På en skala fra 1 «Svært lite dialektvennlig» til 5 «Svært dialektvennlig» var gjennomsnittet 4,4, og det var ganske liten spredning i svarene.

For holdning til norsk med utenlandsk aksent lagde jeg en indeks basert på sju påstander, blant annet «Det er greit at programledere i riksdekkende radio- og fjernsynskanaler snakker norsk med utenlandsk aksent», «En person bør ikke velges til stortingsrepresentant hvis han eller hun snakker norsk med utenlandsk aksent», «En person som snakker norsk med utenlandsk aksent, bør ikke undervise norske elever» og «En person som snakker med utenlandsk aksent, bør ikke undervise i norsk». Og på en skala for toleranse for norsk med utenlandsk aksent som gikk fra 1 «Svært lite tolerant» til 5 «Svært tolerant», var gjennomsnittet 3,6, altså godt over verdien for middels stor toleranse. Også her var det relativt liten spredning i svarene. Studentenes toleranse var størst når det gjaldt bruk av norsk med utenlandsk aksent blant programledere i radio og tv og blant stortingsrepresentanter. Studentene var noe mer tvilende til lærere med utenlandsk aksent, men stadig uttrykte tre av fire en aksepterende holdning. Men når det blir snakk om å undervise i faget norsk når ens egen norsk bærer preg av at en har utenlandsk bakgrunn, var mindre enn halvparten av studentene innstilt på å gi grønt lys.

” **Det behøver ikke være slik at de som er mest dialektvennlige, også er de som gir uttrykk for størst toleranse overfor aksentpreget norsk. Men det var det jeg fant.**

Men hva med sammenhengen mellom dialektvennlighet og toleranse for utenlandsk aksent?

Det behøver ikke være slik at de som er mest dialektvennlige, også er de som gir uttrykk for størst toleranse overfor aksentpreget norsk. Men det var det jeg fant. De mest dialektvennlige var signifikant mer aksenttolerante enn de minst dialektvennlige. Variasjonstoleranse ser altså ut til å gjelde både dialekter og norsk med aksent. Jeg fant også at de studentene som gav uttrykk for de mest patriotiske holdningene, også var minst tolerante overfor aksentpreget norsk – og de lot også til å være minst dialektvennlige. Og innvandringsvennlighet gikk sammen med *både* dialektvennlighet og aksenttoleranse.

Undersøkelsen blant lærerstudenter kan altså tyde på at personer som snakker norsk med utenlandspreg, *blir* omfattet av den norske toleransen for talespråklig variasjon. Men nå kan det være at lærerstudenter er en spesiell gruppe i befolkningen. Likhetsidealer og aksept for mangfold står muligens ekstra sterkt blant personer som har valgt å utdanne seg til lærere, enn i befolkningen for øvrig, siden det er velkjent at dette er sentrale verdier i norsk skole. Den neste studien jeg skal presentere, kan gi oss en pekepinn om toleransen for utenlandsk aksent er like stor i resten av befolkningen.

Holdninger blant lyttere og seere

I 2007 ble det vedtatt nye språkregler for NRK, der § 2.7 lyder slik: «NRK skal avspeile mangfoldet i det norske språket, også når det gjelder dialektbruk og uttale farget av andre språk» (NRK, 2007). På oppdrag fra NRK og Språkrådet har jeg gjennomført en kartlegging av holdninger til slik språkvariasjon i eteren. Det dreier seg om en nettbasert undersøkelse med data fra et landsrepresentativt utvalg av ca. 1000 personer.

Respondentene ble bedt om å ta stilling til utsagn om språkformen til programledere i radio og fjernsyn. Det gjaldt både riksdekkende kanaler og lokale sendinger, og utsagnene dreide

seg om bruk av dialekt, bokmål, nynorsk og norsk med utenlandsk aksent. Videre skulle de angi hvordan de stilte seg til en del utsagn om språkutvikling og språkbruk i Norge. Det var også noen utsagn om innvandring. Dessuten fikk respondentene høre lydutt med nyhetsopplere som snakket aksentpreget norsk, og skulle angi hvor lett det var å forstå det som ble sagt, hvor godt de syntes personene på kuttene snakket norsk, og i hvilken grad de egnet seg som nyhetsopplere i NRK.

” Jeg fant også at de studentene som gav uttrykk for de mest patriotiske holdningene, også var minst tolerante overfor aksentpreget norsk – og de lot også til å være minst dialektvennlige.

Her skal vi hovedsakelig se på hvilke holdninger respondentene gav uttrykk for når det gjaldt aksentpreget norsk, men først vil jeg nevne noen resultater som har med dialektbruk å gjøre.

Undersøkelsen ser ut til å bekrefte at nordmenn allment sett er positivt innstilt til dialektbruk. I alle fall angir ca. 70 % av respondentene at de er uenige i en påstand om at det er for mye dialektbruk i samfunnet. Videre indikerer resultatene at et klart flertall av befolkningen ikke har noe imot bruk av dialekt i etermediene, heller ikke blant programledere. Basert på hvordan de stiller seg til utsagn som har å gjøre med at programledere snakker dialekt i riksdekkende og i lokale radio- og tv-kanaler, har jeg plassert respondentene i tre kategorier: negativ holdning, svakt positiv holdning og positiv holdning. Fordelingen ble slik 12 %, 13 % og 76 %.

Når det gjelder innstillingen til aksentpreget norsk, viser resultatene at respondentene er mer forbeholdne enn tilfellet var med dialekt. Likevel angir godt over halvparten at de er helt eller delvis enig i påstanden «Det er greit at

programledere i riksdekkende radio- og tv-kanaler snakker norsk med utenlandsk aksent», og det samme gjelder for tilsvarende påstand om lokalsendinger. Riktignok er det i begge tilfeller flere som har krysset av for delvis enig enn helt enig, og flere oppgir at de verken er enige eller uenige enn tilfellet var ved påstandene om dialektbruk.

Fordelingen på kategoriene «negativ», «svakt positiv» og «positiv» for holdning til norsk med utenlandsk aksent er henholdsvis 31 %, 19 % og 50 %.

En statistisk analyse av forholdet mellom respondentenes holdninger til dialektbruk og holdninger til aksentpreget norsk viser at det er en sammenheng: Gruppen av de som er positivt innstilt til at programledere snakker dialekt tenderer samtidig til å være positivt innstilt til programledere som har utenlandsk aksent (tabell 1).

Tabell 1 skal leses med utgangspunkt i holdningen til dialekt, og vi ser da at av de som er negativt innstilt til dialekt hos programledere i etermedier, er 60 % også negativt innstilt til utenlandspreget norsk, 16 % er svakt positivt innstilt, mens 24 % har en positiv innstilling. Blant de som ser positivt på dialektbruk, er det 25 % som ikke liker å høre programledere som snakker norsk med aksent, 18 % er noe vennligere innstilt til dette, men 57 % har en positiv innstilling. Med andre ord har vi å gjøre med et relativt komplekst bilde. Hovedmønstret gir likevel grunn til å konkludere med at også denne undersøkelsen indikerer at aksept for

dialektvariasjon og aksept for norsk med utenlandsk aksent henger sammen. Det later altså til at det ikke bare er hos norske lærerstudenter vi finner en allmenn toleranse for talespråklig variasjon.

Vanlig metode

Det benyttes ulike framgangsmåter i holdningsstudier. I de to undersøkelsene som jeg har redegjort for i denne artikkelen, har jeg brukt den metoden som nok er aller vanligst i studier av språkholdninger, nemlig at man direkte ber respondentene om å ta stilling til påstander som har med språk å gjøre (Garrett, 2010:159). Som alle andre metoder, har også denne sine svakheter. For det første er det alltid en fare for at påstandene i spørreskjemaet blir tolket annerledes enn de var ment, slik at man måler andre ting enn man hadde til hensikt å måle. For eksempel brukte jeg i begge undersøkelsene uttrykket «utenlandsk aksent» i flere av utsagnene som respondentene ble konfrontert med. Jeg valgte denne formuleringen i stedet for «gebrokken», siden jeg ønsket å kartlegge holdninger til norsk snakket med avvik først og fremst i uttale og ikke med gjennomgående avvik i ordvalg, bøyning og syntaks – i tillegg til uttale. Men det kan være at noen av respondentene har oppfattet «utenlandsk aksent» annerledes og latt uttrykket dekke mer avvikende norsk enn det jeg mente å sikte til. Mens jeg altså var ute etter å få vite hvordan respondentene forholdt seg til bruk av norsk som lyder noe fremmedartet, men ikke byr på store forståelsesproblemer, er det mulig noen av dem har gitt uttrykk for holdning til bruk av norsk

Tabell 1. Holdning til utenlandsk aksent i forhold til holdning til dialekt i den norske befolkningen.

		Holdning til utenlandsk aksent			
Holdning til dialekt		Negativ	Svakt positiv	Positiv	Sum
	Negativ	60 %	16 %	24 %	100 %
	Svakt positiv	44 %	27 %	29 %	100 %
	Positiv	25 %	18 %	57 %	100 %

som er så full av avvik at det kan være vanskelig å forstå hva som blir sagt. I innledningen til undersøkelsen blant seere og lyttere het det riktignok eksplisitt at «[d]et er en forutsetning at alle programledere i radio og tv snakker tydelig og klart», men det er rimelig å anta at en del av de som svarte, ikke har hatt dette framme i bevisstheten gjennom hele spørreskjemaet. I den grad dette har vært tilfelle, kan det ha ført til at flere har gitt uttrykk for en forbeholden eller en direkte negativ holdning til norsk med et visst utenlandsk preg enn de egentlig har.

Forventede holdninger

En annen svakhet ved direkte utspørring av respondenter er at holdningene som de gir uttrykk for, mer kan reflektere hva de tror er forventet eller ønskelige, enn det som de i bunn og grunn føler og mener. Dette kan gjøre seg gjeldende selv når de svarer anonymt. Dersom folk flest oppfatter at man helst skal være tolerant overfor norsk med utenlandsk aksent, vil en del kunne gi svar som viser en aksepterende innstilling, selv om de i virkeligheten ikke liker å høre norsk snakket på den måten, blant annet av programledere i etermediene. Det er umulig å vite i hvilken utstrekning denne effekten har gjort seg gjeldende i de aktuelle undersøkelsene.

Det er viktig å ta høyde for feilkilder i tolkingen av funn. Likevel kan resultatene mine tas til inntekt for en hypotese om at det er relativt stor aksept for utenlandspreget norsk i offent-

lige sammenhenger. Og det ser altså ut til å være en kobling mellom en slik holdning og toleranse for dialektbruk i de samme situasjonene. Samtidig er det nærliggende å trekke den slutning at vi har å gjøre med en allmenn variasjonstoleranse.

Det kan gis flere forklaringer på at vi i Norge har et språksosiologisk klima som preges av et stort talespråklig mangfold og en utbredt positiv innstilling til variasjon i muntlig språkform også utenom private og lokale kontekster. Mange kan føres tilbake til den norske nasjonsbyggingen fra midten av 1800-tallet og framover, som fikk en spesiell karakter ved at den verdsette regionale særegenheter innenfor det norske, blant annet dialektene (Vikør & Nordisk språkråd, 2001). I 1878 fastslo Stortinget at undervisningen i allmueskolen «saavidt mulig meddeles paa Børnenes eget Talemaal», og siden har det ikke vært noe mål om opplæring i standardtalespråk i norsk skole. Også i skrift har det vært mangfold og ikke ensretting som har preget norsk språksituasjon. Vi fikk to sidestilte offisielle målformer med betydelig valgfrihet innen hver av dem, og selv om den dominerende skriftspråklige praksis er mindre variert enn rettskrivingsnormalene gir rom for, er det langt større skriftspråkvariasjon enn i de fleste land. Både muntlig og skriftlig er vi her i landet altså vant til at språket ikke er fast og enhetlig, og det er grunn til å anta at dette er en medvirkende årsak til at også innvandreres måte å snakke norsk på ser ut til å bli møtt med stor grad av aksept.

OM FORFATTEREN:

Lars Anders Kulbrandstad er professor i norsk språk ved Avdeling for lærerutdanning og naturvitenskap, Høgskolen i Hedmark. Han har publisert en rekke artikler og bøker om tospråklighet, språklig bevissthet, språkholdninger og norsk som andrespråk. Kulbrandstad har vært medlem av fagnemnda i Norsk språkråd og nestleder i Nasjonalt fagråd for norsk som andrespråk.

Litteratur

- Garrett, P. (2010). *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge university press.
- NRK. (2007). *Språkregler for NRK*. <http://www.sprakrad.no/Politikk-Fakta/Spraakpolitikk/NRK/>
- Statistisk sentralbyrå. (2010). *Innvandring og innvandrere*. <http://www.ssb.no/innvandring/>
- Trudgill, P. (2002). *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Vikør, L. S., & Nordisk språkråd. (2001). *The Nordic languages: their status and interrelations* (3rd utg.). Oslo: Novus.

MÅ VÆRE FORSTÅELIG: – Det er ingen menneskerett å få bruke sin egen dialekt eller aksent på fjernsyn eller radio, sier Brynjulf Handgaard, leder av NRKs språkutvalg.

Åpner for lyden av nye Norge

I 2007 åpnet NRK opp for bruk av utenlandsk aksent på TV og radio. – Til nå har ingen med utenlandsk aksent vært nyhetsoppleser på radio eller TV, men å snakke med aksent er ingen hindring for å jobbe i NRKs etermedier, sier leder av kanalens språkutvalg Brynjulf Handgaard.

– La det være sagt med en gang – NRK ønsker å rekruttere flere med ikke-vestlig bakgrunn, sier Brynjulf Handgaard, leder av NRKs språkutvalg. Nå sitter han i en blodrød sofa på sitt

romslige kontor på Marienlyst. Sendeskjemaer, møtepapirer og utenlandske kringkastingsbulletiner ligger strødd på bordet. Bokhylla er fylt med bøker om språk og journalistikk.

– Målet er å få inn 5–10 nye personer med innvandrerbakgrunn hvert år, og det målet har vi nådd de siste årene. I dag er mellom fire og fem prosent av de ansatte i NRK flerkulturelle, og vi håper at dette tallet vil øke, sier han.

Hvorfor NRK ønsker en større flerkulturell stab? Handgaard peker særlig på tre grunner:

1. For å speile samfunnets mangfold og åpne for økt toleranse. 2. For å etablere viktige kilde-nett i flerkulturelle miljøer. 3. For å skape identitet med lyttere og seere, der stadig flere har en flerkulturell bakgrunn.

– Vi ser det som et samfunnsoppdrag å skape en mangfoldig arbeidsplass, sier Handgaard.

I 2007 endret NRK sine språkregler. Da var mange overrasket over at de rigide og strenge språkreglene var endret i mer liberal retning. Som blant annet i punkt 2.5, der det står at «NRK skal avspeile mangfoldet i det norske språket, også når det gjelder dialekt og uttale farget av andre språk».

– Bakgrunnen for at den ordlyden kom med, er at vi ville ha en oppmykning av språkreglene som var i tråd med samfunnsutviklingen. Åpningen for mer bruk av dialekt vakte mest debatt, mens «uttale farget av andre språk» var en refleksjon av at flerkulturelle utgjør en stadig større gruppe i samfunnet, og at det preger språkbruken.

– Hvordan tolker du «uttale farget av andre språk»?

– At du hører at personen ikke er født og oppvokst i Norge, at vedkommende ikke behersker tonemene, som for eksempel skillet mellom «bønder» og «bønner». Trykkforskjellene kan bli rare, enkelte vokaler kan være vanskelige, og flyten i språket kan mangle.

– Hvordan følges de nye språkreglene opp i praksis?

” **I dag er mellom fire og fem prosent av de ansatte i NRK flerkulturelle, og vi håper at dette tallet vil øke.**

– Nå står det jo i språkreglene at vi åpner for uttale farget av andre språk, og da må det vektlegges i de redaksjonelle prioriteringene og ansettelsene.

– Synes du det er bra å åpne for bruk av aksent?

– Absolutt. For å si det slik: Hvis vi med flere flerkulturelle medarbeidere får et større kilde-nett, økt kompetanse og avspeiler mangfoldet i samfunnet, da må vi akseptere medarbeidere med utenlandsk aksent.

– Har det vært mange interne diskusjoner om språkreglene?

– Det er særlig tre temaer som diskuteres: bruken av dialekt, bruken av utenlandsk aksent og bruken av radikalt bokmål. Når det gjelder dialektdiskusjonen, har du eksempelet med Ingerid Stenvold på Dagsrevyen, der hun er et unntak fra reglen om at du skal snakke enten bokmål eller sidemål. De sterkeste følelsene er det kanskje rundt bruken av radikalt bokmål, mye mer enn bruken av utenlandsk aksent.

Hvorfor det ikke er mer kontrovers og diskusjon i bruken av aksent i NRK, mener Handgaard skyldes to ting: Følelsene rundt dialektbruk er så intense og diskusjonene her har vedvart i flere tiår. Samtidig er aksent fremdeles lite utbredt i radio og TV, slik at følelsene rundt dette ennå ikke er kommet til overflaten. Unntaket er TV-programmet «Migrapolis», der både programledere og intervjuobjektene ofte snakker med aksent.

– Men i «Migrapolis» er aksentbruk en del av programmets identitet og poeng. Språkbruken her er tilpasset den journalistiske sammenhengen, sier Handgaard.

Etter at Språkrådet reviderte kanalens språkregler i 2007, utførte Lars Anders Kulbrandstad

SPRÅKREGLER I NRK

- ▶ Reglene for språkbruk i NRK ble sist endret 19. juni 2007.
- ▶ Endringene i 2007 åpnet for mer bruk av dialekter og «uttale farget av andre språk».
- ▶ Kringkastingssjefen og de ulike redaktørene har øverste ansvar for at språket i NRK er i samsvar med språkreglene.
- ▶ Språkutvalget, som ledes av Brynjulf Handgaard, møtes fire ganger i året og kommer med råd om språkbruk i NRK.

en undersøkelse om holdninger til dialekt og aksentpreget norsk på oppdrag fra NRK. Undersøkelsen bekreftet det språkutvalget trodde før de reviderte kanalens språkregler: Mange er tolerante og verdsetter dialekt- og aksentbruk i etermediene. I undersøkelsen, der 1000 respondenter ble spurt, svarte over 50 prosent at de er positive til at programledere eller nyhetsopplesere på riksdekkende radio og TV snakker med aksent. Cirka 75 prosent var positive til dialektbruk.

– Folks toleranse var større enn vi trodde på forhånd. Vi ble faktisk overrasket over hvor liberale folk flest er, sier Handgaard.

Men én ting er å være positiv til ansatte med utenlandsk aksent, noe annet er å la personer med utenlandsk aksent komme på lufta, på radio eller TV. På NRKs riksdekkende fjernsyn og radio har det ennå ikke vært en nyhetsoppleser som snakker norsk med utenlandsk aksent.

– Det kan nok stemme. Men vi har reportere som lager innslag til riksnyhetene som snakker med aksent. Og på distriktsnyhetene er det både nyhetsopplesere og reportere der du tydelig kan høre en aksent, sier Handgaard, som presiserer at språkutvalget bare er rådgivende. Det er kringkastingssjefen, og deretter redaktørene, som er de øverste språklige ansvarlige i NRK.

– Er det strengere språkkrav til riksdekkende sendinger enn til distriktssendinger?

– Nei, kravene er i utgangspunktet de samme. Men i praksis er vi kanskje mer liberale når det gjelder distriktssendinger.

– Hvilke krav stilles det til en nyhetsoppleser i Dagsrevyen, for eksempel?

– For det første må du ha et språk som er forståelig, tydelig og konsekvent. I tillegg må det være uten tale- og syntaksfeil, og du bør unngå å bruke fremmedord eller det vi kaller «stamme-språk». Du må ha en stemme som er troverdig, vise ro og skape tillit og trygghet hos seerne.

– Når får Dagsrevyen den første nyhetsoppleseren med aksent?

– Det stilles de samme kravene til dem med aksent som til dialektbrukere og andre. I bunn må språket du snakker være forståelig, tydelig og konsekvent. Vi er ikke så liberale at folk som snakker helt uforståelig, får jobb i radio eller fjernsyn, sier han og legger til:

– Det er ingen menneskerett å få bruke sin egen dialekt eller aksent på fjernsyn eller radio. Særlig nyhetsopplesere må ha et godt språk.

HVERT ÅR FÅR fem stipendiater med flerkulturell bakgrunn praksisplass, gjennom FleRe, NRKs flerkulturelle rekrutteringsprogram. Totalt er det blitt 25 personer siden programmet startet for 2,5 år siden. 21 av deltakerne er fremdeles i NRK, og fem er blitt fast ansatt – til tross for at NRK innførte ansettelsesstopp for noen år siden.

– De kommer blant annet fra Pakistan, Iran, Burma, Polen og Thailand. Når stillinger skal besettes nå, stiller de foran i køen fordi de betraktes som interne søkere, sier Handgaard.

Når NRK i dag søker etter nye medarbeidere, står det i stillingsutlysningen: «NRK er opptatt av mangfold og oppfordrer kvalifiserte kandidater til å søke, uansett alder, kjønn, funksjonshemming eller kulturell bakgrunn.»

– Finnes det eksempler på søkere som ikke fikk jobb på grunn av for tydelig aksent?

– Jeg vet om ett tilfelle, selv om det er vanskelig å si at det var akkurat aksenten som vippet i disfavør. Men i det tilfellet tror jeg at aksent var et moment. Da må det i så fall ha blitt vurdert dit hen at aksenten var så sterk og tydelig at det gikk ut over den språklige forståeligheten.

HANDGAARD TROR NORGE står i en særstilling i Norden når det gjelder språklig toleranse.

– Hvis du hadde gått til et land som Danmark, tror jeg tallene fra Kulbrandstads undersøkelse hadde vært lavere. Kanskje også i Sverige. I Norge er vi godt vant med dialekter, og derfor tror jeg vi også har en større toleranse overfor aksentbruk.

– Tror du dette vil føre til endringer når det gjelder språkbruk i NRK?

– Språket er en levende organisme som forandrer seg hele tiden. NRK skal ikke være i forkant av den språklige utviklingen, men heller ikke være en sinke. Språkbruken må være funksjonell, og hele tiden tilpasset den journalistiske produksjonen.

” **I dagens mangfoldige samfunn er utenlandsk aksent en del av språket, og det skal det også være i NRK.**

– Hva mener du med at språket må være funksjonelt og tilpasset den journalistiske produksjonen?

– Språkbruken må tilpasses situasjonen og sammenhengen. I vårt tilfelle bør språkbruken være tilpasset den journalistiske hensikten. Språkbruken, ordvalget, stilen og framføringen blir annerledes i et underholdningsprogram på kveldstid enn i Dagsrevyen, og annerledes i P3 enn i P2s kulturprogrammer.

– Håper du på flere stemmer med aksent i NRK?

– Ja, det gjør jeg. I vår tid er det ikke bare snakk om at nyhetsopplesere og programledere skal snakke bokmål eller sidemål, eller dialekt eller ikke dialekt. I dagens mangfoldige samfunn er utenlandsk aksent en del av språket, og det skal det også være i NRK.

Tekst: Lasse Lønnebotn

Foto: Wayne Conradie

HÅPER PÅ MANGFOLD: Leder for NRKs språkutvalg, Brynjulf Handgaard, håper på flere stemmer med aksent i NRK.

«Do nauki norweskiego»

Arbeidsinnvandrere fra Polen er i dag den største innvandrerguppen i Norge. De har ikke rett til gratis språkopplæring.

Fafo har gjennomført to arbeids- og levekårsstudier blant polakker i Oslo-området, i 2006 og 2010. Basert på resultatene vil vi her se nærmere på deres tilgang til norskopplæring, deres muligheter for å lære språk på jobb, og på sammenhengen mellom språkferdigheter, arbeidsmarkedsituasjon og sosial mobilitet.

Hvem går på norskkurs, og gjennom hvilke kanaler får de tilgang til opplæring? Hvordan vurderer de sine egne norskferdigheter? Er deltakelse i arbeidslivet nødvendigvis tilstrekkelig for å lære seg norsk? Hvordan er sammenhengen mellom språkferdigheter, arbeidsmarkedsituasjon og arbeidsinnvandrernes sårbarhet i økonomiske nedgangstider?

Norges største og yngste innvandrerguppe

I perioden 2004–2009 innvilget Norge om lag 100 000 oppholdstillatelser for arbeid, og nærmere 14 000 tillatelser til familiegjenforening til polske borgere. Den reelle tilstrømmingen er imidlertid langt høyere, siden mange ikke registrerer seg. En del har reist hjem, men i januar 2010 var rundt 50 000 polakker registrert som bosatt i Norge. De aller fleste har kommet etter 2004, og polakkene er dermed både den største og yngste innvandrerguppen i Norge.

Basert på respondentdrevet utvalgstreking har Fafo med tre og et halvt års mellomrom gjennomført to arbeids- og levekårsundersøkelser blant polakker i Oslo-området.¹ Begge gangene ble mer enn 500 personer intervjuet på polsk om en lang rekke forhold knyttet til deres migrasjonshistorer, arbeidsvilkår og leveforhold. Denne metoden gir oss et representativt bilde av hele populasjonen polakker i Oslo

Jon Horgen Friberg,
forsker, Fafo

160 av 650 sjåførere er polske

På grunn av manglende arbeidskraft har Veolia hentet inn sjåførere fra søsterselskapet i Polen. I dag arbeider 160 polakker som bussjåførere i Stavanger-regionen.

Annbjørg Dalland
Hanna Huglen Revheim tekst

KOLLEKTIVTRAFIKKEN: – Språkvan-skene gjør at det blir vanskeligere å ta buss, sier Elisabeth Salbu (25). Hun tar ofte buss i Stavanger, og sier at hun har møtt på problemer med å kommunisere med bussjåførere flere ganger. Julie Helene Røyland (23) flyttet til Stavanger for 10 år siden, og så lenge hun har bodd her synes hun bussproblemene har vært like ille. – Jeg har opplevd flere ganger at språkproblemene er så ille at sjåførene ikke forstår meg når jeg skal fylle på busskortet mitt. Det har ført til at jeg har fått fylt på for feil sone, sier Røyland. – Det er jo dumt å komme for seint fordi en ikke har planlagt at de gjør feil på bussen. Men det er jo synd på bussjåførene også, det er jo ikke deres feil at de ikke kan norsk.

SAMARBEID: Cecilie Birkeland, fungerende kommunikasjonssjef i Kolombus, sier at hun synes det er leit at passasjerene opplever dette som et problem. – Men vi velger å se på det som en utfordring vi må jobbe videre med, og vi samarbeider med Veolia om å gripe tak i dette, sier hun.

I perioder har Kolombus hatt ekstremt vanskelig for å få tak i nok sjåførere til å kjøre rutene. Birkeland sier at det da har det vært viktigere å prioritere å ha sjåførere som kan kjøre rutene, enn at disse har veldig gode norskkunnskaper.

Klubbleder i YTF, sjåførenes fagforening, Gunnar Midbø forteller at de polske sjåførene ønsker å lære norsk i større grad enn før.

– Opplæringen foregår på norsk, og sjåførene ønsker også å motta all informasjon på norsk. Dette er fordi de selv vil lære språket så godt som mulig. Flere tar også norskundervisning på kveldstid som de betaler selv. Men fortsatt kan noen språket bedre enn andre, sier Midbø.

BESTÅTT NORSKTEST: Anders Erik Hansen, driftsjef i Veolia Transport, forteller at sjåførene som er ansatt fra Polen har bestått en

PROBLEM: Elisabeth Salbu har opplevd problemer med å kommunisere med bussjåførere. (Foto: Kristine Nævik Hanssen.)

PROBLEM: – Jeg synes dette er et problem, sier busspassasjer Julie Helene Røyland. (Foto: Kristine Nævik Hanssen.)

BUSS

160 av 650 bussjåførere i stavangerområdet er fra Polen. Disse er ansatt hos Veolia

Veolia samarbeider med Kolombus om busstilbudet 20 studenter fra Universitet i Stavanger har jobbet for Aftenbladet med busstilbudet i regionen. Tallene viser at 95 prosent av bussene er i rute ved avgang.

norsktest, slik nivåene er beskrevet i læreplanen i norsk for voksne innvandrere, før de kommer til Norge. Dette er en forutsetning for rekrutteringen og videre jobb som sjåfør i Veolia.

– Jeg våger å påstå at de polske sjåførene er blant de beste vi har, med høy arbeidsmoral, sier Hansen. – De vil jo gjerne gi en så god service som mulig. Av og til kan det være vanskelig for sjåførene å forstå en hurtig rogalandsdialekt. Sjåførene synes heller ikke det er kjekt når de ikke forstår hva passasjerene sier.

uavhengig av registrering og legal status. Den første undersøkelsen ble gjennomført høsten 2006. I første kvartal 2010 ble en ny tilsvarende undersøkelse gjennomført, og i mellomtiden hadde mye endret seg. Den registrerte polske innvandrerbefolkningen var nesten femdoblet, og overgangsordningene som midlertidig skulle regulere lønn og tilgang til sosiale ytelser for arbeidsinnvandrere fra de nye EU-medlemslandene, var opphevet. EØS-området regler for fri konkurranse og likebehandling og en lang rekke nye tiltak mot sosial dumping hadde blitt innført, samtidig hadde finanskrisen rammet de delene av arbeidsmarkedet som sysselsetter arbeidsinnvandrere. Undersøkelsen pekte på flere utviklingstrekk:

- ▶ **En mer etablert innvandrerbefolkning:** I 2006 besto flertallet blant polakker i Oslo av menn som pendlet mellom midlertidig arbeid i Norge og sine familier hjemme i Polen. I dag er de langt mer etablerte. Som følge av betydelig familieinnvandring utgjør kvinner nå en mye større andel av befolkningen. De fleste bor nå sammen med sine familier i Norge, og andelen som pendler mellom arbeid i Norge og familie i Polen, er langt mindre enn før. Selv om mange fortsatt ser for seg at de en gang vil flytte tilbake til Polen, er det færre nå som har et kortvarig tidsperspektiv på oppholdet.
- ▶ **Liten bedring i arbeidssituasjon:** De aller fleste polske menn i Oslo jobber i byggebransjen, mens de fleste kvinnene jobber med renhold. Et mindretall av begge kjønn (litt over én av fem) jobber i andre bransjer, som barnehager, helsetjenester, transport, lager, osv. For flertallet som jobber i byggebransjen, har lite endret seg siden 2006. De fleste har fortsatt usikre midlertidige stillinger i utleiebyråer eller polske underleverandørfirmaer, og ulovlige arbeidsforhold er fortsatt utbredt. Blant kvinnelige renholdsarbeidere ser vi derimot en bevegelse fra

Faksimile fra Stavanger Aftenblad, onsdag 24. november 2010.

” Arbeidsinnvandrere fra EØS-land har verken rett eller plikt til å delta i norskopplæring, slik det er regulert i introduksjonsloven.

hovedsakelig uformelt arbeid i private hjem, til ansettelser i det formelle bedriftsmarkedet, selv om dette stort sett gjelder dårlig betalte og usikre stillinger. De som jobber utenfor bygg og renhold, har i større grad fått faste jobber med ordinære betingelser.

- **Økt ledighet i kjølvannet av økonomiske nedgangstider:** Finanskrisen rammet byggebransjen hardt. Norske firmaer reagerte med å kutte ned på bruken av innleid arbeidskraft og underleverandører, noe som særlig rammet polske arbeidsinnvandrere. I likhet med offisielle registre viste Fafos undersøkelse svært høye ledighetstall blant polske menn. Mens nesten ingen mottok offentlige ytelser i 2006, mottok 11 prosent dagpenger i 2010. Men fordi mange av dem som har mistet jobbene sine, ikke har opparbeidet seg rettigheter til arbeidsledighetstrygd eller ikke har greid å orientere seg i NAV-systemet og derfor ikke melder seg hos NAV, så er den reelle ledigheten i denne gruppen langt høyere enn den registrerte ledigheten. De som har blitt arbeidsledige, ønsker ikke å reise tilbake til Polen.

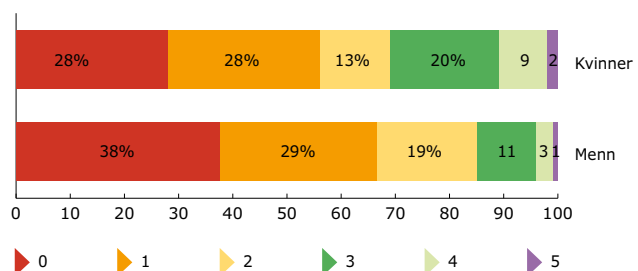
I takt med at polske arbeidsinnvandrere bosetter seg mer permanent i Norge, synes det klart at deres muligheter for å lære seg norsk vil ha en avgjørende betydning, ikke bare for deres muligheter til sosial mobilitet innad i det norske arbeidsmarkedet, men også for deres evner til å klare seg i økonomiske nedgangstider og unngå sosial ekskludering og velferdsavhengighet på lang sikt.

Begrensede språkferdigheter

Det er vanskelig å måle språkferdigheter gjennom en spørreundersøkelse, men vi ba respondentene selv vurdere sine egne norskferdigheter på en skala fra 0 til 5. Resultatene for kvinner

og menn vises i figur 1. Totalt ga 34 prosent seg selv skåren 0, som betyr at de ikke forstår noe norsk, mens 29 prosent ga seg selv skåren 1, som betyr at de forstår noen enkle ord. Bare 20 prosent vurderte sine ferdigheter i norsk til å være 3 eller bedre på en skala fra 0 til 5. Vi kan dermed trygt konkludere med at de færreste polske arbeidsinnvandrere i Oslo snakker eller forstår norsk godt. Dette henger til dels sammen med at de ikke har bodd i Norge så lenge – de aller fleste har kommet etter EU-utvidelsen i 2004, og mange har bare vært i Norge i et par år. Det er da også en viss sammenheng mellom hvor lenge de har vært i Norge og hvor gode språkferdigheter de oppgir å ha, men denne sammenhengen er ikke entydig. Også blant dem som har vært her relativt lenge, oppgir mange at de ikke kan noe norsk. Vi ser dessuten at kvinnene oppgir å ha bedre norskferdigheter enn mennene, på tross av at de i snitt har bodd kortere tid i Norge, siden mange av dem har kommet etter gjennom familiegjenforening.

De som er registrert bosatt, oppgir å ha litt bedre ferdigheter enn de som ikke er bosatt. Det samme gjelder de som har etablert seg med familier her, i forhold til dem som har familie i

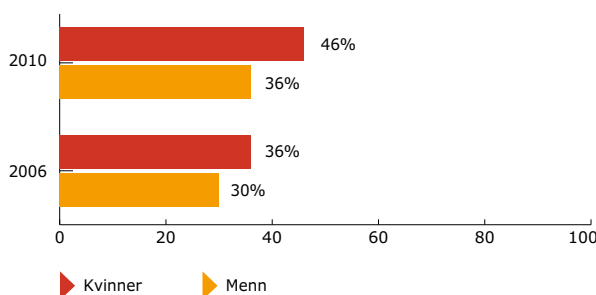

Figur 1: Selvrapporterte norskferdigheter blant polske kvinner og menn i Oslo, på en skala fra 0 til 5. 0 betyr at man ikke forstår noe som helst, 1 betyr at man kan forstå noen enkle ord, mens 5 betyr at man kan forstå og snakke norsk uten problemer. N=501.

Polen. Men selv blant de registrert bosatte og relativt etablerte oppgir over halvparten at deres ferdigheter ligger på 0 eller 1, det vil si at de enten ikke forstår noe eller kun enkle ord. Behovet for opplæring i norsk ser altså ut til å være stort i alle grupper.

Flere tar norskkurs

Arbeidsinnvandrere fra EØS-land har verken rett eller plikt til å delta i norskopplæring slik det er regulert i introduksjonsloven. *Plikt* til å delta i språkopplæring ville stride mot den frie bevegelsen innad i EØS (Ot.prp. nr. 50 2005/2006). Når det gjelder *rett* til offentlig støttet språkopplæring, ligger det ingen begrensninger i EØS-retten, men det har vært antatt at de som arbeidsinnvandrere og lønsmottakere har mulighet til å betale for dette selv, eventuelt at deres arbeidsgivere bekoster den nødvendige opplæring. Kommunene står likevel fritt til å tilby gratis norskopplæring til arbeidsinnvandrere, men ifølge en kartlegging gjennomført på oppdrag for IMDi, er det bare et lite mindretall kommuner som faktisk gjør dette (Thors-haug, Valenta og Berg, 2009). I de fleste kommuner kan derimot arbeidsinnvandrere mot betaling delta i kommunens ordinære voksenopplæringstilbud. Prisnivået varierer, men er ofte høyest i de største kommunene. I Oslo, der vår undersøkelse ble gjennomført, finnes det dessuten en rekke private tilbydere av språkopplæring, hvorav flere retter seg utelukkende mot polakker.

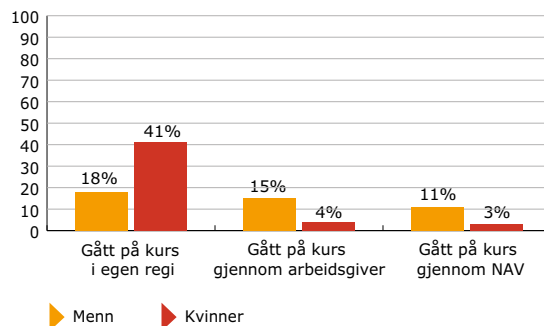

Figur 2: Andel kvinner og menn i 2006 og i 2010 som oppgir at de har gått på norskkurs. Prosent. N=501.

I vår undersøkelse kommer det fram at i underkant av fire av ti polakker i Oslo har deltatt på en eller annen form for norskkurs. Dette er en økning fra rundt tre av ti i 2006. Som figur 2 viser, har litt større andel kvinner enn menn gått på kurs i 2010, og dette har ikke endret seg siden 2006. Flertallet har imidlertid ikke hatt noen form for språkopplæring. Undersøkelsen sier ingenting om omfanget eller kvaliteten på språkopplæringen, men vi kan anta at kursene har en effekt, siden de som har gått på en eller annen form for kurs, gjennomgående oppgir å ha betydelig bedre norskerdigheter enn de som ikke har gått på kurs – uavhengig av hvor lenge de har bodd i Norge. I neste avsnitt skal vi se nærmere på hvem som går på kurs og gjennom hvilke kanaler de har gjort det.

Ulik tilgang til opplæring

Noen får tilbud om å gå på kurs gjennom sine arbeidsgivere, noen av dem som har blitt arbeidsledige, har fått tilbud om språkopplæring gjennom NAV, mens noen selv oppsøker kurs i regi av den kommunale voksenopplæringen eller hos private tilbydere. De som har fått tilbudt kurs gjennom arbeidsgiver eller NAV, har stort sett fått det gratis, og de som oppsøker kurs selv, må som regel, men ikke i alle tilfeller, betale for det. Som vi skal se, er det litt ulike grupper som går på de ulike typene kurs.

Figur 3: Andel kvinner og menn som har tatt kurs selv, som har fått kurs gjennom arbeidsgiver og som har fått kurs gjennom NAV i 2010. Prosent. N=501.

Som figur 3 viser, oppgir 18 prosent av mennene i 2010 at de har tatt kurs etter eget initiativ, det vil si at de ikke har fått det gjennom sine arbeidsgivere eller gjennom NAV, men selv har oppsøkt og som regel betalt for et kommunalt eller privat kurstilbud. Dette er en økning fra 11 prosent i 2006. Det er imidlertid en langt større andel kvinner enn menn som tar kurs etter eget initiativ. I 2010 oppgir 41 prosent av kvinnene at de selv har tatt initiativ til å gå på kurs – en økning fra 37 prosent i 2006. På tross av at dette er kurs man som regel må betale for selv, så er det ingen direkte sammenheng mellom lønnsnivå og hvorvidt man tar denne typen kurs. Det ser altså ikke ut som om arbeidsinnvandrerens personlige økonomi er en avgjørende faktor for om man velger å gå på kurs eller ikke. Dette stemmer godt med funnene i en tidligere undersøkelse gjennomført av IMDi, som viste at tilgjengelighet og tilrettelegging var avgjørende, av hensyn til lange arbeidsdager (IMDi 2008). Det er heller ingen sammenheng mellom hvor lenge man har vært i Norge og tilbøyeligheten til selv å ta initiativ til å gå på kurs. Derimot ser det ut som at de som har et langsiktig perspektiv på oppholdet sitt i Norge og som har bosatt seg med familie, i langt større grad tar kurs enn de som ikke har etablert seg på samme måte. For eksempel så har 38 prosent av dem som har sin partner i Norge, tatt kurs etter eget initiativ, mens bare 14 prosent av dem som har sin partner i Polen, oppgir det samme. Dette forklarer hvorfor kvinner i større grad enn menn velger å ta språkkurs, siden de oftere bor her sammen med sine familier.

Når det gjelder språkkurs i regi av arbeidsgiver, er forholdet annerledes. I en bedriftsundersøkelse gjennomført i 2009, svarte 70 prosent av bedriftene som benyttet østeuropeisk arbeidskraft, at arbeidstakere fra nye EU-land medfører språkproblemer på arbeidsplassen, en klar økning fra en tilsvarende bedriftsundersøkelse i 2006 (Andersen mfl. 2009). Likevel ser det ut til at arbeidsinnvandrerne nå i mindre grad får tilbud om språkkurs fra sine arbeidsgivere. Blant menn oppgir 15 prosent at de har tatt kurs i regi av arbeidsgiver. Dette er en nedgang fra 21 prosent i 2006. Dette gjenspeiler

” Med gode språkferdigheter stiller man sterkere på arbeidsmarkedet.

antakelig at man særlig i byggebransjen – hvor flertallet av mennene jobber – har satset på andre organisatoriske løsninger for å håndtere språkbarrierer, som separate polske arbeidslag, tospråklige arbeidsledere og tolker. Det er nå hovedsakelig folk som jobber i utleiebyråer innen byggebransjen som har fått språkopplæring av sine arbeidsgivere, selv om det også her bare gjelder et mindretall. Svært få kvinner har tatt kurs gjennom sine arbeidsgivere – dette har ikke endret seg siden 2006. En del av dem som har gått på kurs gjennom sine arbeidsgivere, har måttet betale for tilbudet, men de fleste får det dekket. Til slutt ser vi at en del av dem som har blitt arbeidsledige med rett til dagpenger, har gått på språkkurs i regi av NAV. I 2006 gjaldt dette praktisk talt ingen. Siden det hovedsakelig er menn som har opparbeidet seg rettigheter til dagpenger og registrert seg som ledige, er det først og fremst menn som har blitt fanget opp av NAVs kvalifiserings-tilbud.

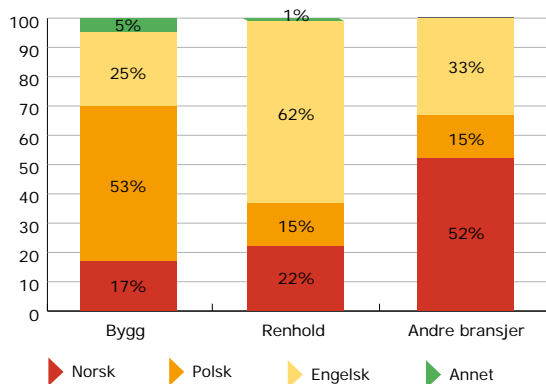
Oppsummert ser vi at det er ulike grupper som fanges opp i ulike former for språkopplæring. De som har et langsiktig perspektiv på oppholdet sitt i Norge, ser i større grad enn andre ut til å være motivert til å ta kurs selv. En del av dem som jobber i bestemte typer bedrifter, som utleiebyråer og noen større norske byggefirmaer, har fått tilbud om norskopplæring fra sine arbeidsgivere. En del av dem som blir arbeidsledige med rett til dagpenger, har fått språkopplæring gjennom NAV. Likevel – de fleste har ikke gått på noen form for norskkurs, uavhengig av hvilken gruppe de tilhører.

Språk, integrering og sosial mobilitet

Årsakssammenhengen mellom språkferdigheter og arbeidslivssituasjon kan gå begge veier. Med gode språkferdigheter stiller man sterkere på arbeidsmarkedet. Man kan orientere seg i

offentlig byråkrati, man kan tilegne seg kunnskap om sine rettigheter og man kan lettere stille krav til sine arbeidsgivere. Uavhengig av hvilken bransje man jobber i og hvor lenge man har vært i Norge, så har de som oppgir å kunne litt norsk, større sannsynlighet for å ha faste ansettelse og mindre sannsynlighet for å jobbe svart, ikke ha arbeidskontrakt eller å motta svært lave lønninger. Blant de arbeidsløse har de med litt norskferdigheter større sannsynlighet for å kunne orientere seg i NAV-systemet og få tilgang til dagpenger. Men årsakssammenhengen går også motsatt vei; hva slags arbeidssituasjon man har, påvirker ens muligheter til å lære norsk.

Arbeidslivet regnes gjerne som den viktigste arenaen for språklæring og sosial integrering for innvandrere. For polske arbeidsinnvandrere er dette imidlertid en sannhet med modifikasjoner. Som figur 4 viser, oppgir flertallet av bygningsarbeiderne at de vanligvis snakker polsk på jobb, og de aller fleste oppgir også at de jobber i arbeidslag som kun består av polakker. For dem gir arbeidet svært begrensede muligheter til å lære norsk. For renholdsarbeiderne er situasjonen annerledes. De oppgir ofte at de jobber alene, men flertallet sier likevel at de kommuniserer med kunder og andre ved hjelp av engelsk. Innenfor andre bransjer er derimot mulighetene for å praktisere norsk språk atskillig bedre. Blant dem

Figur 4: Hvilket språk polakker i Oslo i ulike bransjer vanligvis snakker på jobb. Prosent. N=310.

som jobber utenfor bygg og renhold, oppgir flertallet at de jobber i et blandet arbeidsmiljø og at de vanligvis snakker norsk på jobb. Disse forskjellene gjenspeiler organisatoriske trekk ved de ulike bransjene og endringer som har skjedd i kjølvannet av økt arbeidsinnvandring til enkelte bransjer. I byggebransjen har den store tilstrømmingen av arbeidsinnvandrere vært ledsaget av økt bruk av innleid arbeidskraft, bruk av polske underleverandørfirmaer og selvstendige kontraktører, kombinert med språklig segregerte arbeidsorganisasjoner, egne polske arbeidslag, tospråklige arbeidsledere og tolker.

At det er såpass ulike muligheter til å praktisere norsk språk i ulike bransjer kan forklare hvorfor bygningsarbeiderne gjennomgående oppgir å ha dårligere språkferdigheter enn andre, også uavhengig av om de har gått på norskkurs eller hvor lenge de har vært i Norge. Et språklig segregert arbeidsmiljø har bidratt til å gjøre det mulig for polske arbeidsinnvandrere å fungere i den norske byggebransjen uten å kunne norsk, og har således vært en forutsetning for de siste årenes store tilstrømming. Men samtidig har dette gjort spranget fra prosjektbaserte stillinger i utleiebyråer, polske underleverandørfirmaer eller som selvstendige kontraktører og inn i ordinære faste stillinger i norske bedrifter langt større. Når ulike nasjonalitetsgrupper jobber atskilt fra hverandre, blir det vanskelig å vise fram sine ferdigheter for potensielle arbeidsgivere, og det kan lett oppstå oppfatninger om at ulike nasjonalitetsgrupper egner seg for ulike typer jobber. I andre bransjer har veien til faste ordinære jobber vist seg å være kortere, og det at arbeidslag ikke er delt inn etter nasjonalitet og at man her i større grad må forholde seg til norsk språk, kan være en del av forklaringen. Svake norskferdigheter gjør det dessuten vanskelig for bygningsarbeiderne å søke arbeid i bransjer som ikke er tilpasset et flerspråklig arbeidsmiljø. Når byggebransjen svikter i nedgangstider, blir deres muligheter svært begrensede på tross av betydelig etterspørsel i andre næringer, med høy ledighet som resultat.

Konklusjon

Våre analyser viser at språkferdigheter henger nært sammen med de polske arbeidsinnvandrernes evne til å klare seg i det norske arbeidsmarkedet – både når det gjelder å unngå utnyttning og uverdige arbeidsvilkår og når det gjelder å unngå arbeidsledighet og sosial ekskludering. Flertallet av de polske arbeidsinnvandrerne i Oslo har ikke gått på språkopplæring, og de fleste har dessuten svært dårlige muligheter til å lære norsk i jobben. Våre funn tyder på at dette har vært et hinder for sosial mobilitet innad i arbeidslivet, og at det har bidratt til å øke arbeidsinnvandrernes sårbarhet for utstøting i økonomiske nedgangstider. En styrking av norskopplæringstilbudet vil i et slikt perspektiv være et effektivt virkemiddel, både i arbeidet mot sosial dumping og for å hindre langsiktig sosial ekskludering og velferdsavhengighet. I Stortingsmelding nr. 18 (2007–2008) *Arbeidsinnvandring* varslet regjeringen at den vil utrede et tilbud om opplæring i norsk for arbeidsinnvandrere. Evalueringsrapporten fra en intern arbeidsgruppe i Arbeidsdepartementet ble levert i mars 2009, og anbefalte å etablere tilbud om gratis eller subsidiert norskopplæring for alle registrert bosatte arbeidsinnvandrere og deres familiemedlemmer over 16 år. Anbefalingen har så langt ikke blitt tatt til følge. Man kan tenke seg flere måter å styrke norskopplæringstilbudet for denne gruppen, og det kan diskuteres hvem som bør ha det økonomiske ansvaret

– staten, arbeidsgivere eller arbeidsinnvandrerne selv. Mange arbeidsinnvandrere oppholder seg i Norge kun i kortere perioder knyttet til midlertidige arbeidsoppdrag, og mange vil antakelig verken ønske eller ha behov for språkopplæring. En innføring av rett til offentlig subsidiert eller gratis språkopplæring kan derfor med fordel avgrenses på en slik måte at tilbudet i hovedsak treffer dem som har behov for det. Dette kan gjøres ved at språkopplæring blir en opparbeidet rettighet, for eksempel noe man får tilbud om etter en viss periode i lovlig arbeid, eller ved egenandeler som skal hindre «overforbruk» av tjenesten. Tilrettelegging av opplæringstilbudet slik at det lettere kan kombineres med arbeid, vil antakelig ha vel så stor betydning som prisen. Et tettere samarbeid mellom den offentlige voksenopplæringen og arbeidsgivere med tanke på å tilby tilrettelagt opplæring, kan være en vei å gå. En annen mulighet er å gi NAV et utvidet mandat for formidling av og støtte til å gå på kurs. Kostnadene ved å styrke norskopplæringstilbudet til denne gruppen vil avhenge av hvilke løsninger man velger. Våre analyser tyder imidlertid på at kostnadene for velferdsstaten ved at østeuropeiske arbeidsinnvandrere ikke har bedre tilgang på språkopplæring enn det de har i dag, på sikt vil kunne bli vel så høye.

Forsto du ikke overskriften? «Do nauki norweskiego» betyr å lære seg norsk

Litteratur

- Andersen, Rolf K., Mona Bråten, Line Eldring, Jon Horgen Friberg, Anne Mette Ødegård (2009), Norske bedrifters bruk av østeuropeisk arbeidskraft. Fafo-rapport 2009:46. Arbeidsdepartementet: *Tilbud om opplæring i norsk for arbeidsinnvandrere*. Rapport fra arbeidsgruppe. Mars 2009. Eldring & Friberg (2011): *Polonia i Oslo 2010 (endelig tittel ikke bestemt)*. Fafo-rapport. Publiseres 1. kvartal 2011. IMDi (2008): *Vi blir ... Om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum*. IMDi-rapport 1-2008. Ot.prp. nr. 50 (2005–2006): *Om lov om endringer i introduksjonsloven*. Det kongelige regional- og kommunaldepartement. Stortingsmelding nr. 18 (2007/2008): *Arbeidsinnvandring*. Det kongelige arbeids- og inkluderingsdepartement. Thorshaug, Kristin, Marko Valenta og Berit Berg (2009): *Arbeidsinnvandring. Konsekvenser for det kommunale apparatet*. IMDi, Oslo.

Noter

- Den siste studien er gjennomført som en del av prosjektet *Mobility and migrations at the time of transformation*, finansiert av de norske EØS-midlene og som koordineres av Centre for Migration Research i Warszawa. De endelige resultatene vil publiseres i en Fafo-rapport første kvartal 2011 (Eldring & Friberg 2011).

JOBB VIKTIGST: For Chung Kun Lo har jobben kommet i første rekke, og norskopplæring ikke blitt prioritert. Men han kommuniserer godt med kona, Helen Merethe Olsen Lo.

Manglende norsk ingen hindring

Han er gift, har barn og fast jobb. Etter 30 år i Norge klarer kinesiske Chung Kun Lo (51) seg fremdeles fint uten å kunne norsk.

Et glis på størrelse med Nordland fylke møter oss bak døren i huset utenfor Bodø sentrum. Der står Chung Kun Lo og vinker oss inn, forbi bordet med kaffe, is og brus, forbi kona Merethe og bort til langveggen i hjørnet av stua.

– Kom, se her!

Han peker på bildene på veggen. Smilet er om mulig enda bredere nå.

– Der ser du meg sammen med familien min i Hongkong, min mor, far, brødre og deres familier. Her er jeg på skolen. Og dette bildet er fra bryllupet til min bror, sier han.

Veggen er dekket av familiebilder fra Hongkong. I tillegg er flere kinesiske symboler, som små statuer, asjetter og vaser, plassert på en hylle like ved. Det er tydelig at Lo, som bare kalles «Tony», er stolt av sin bakgrunn.

– Jeg har hørt at når du blir eldre, så søker du tilbake til røttene. Så dette er vel et alderdomstegn, sier Tony og ler så bildene på veggen rister.

” **Med årene har jeg sett at jeg ikke er avhengig av norsk for å gjøre jobben.**

HAN SNAKKER ENGELSK med kinesisk aksent. Og det har han gjort i alle sine 30 år i Norge. I arbeidslivet, i samlivet med kona Merethe, med sin sønn Christian (28) og med de fleste han har møtt på sin vei. Det går på engelsk – og lite på norsk.

Hvorfor han ikke har lært seg norsk? Forklaringen, ifølge Tony, er enkel:

– Norsk har ikke vært viktig i de jobbene jeg har hatt. Jeg har jobbet nesten 30 år i restaurantbransjen, stort sett sammen med andre ikke-norsktalende. Med årene har jeg sett at jeg ikke er avhengig av norsk for å gjøre jobben. Jeg har alltid jobbet hardt og vært dyktig, det har vært det viktigste.

– Har du ikke hatt et ønske om å lære norsk?

– Jo, planen har vært å lære språket etter hvert. Men jeg synes det er vanskelig, det er en del ord og lyder jeg sliter med å uttale. Dessuten har jeg alltid arbeidet mye og ikke hatt tid til overs.

Kona Merethe bryter inn:

– Vi har laget vårt eget språk, en slags blanding av engelsk og norsk som gjorde at begge forsto hva som ble sagt. Senere ble den blandingen en uvane som var vanskelig å legge fra seg, sier hun.

FAKTA

Navn: Chung Kun «Tony» Lo (51)

Sivil status: Gift med Helen Merethe Olsen Lo (54), bor og jobber i Bodø. En sønn, Christian (28).

Yrke: Kokk/restauratør

Bakgrunn: Innvandret til Norge fra Hongkong i 1981. Har jobbet 30 år i restaurantbransjen, i Stavanger, Mosjøen og Bodø. Snakker engelsk, men lite norsk.

Tony og Merethe giftet seg i 1981 og fikk sønnen Christian året etter. Christian snakker norsk flytende, og kan lite kinesisk.

– Men han reiste alene til Hongkong som tiåring for å være sammen med sine besteforeldre. Siden har han vært der flere ganger, og da han tok sin master i sosialantropologi gjorde han feltarbeid seks måneder i Hongkong, sier Tony.

BORTSETT FRA litt erfaring som snekker, har Tony jobbet hele livet på restaurant. I 1984 flyttet han og Merethe til Stavanger, der han jobbet på en kinesisk restaurant, og hun tok restaurantsjefutdannelse ved Norsk Hotellhøgskole. Tre år senere flyttet de til Mosjøen, der de drev sin egen restaurant i 14 år. I 2001 solgte de restauranten og flyttet tilbake til Bodø, der Tony nå jobber på en kafé/restaurant.

– I alle år har jeg jobbet mest sammen med andre kinesere. Det er først etter 2002 at jeg har jobbet mye sammen med nordmenn, sier Tony.

– Har ikke manglende språk begrenset deg i jobben, som overfor kunder og leverandører?

– Hvis jeg har måttet ta telefonen eller gjøre papirarbeid, har det vært vanskelig. Men det er sjelden det har vært nødvendig.

– Har språkproblemene begrenset din integrering i det norske samfunnet?

– Det kan hende. Men jeg har alltid tenkt at det å jobbe har vært viktigst. Viktigere enn språket og deltakelse i samfunnet for øvrig. Hvis noe krevde norsk, tok Merethe seg av det. I dag forstår jeg 80–90 prosent av det som blir sagt.

I 2001, da de flyttet fra Mosjøen til Bodø, fikk Merethe beskjeden om at hun hadde brystkreft.

– Det var en vanskelig periode, og da måtte Tony bruke mye tid på meg. I tillegg jobbet han fulltid, stelte og laget mat hjemme. Da ble det lite tid til språkopplæring, sier Merethe, som ble frisk av kreften, og nå jobber som lærer ved restaurant- og matfaglinjen på Bodø videregående skole.

Selv sier Tony at han aldri er syk. At han nesten aldri har vært borte fra jobben i løpet av 30 år. En rak kroppsholdning og sterk, slank kropp vitner også om en solid fysikk.

– I alle år har jeg tenkt på helsa. Som ung trente jeg taekwondo, og jeg har alltid spist sunt. Mange som jobber på et kjøkken, tenker ikke på kostholdet. Men det gjør jeg, sier han og slår over på norsk. Han kan litt norsk, viser det seg.

” Jeg vil jo gjerne snakke med mitt barnebarn etter hvert, så jeg må øve litt mer på norsk framover. Men samtidig har jeg ikke helt gitt opp å lære barnebarnet mitt litt kinesisk etter hvert.

EGET SPRÅK: Ekteparet Helen Merethe Olsen Lo og Chung Kun «Tony» Lo har laget sitt eget språk, en slags blanding av engelsk og norsk. Han føler ikke at manglende norskkunnskaper har vært et hinder for å få et godt liv i Norge.

«**NORGE ER DET NYE CALIFORNIA,**» sa foreldrene til Tony og sendte ham halvveis rundt jorden. Han var så vidt ferdig med videregående skole i Hongkong, og forholdene der var vanskelige. Derfor mente foreldrene at han ville få en bedre framtid i et land som Norge.

– Jeg var en av første generasjon kinesere som kom til Norge. Den første tiden var tøff og det var vanskelig å få jobb. Men jeg kunne ikke reise tilbake, foreldrene mine hadde jo sendt meg hit for at jeg skulle få det bedre, sier Tony.

I dag er han mer fornøyd. Lykkelig gift, med en sønn – og nylig også et barnebarn. Han viser oss stolt bildet på stueveggen av sønnen, svigerdatteren og barnebarnet.

– Jeg vil jo gjerne snakke med mitt barnebarn etter hvert, så jeg må øve litt mer på norsk framover. Men samtidig har jeg ikke helt gitt opp å lære barnebarnet mitt litt kinesisk etter hvert, sier Tony.

Så ler han igjen. Mangelfulle norskkunnskaper har i hvert fall ikke gjort noe med humøret hans.

Tekst: Lasse Lønnebotn

Foto: Wayne Conradie

Kunne norsk
for å bli norsk?

Kunne norsk for å bli norsk?

My Øvelse 14 Tor og John

Tor og John

1. Tor: Hvordan går det, John?
2. John: Det går bra, tak for spørsmål.
3. Tor: Det ser bra ut. Hva er det som er viktig for deg?
4. John: Jeg liker å lære og å hjelpe andre. Det er viktig for meg.
5. Tor: Det er fint. Hva er det som er vanskelig for deg?
6. John: Jeg liker å lære og å hjelpe andre. Det er viktig for meg.
7. Tor: Det er fint. Hva er det som er viktig for deg?
8. John: Jeg liker å lære og å hjelpe andre. Det er viktig for meg.
9. Tor: Det er fint. Hva er det som er viktig for deg?
10. John: Jeg liker å lære og å hjelpe andre. Det er viktig for meg.

Språkprøver

– redskap for integrering?

I denne artikkelen vil jeg diskutere bruken av språkprøver som redskap for integrering. Bakgrunnen for artikkelen er et forslag fra daværende Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID) til endring av introduksjonsloven og statsborgerloven, hvor de blant annet foreslår å gjøre sluttprøvene for den statsfinansierte norskopplæringen obligatoriske, og å innføre en prøve i norsk og samfunnskunnskap for innvandrere som ønsker norsk statsborgerskap. Begge forslagene vil kunne få store konsekvenser for samfunn og enkeltindivid, og det er derfor på sin plass å diskutere noen spørsmål i tilknytning til denne bruken av språkprøver. Er krav til bestått språkprøve veien å gå for å sikre at flest mulig lærer seg norsk og integreres i det norske samfunnet og på arbeidsmarkedet? Kan strengere krav til språkferdigheter føre til ekskludering heller enn integrering? Hvilke krav bør stilles til språkprøver som gir viktige demokratiske rettigheter?

Dagens praksis

I Norge har vi til nå ikke hatt krav om bestått språkprøve for permanent oppholdstillatelse eller statsborgerskap. Riktignok må innvandrere som ønsker dette, dokumentere at de har deltatt på 300 timer norskopplæring med samfunnskunnskap, men det stilles ikke noe krav til oppnådde ferdigheter etter endt kurs. De avsluttede norskprøvene, Norskprøve 2 og Norskprøve 3 (heretter NP2 og NP3), er i dag frivillige. Prøvene måler skriftlige og muntlige språkferdigheter i separate prøver som vurderes hver for seg. En kursdeltager kan derfor gå opp til NP2

skriftlig og NP3 muntlig eller motsatt. Prøvene utvikles og kvalitetssikres av Norsk språktest v/ Universitetet i Bergen. Det er tre prøveavviklinger for begge prøvene i året. Tilbakemeldingen gis i form av *bestått/ikke bestått* og er basert på nivåbeskrivelsene i det felles europeiske rammeverket for språk (*The Common European Framework of Reference for Languages*, Europarådet 2001). I 2009 var det bortimot 12 000 kandidater som tok norskprøvene.¹

Endringsforslag

AID foreslo i juni 2009 å endre gjeldende praksis. Forslaget var ute på høring høsten 2009. Departementet foreslår blant annet at de avsluttende norskprøvene gjøres obligatoriske, og at det innføres en egen statsborgerprøve som omfatter både språk og samfunnskunnskap. De som har bestått NP2 eller NP3, blir fritatt fra statsborgerprøven. I tillegg går man inn for en utvidelse av omfanget av rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnsfag fra 300 til 600 timer (jf. Høringsnotat om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven med forskrifter og utlendingsforskriften).

Bakgrunn for endringsforslagene

Endringsforslagene bygger på to antagelser: at norskferdigheter er viktige, for ikke å si nødvendige, for aktiv deltagelse i samfunn og arbeidsliv, og at man ved å stille krav til ferdigheter kan motivere til læring. Intensjonene slik de uttrykkes eksplisitt i høringsnotatet, er å fremme integrering. Om statsborgerprøven står

Cecilie Carlsen,
Norsk språktest/
post doktor ved
Institutt for
lingvistiske,
litterære og
estetiske studier,
Universitetet
i Bergen

” **Selv om det finnes enkeltpersoner og grupper innvandrere som synes de klarer seg godt i Norge uten å kunne norsk, eller som har en livssituasjon som vanskeliggjør læring, er de fleste interessert i å lære norsk.**

det i notatet at «kravet kan bidra positivt til integrering da flere vil bli motivert til å lære seg norsk og skaffe seg grunnleggende kunnskaper om Norge» (punkt 1.1.4). Å styrke motivasjonen nevnes også som et av formålene med å innføre obligatoriske sluttprøver. Mellom linjene kan vi lese en tredje antagelse, nemlig at mange innvandrere ikke er motivert for å lære norsk eller for å ta de avsluttende prøvene. Lærere i voksenopplæringen vil nok stille seg undrende til denne antagelsen: Selv om det finnes enkeltpersoner og grupper innvandrere som synes de klarer seg godt i Norge uten å kunne norsk, eller som har en livssituasjon som vanskeliggjør læring, er de fleste interessert i å lære norsk. Tall fra utdanningsetaten i Oslo viser at innvandrere står i kø for å komme inn på norskkurs, og at mange opplæringsentre ikke har kapasitet til å gi et tilbud til alle som ønsker det (Daniels og Mendoza 2009). Tall fra Statistisk sentralbyrå viser dessuten at av de som velger å avslutte introduksjonsprogrammet før tiden, er det kun én prosent som avbryter på grunn av uteblivelse (<http://www.ssb.no/introinnv>). De fleste går tiden ut eller slutter enten på grunn av permisjon/sykdom eller fordi de får jobb. Når det gjelder de avsluttende norskprøvene, har det vært en økning i antall kandidater som går opp til norskprøver på vel 80 prosent for NP2 skriftlig og på vel 30 prosent for NP3 skriftlig fra 2007 til 2009, viser tall fra Vox <http://www.vox.no>.

Gode intensjoner, uheldige konsekvenser?

En viktig intensjon med endringsforslagene er altså å motivere til at flere lærer norsk. Dersom vi er enige om at det er en fordel å kunne norsk hvis man skal være en del av det norske samfunnet, kan vi si at intensjonene er gode. Problemet er at gode intensjoner som kjent ikke garanterer positive konsekvenser. Testteoretikerne Bachman

og Palmer understreker dette: «There is, of course, always the possibility that using the assessment will not lead to the intended consequences, or that the assessment use will lead to unintended consequences that may be detrimental to stakeholders. Therefore, in addition to the beneficial consequences we intend to bring about, we will also need to consider potential unintended detrimental consequences» (Bachman og Palmer, 2010, s. 87). Selv om intensjonene med å innføre en språkprøve er integrering, kan prøven få ekskludering som utilsiktet konsekvens.

Statsborgerprøve – hvor vanskelig skal den være?

Dersom man går inn for en norskprøve for statsborgerskap, vil nivået på prøven være av avgjørende betydning. I høringsnotatet antydes det at nivå A2 på det felles europeiske rammeverket for språk tilsvarende nivået på NP2 kan være aktuelt. Det går ikke klart fram i notatet om prøven skal måle både skriftlige og muntlige språkferdigheter. Som flere av høringsinstansene påpeker, vil analfabeter og personer med liten skolegang fra hjemlandet ha vanskeligheter med å klare en skriftlig prøve selv på nivå A2. Samtidig er nivå A2 så pass elementært at man vanskelig kan se for seg hvordan det kan utvikles en kunnskapsprøve med spørsmål om demokrati og samfunn på dette nivået. Det er nemlig ikke foreslått at kunnskapsprøven skal være på innvandrernes morsmål, selv om den obligatoriske samfunnsundervisningen i henhold til Læreplanen i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere (2005) skal tilbys på et språk kursdeltakerne forstår. Dette er et opplagt problem. Kursdeltakerne kan ha kjennskap til det norske samfunnet gjennom undervisningen de har mottatt på morsmålet, men ikke kjenne de norske termene for begrepene.

Hva gjør andre land?

Stadig flere europeiske land stiller krav om språkferdigheter, eventuelt også samfunns-kunnskap, for å gi permanent oppholdstillatelse eller statsborgerskap. En fersk undersøkelse av språkkrav for oppholdstillatelse og statsborgerskap utført på oppdrag av Europarådet viser at 75 prosent av de 31 landene i undersøkelsen stiller krav om språkferdigheter for å oppnå permanent oppholdstillatelse eller statsborgerskap (Van Avermaet, 2010). At myndighetene velger å knytte demokratiske rettigheter til språkferdigheter og/eller kunnskap om samfunnet, er diskutabelt fra et etisk ståsted. Van Avermaet understreker at vi vet

for lite om de langsiktige konsekvensene av en slik lovgivning, og at mer forskning er helt nødvendig for å finne ut om språkkrav faktisk fører til bedre integrering i samfunnet og på arbeidsmarkedet (ibid.). En annen undersøkelse viser at de fleste land som stiller denne typen språkkrav, bruker det felles europeiske rammeverket som grunnlag for å nivåplassere språkprøvene (Little, 2008). En fordel med dette er at det gjør det mulig å sammenlikne kravene og å reagere dersom noen stiller uforholdsmessig høye krav. Det er stor variasjon i de kravene som stilles, fra under A1 (Frankrike) til B2 (Danmark). De fleste land har krav mellom A2 og B1 (Little, 2008).

Tabell 1. Beskrivelse av generelle språkferdigheter, Det felles europeiske rammeverket for språk.

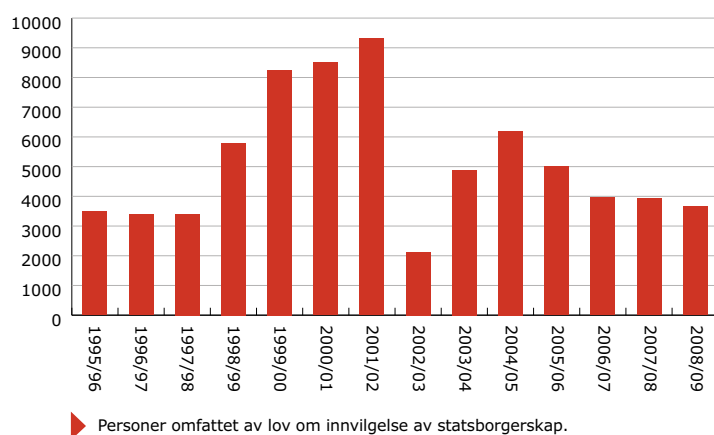
AVANSERT BRUKER	C2	Kan uten problemer forstå praktisk talt alt en hører eller leser. Kan sammenfatte informasjon fra ulike muntlige og skriftlige kilder ved å presentere argumenter og redegjørelser på en sammenhengende måte [...]
	C1	Kan forstå et bredt spekter av krevende, lengre tekster[...] Kan uttrykke seg flytende og spontant[...] kan bruke språket fleksibelt og hensiktsmessig [...]
SELV- STENDIG BRUKER	B2	Kan forstå hovedinnholdet i komplekse tekster om både konkrete og abstrakte emner, også faglige drøftinger innen eget fagområde. Kan delta i samtaler med så spontant og flytende språk at kommunikasjonen med morsmålsbrukere ikke blir anstrengende for noen av partene. Kan skrive klare, detaljerte tekster om et vidt spekter av emner, forklare et synspunkt på en aktuell sak og argumentere for og imot ulike alternativer.
	B1	Kan forstå hovedpunktene i klar, standard tekst og tale om kjente emner en ofte møter i forbindelse med arbeid, skole, fritid osv. Kan klare seg i de fleste situasjoner som kan oppstå når en reiser i et område der språket snakkes. Kan skrive enkle, sammenhengende tekster om emner som er kjente eller av personlig interesse. Kan beskrive opplevelser og hendelser, drømmer, håp og planer, og kort forklare og begrunne meninger og planer.
BASIS- BRUKER	A2	Kan forstå setninger og vanlige uttrykk knyttet til de viktigste områdene i dagliglivet, f.eks. svært enkel informasjon om en selv og familien, innkjøp, nærmiljø og arbeidsliv. Kan klare seg i enkle og rutinepregede samtalsituasjoner som innebærer enkel og direkte utveksling av informasjon om kjente og rutinepregede forhold. Kan med enkle ord beskrive visse sider ved egen bakgrunn, nærmiljø og grunnleggende personlige behov.
	A1	Kan forstå og bruke kjente, dagligdagse uttrykk og svært enkle utsagn for å dekke grunnleggende behov. Kan presentere seg selv og andre, og kan stille og svare på personlige spørsmål om f.eks. bosted, venner og bekjente og eiendeler. Kan delta i en samtale på en enkel måte hvis samtalepartneren snakker langsomt og tydelig og er innstilt på å hjelpe.

” **Problemet er at mange innvandrere bruker tid og krefter, og i noen tilfeller penger, på å gå opp til en prøve arbeidsmarkedet i liten grad spør etter.**

Danmark og Sverige – to ytterpunkter

Når politiske endringer skal innføres, ser vi gjerne til nabolandene våre. Sverige og Danmark har en svært ulik, for ikke å si helt motsatt, tilnærming når det gjelder språkkrav i forbindelse med statsborgerskap: Mens Sverige har valgt *ikke* å innføre språkkrav for nye statsborgere, har Danmark Europas strengeste krav. Prøve i Dansk 3, som brukes til dette, måler på nivå B2 på det europeiske rammeverket, og er en prøve som passer for kursdeltagere som har en lang eller mellomlang utdanningsbakgrunn fra hjemlandet (Integrationsministeriet, 2010). I tillegg til det svært høye språkkravet har Danmark en elektronisk prøve i samfunnskunnskap. Som grafen under viser, har tiltakene ført til en sterk nedgang i innvilgede statsborgerskap etter 2002, og dermed til at visse grupper innvandrere ekskluderes fra viktige demokratiske rettigheter.

Figur 1: Overgang til dansk statsborgerskap 1995- 2009. Absolutte tall.

Kilde: Integrationsministeriets Indfødsretskontor oppgjørelse; Tall og fakta, befolkningsstatistik om indvandrere og efterkommere. Juli 2009.

Obligatoriske sluttprøver – verdi for jobbsøkere og arbeidsgivere?

Et annet av AIDs endringsforlag var å gjøre sluttprøvene i norsk obligatoriske. I tillegg til å skulle virke motiverende for læring, går det fram av høringsnotatet at «målsetningen med innføring av en obligatorisk prøve bør være at prøven skal få slik status og legitimitet at bruken av egne kartleggings- og opptaksprøver i ulike sammenhenger reduseres. Arbeidsgivere skal bli kjent med og kunne stole på disse prøvene ved sine tilsetninger» (Høringsnotat, punkt 3.2). Jeg har selv tidligere argumentert for at arbeidsgivere burde stille konkrete språkkrav knyttet til de offentlig godkjente norskprøvene ved ansettelser fremfor å stille uspesifiserte, subjektive språkkrav (Carlsen 2007). Et raskt søk i NAVs stillingsannonser på www.nav.no avslører at svært få arbeidsgivere etterspør prøvebevis fra NP2 eller NP3. Derimot er formuleringen «Søkere må beherske norsk skriftlig og muntlig» en gjenganger i stillingsannonserne, enten det nå søkes etter lagermedarbeidere, renholdsmedarbeidere, forskalingsnekkere, kafémedarbeidere eller bussjåfører. For at NP2 og NP3 skal fungere som døråpnere til arbeidsmarkedet, er det viktig at arbeidsgivere faktisk spør etter prøvebevis i stedet for å stille denne typen unyanserte, subjektive språkkrav. I andre sammenhenger er et testbevis, det være seg karakterutskrift fra universitetet eller førerprøven, et papir som betyr noe, og som ikke kan overprøves av arbeidsgiver. Dette er en grunnleggende praksis i et rettferdig demokratisk samfunn. Hvorfor gir så ikke testbevis fra norskprøver samme rettigheter? Er det fordi arbeidsgivere ikke kjenner til norskprøvene og ikke vet hva en person kan språklig når han/hun har bestått prøvene? Eller er det fordi de ikke vil gi fra seg muligheten til å skyldte på dårlige norskferdigheter når de av andre grunner helst ikke vil ansette en utlending? I begge tilfeller trengs det helt andre tiltak enn å gjøre de avsluttende

prøvene obligatoriske. Hovedproblemet er ikke at for få utlendinger tar norskprøvene. Problemet er at mange innvandrere bruker tid og krefter, og i noen tilfeller penger, på å gå opp til en prøve arbeidsmarkedet i liten grad spør etter. Det er ikke så forunderlig om det ikke akkurat fremmer motivasjonen. I stedet for å gjøre prøvene obligatoriske, kunne man ha begynt med å ta tak i den potensielt diskriminerende praksisen med å stille ulne og subjektive språkkrav ved ansettelse.

Er norskprøvene gode nok?

Dersom det innføres en statsborgerprøve og bestått NP2 gir fritak fra denne prøven, får NP2 en ny funksjon og en langt viktigere status enn den har i dag. NP2 er i dag en «low-stake» – eller lavrisikoprøve som gir få rettigheter. Som flere av høringsinstansene påpeker, medfører en eventuell ny bruk av NP2 at man må stille skjerpede krav til prøvens kvalitet.

Norskprøvene er utviklet og kvalitetssikret i henhold til rådende teori og praksis i vurderingsfeltet. Det arbeides for at prøvene skal måle ulike sider av praktiske språkferdigheter,² og alle de fire ferdighetene lese, lytte, skrive og snakke er inkludert. Dette er gjort for å få et så dekkende bilde av innlærernes ferdigheter som mulig, og for at prøvene skal virke positivt på undervisning og læring, ved å stimulere til variasjon og bredde i norskopplæringen. Oppgavene utprøves og analyseres for å sikre at de ulike prøveversjonene er like vanskelige fra gang til gang, og sensorene som vurderer muntlig og skriftlig produksjon, gjør dette i henhold til felles vurderingskriterier basert på det felles europeiske rammeverket for språk. Skriftlig produksjon vurderes av to sensorer, og der disse er uenige, blir teksten vurdert av en tredje sensor. Norsk språktest jobber kontinuerlig med å sikre at prøven gir pålitelige og meningsfulle resultater. Når det er sagt, må en prøves kvalitet alltid ses i sammenheng med bruken av prøven. Moderne definisjoner av testkvalitet omfatter hensynet til bruken av prøven og de sosiale konsekvensene av prøven. At NP2 har vært tilfredsstillende med tanke på dagens

bruk, betyr derfor ikke at den automatisk er tilfredsstillende som en høyriskoprøve. Det jeg ser som en hovedutfordring i kvalitetssikringen av prøven dersom endringsforslaget går gjennom, er å sikre at prøven ikke er systematisk urettferdig på gruppenivå.³ Det blir enda viktigere enn i dag at resultatet på prøven i så liten grad som mulig er påvirket av ikke-språklige egenskaper eller kunnskaper, og at den ikke favoriserer noen grupper fremfor andre. Dersom norskprøvene gjøres obligatoriske, er det viktig at testutviklerne får de nødvendige ressursene til å utvikle og kvalitetssikre prøvene bedre med tanke på dette.

Avslutning

Når det gjelder statsborgerprøven, ser jeg det som sannsynlig at den vil ekskludere enkelte grupper innvandrere fra demokratiske rettigheter. Det er trolig de gruppene som kanskje i størst grad trenger norsk statsborgerskap, som vil rammes hardest av et slikt krav. Den sittende regjering bør derfor vurdere nøye om det virkelig er nødvendig å innføre en statsborgerprøve. Når den først er innført, vil det være en smal

sak for en eventuell ny regjering å stramme inn kravet, og på denne måten gjøre det enda vanskeligere å passere nåløyet. Når det gjelder forslaget om å gjøre sluttprøvene obligatoriske, stiller jeg meg tvilende til at departementet ved dette vil oppnå økt motivasjon for læring på den ene siden, og at prøvene blir mer kjent blant arbeidsgivere og arbeidsformidlingsetaten på den andre. Selv om jeg deler departementets ønske om at arbeidsgivere bør etter spørre prøvebevis fra norskprøvene, tror jeg ikke dette er veien å gå. Som jeg har argumentert for over, synes jeg myndighetene burde skjerpe kontrollen med arbeidsgiverne for å få bukt med dagens diskriminerende ansettelsespraksis, heller enn å skjerpe kravene til innvandrere.

OM FORFATTEREN:

Cecilie Carlsen har doktorgrad i språktesting fra 2004 og jobber med utvikling og kvalitetssikring av norskprøver ved Norsk språktest. Siden 2008 har hun vært postdocstipendiat ved Universitetet i Bergen.

Noter

- 1 I 2010 bestod ca. 90 % NP2 muntlig og ca. 60 % NP2 skriftlig, mens ca. 80 % bestod NP3 muntlig og ca. 50 % NP3 skriftlig (<http://www.fu.no/default.asp?avd=231&nyh=6752>).
- 2 Jf. modellen for kommunikativ kompetanse (Bachman 1990).
- 3 Dette kalles med en fagterm «bias».

Litteratur

- L. Bachman. 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- L. Bachman og A. Palmer. 2010. *Language Assessment in Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- C. Carlsen 2007. Stiller uklare krav til språk. *Aftenposten (morgenutgave, trykt utg.)* 2007 s. 5-5.
- D. Little. 2008. *The Linguistic Integration of Adult Migrants, Report*
- A. Daniels og K. Mendoza. 2009. *Lange køer til norskkurs i Oslo*. Lastet ned fra <http://www.utrop.no/17231>
- Europarådet. 2001. *The Common European Framework of Reference for Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministeriet for Flyttinge, Indvandrere og Integration. 2010 *Veiledning om Prøve i Dansk 3*.

Utdanningsetaten 2005. *Læreplan i norsk og samfunnsfag for voksne innvandrere*.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Høringsnotat om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven med forskrifter og utlendingsforskriften. Lastet ned fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/hoeringer/hoeringsdok/2009/horing---endringer-i-introduksjonsloven-.html?id=568147>

Høringsuttalelser fra høringsinstansene vedr. Høringsnotatet om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven med forskrifter og utlendingsforskriften. Lastet ned fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/hoeringer/hoeringsdok/2009/horing---endringer-i-introduksjonsloven-/horingsuttalelser.html?id=568148>

NAV stillingsannonser. www.nav.no

Norsk språktest 2010. Norskprøve 2 og Norskprøve 3 for voksne innvandrere. Resultat fra desember 2005 til d.d. <http://www.fu.no/default.asp?avd=231&nyh=6752>

P. Van Avermaet. 2010. *Language Requirements for adult migrants. Results of a study. Observations and challenges*. Presentasjon på konferansen *Linguistic integration of adult migrants*. Europarådet, 24.-25. juni 2010.

Med statsborgerskapstest skal landet bygges

Innføring av statsborgerskapstester vil medføre at innvandrere som har det aller vanskeligste utgangspunktet for å lære norsk og samfunnsfag, vil bli varig utestengt fra muligheten til å bli fullverdige samfunnsborgere.

Daværende Arbeids- og inkluderingsdepartementet sendte i 2009 ut et høringsforslag om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven. Endringene omfatter blant annet innføring av krav om bestått norskprøve eller statsborgerskapstest før norsk statsborgerskap kan innvilges.

Ifølge høringsnotatet skal et slikt krav signalisere samfunnets forventninger til innvandrere, og øke innvandreres motivasjon til å lære norsk og sette seg inn i det norske samfunnet. Med statsborgerskapstest skal altså ferdighetsnivået heves. Dersom forslaget gjennomføres, følger Norge i fotsporene til USA, som har hatt slike tester i en årrekke, samt Danmark, Nederland, Tyskland, Canada og Australia.

Tre hovedhindre

La oss ha som utgangspunkt at forslaget er velment, og at intensjonen er å bedre integreringen av innvandrere som ønsker å bli norske statsborgere. Veien fra politiske beslutninger til faktisk integrering er imidlertid erfaringsvis lang og kronglete. Vi kan tenke oss tre hovedtyper av hindre som kan oppstå:

- ▶ For det første implementeres ikke alltid tiltakene slik de var tenkt.
- ▶ For det andre er det ikke sikkert de virker slik man hadde håpet.
- ▶ Og for det tredje kan det tenkes at tiltakene har noen konsekvenser som man ikke hadde tenkt på, eller ikke ønsket.

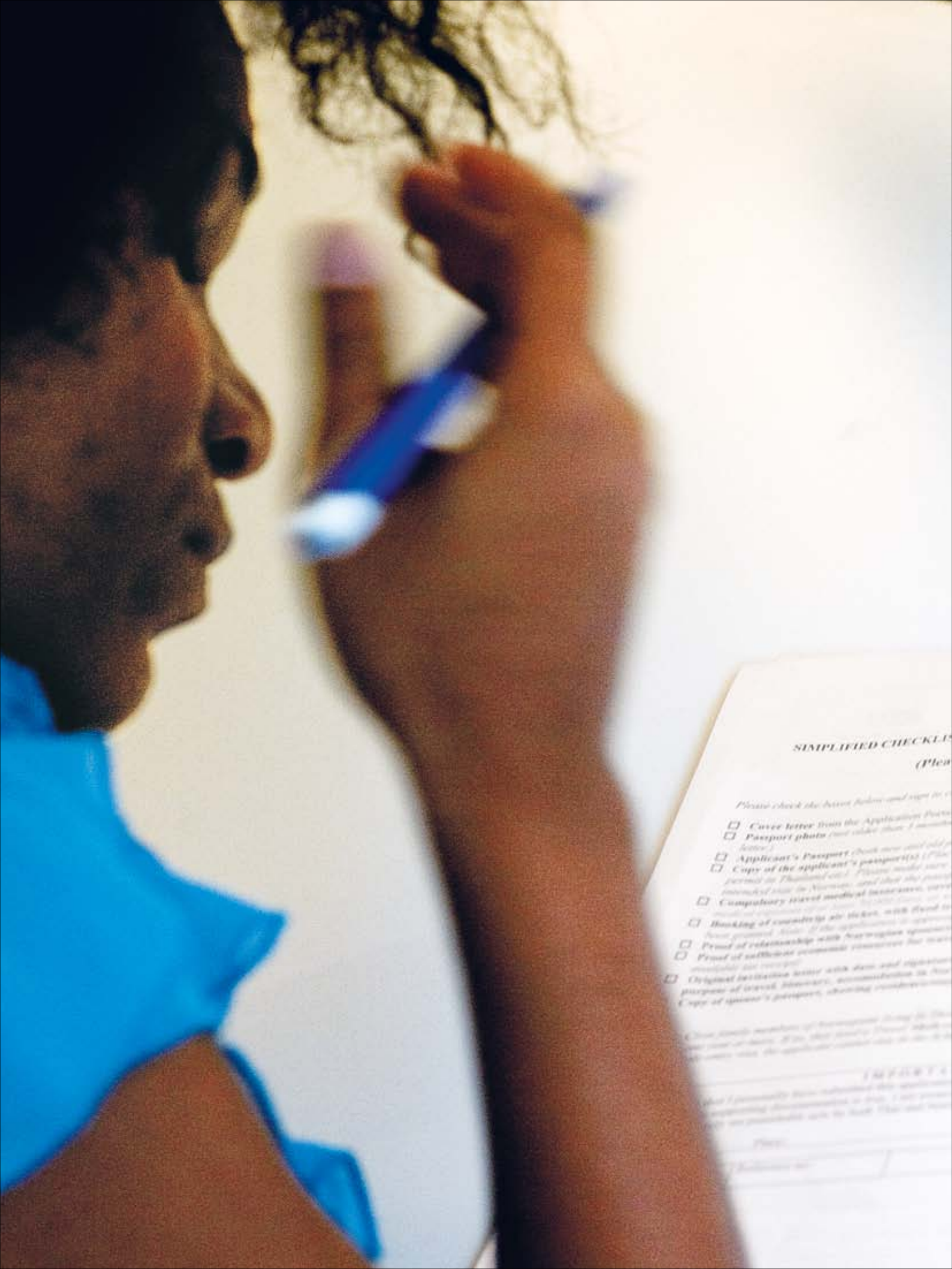
Forslaget om statsborgerskapstester ligger godt an til å snuble i alle tre hindre. Jeg skal her konsentrere meg om de to siste, altså manglende og eller uintenderte effekter. Dersom slike hindre kan forventes, må det sies å være nokså fundamentale innvendinger mot forslaget.

Medborgerskap

Norsk integreringspolitikk generelt bygger på mer eller mindre eksplisitte oppfatninger om hva som skal til for å bli en god samfunnsborger, om hva et godt samfunn er og hva som er gode tiltak for å skape gode borgere for et slikt samfunn. De nasjonale målsettingene for den norske integreringspolitikken har siden tidlig på 1980-tallet ligget tett opp til T.H. Marshalls (1949) ideer om medborgerskap (*citizenship*), bestående av sivile, politiske og sosiale rettigheter: «Den enkelte innvandrere må likestilles

Anne Britt Djuve,
forskningssjef,
Fafo

SIMPLIFIED CHECKLIST
(Please check the boxes below and sign in blue ink)

- Cover letter from the Application Form
- Passport photos (not older than 1 month)
- Applicant's Passport (check new and old passports)
- Copy of the applicant's passport(s) (Please indicate the passport(s) issued in Thailand etc. Please indicate the passport(s) issued in Norway, and the passport(s) issued in other countries)
- Compulsory travel medical insurance, covering the entire stay in Norway (See www.lovdata.no for details)
- Booking of round-trip air tickets, with funds to cover the cost of the tickets (if the application is approved)
- Proof of relationship with Norwegian spouse/partner
- Proof of sufficient economic resources for travel (See www.lovdata.no for details)
- Original invitation letter with date and signature of the sponsor, stating the purpose of travel, itinerary, accommodation in Norway
- Copy of sponsor's passport, showing residence status in Norway

Check directly with the Norwegian Consulate in your home country if you are unsure. If you are applying through a travel agent, please contact them for more information. The applicant is responsible for the validity of the information provided.

IMPORTANCE

It is the applicant's responsibility to ensure that all information provided is true and correct. The applicant is responsible for the validity of the information provided.

Place:
Signature:

med norske borgere med hensyn til rettigheter og plikter (...) Skal et slikt likestillingsprinsipp virke i praksis, vil det ofte være nødvendig med særtiltak for å «ruste opp» innvandrerne og innvandrergroppene, slik at de etter en overgangsfase på egen hånd kan ivareta sine interesser» (St.meld. nr. 74 (1979–80) s. 28). Innføring av statsborgerskapstester vil imidlertid medføre at innvandrere som har det aller vanskeligste utgangspunktet for å lære norsk og samfunnsfag, vil bli varig utestengt fra muligheten til å bli fullverdige samfunnsborgere. Mange av dem vil være kvinner med lite eller ingen utdanning, som kommer fra samfunn der kvinner har få eller ingen rettigheter.

Plikter og krav

Forslaget kan forstås som det (foreløpig) siste i en trend av stadig sterkere vektlegging av plikter og krav i integreringspolitikken. Det er et langt steg fra 1970-tallets nokså ensidige vektlegging av innvandreres rett til å videreføre sin kulturelle egenart, til dagens krav om deltakelse i introduksjonsordning og norskopplæring.

Siden St.meld. nr. 17 (1996–97), *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*, har aktiv deltakelse, både i arbeidsliv og samfunnet for øvrig, vært et overordnet mål for norsk integreringspolitikk. Tidligere stortingsmeldinger vektla i større grad like muligheter og rettigheter, og tematiserte i liten grad manglende evne eller vilje til å ta i bruk slike rettigheter. Det er rimelig å tolke denne endringen i lys av at integreringsproblemer klatret høyt på den politiske agenda i løpet av 1990-tallet, samtidig som kartlegginger av innvandreres og særlig flyktningers levekår dokumenterte til dels store forskjeller mellom innfødte og innvandrere, også etter at innvandrerne hadde vært mange år i Norge.

Fra slutten av 1990-tallet og fram til i dag har bekymringer om utvikling av parallellsamfunn jevnlig blitt luftet: Det kan ha negative konsekvenser ikke bare for innvandrernes egen velferd, men også for limet som skal holde samfunnet sammen, dersom enkelte innvandrergropper har vedvarende lav deltakelse i sentrale sam-

funnsarenaer som arbeidsliv, sivilsamfunn og politikk. Norskferdigheter gjør åpenbart deltakelse i det norske samfunnet enklere.

Diskusjonen om hva slags krav det er rimelig og mindre rimelig å stille til innvandrere, gikk livlig på slutten av 1990-tallet, da introduksjonsordningen ble foreslått og testet ut gjennom prøveprosjekter. Fafo arbeidet i denne perioden med to større prosjekter som omhandlet lokalt integreringsarbeid, og gjennomførte i den forbindelse kommunebesøk i 35 kommuner. Motforestillingene mot å bruke sanksjoner og tvangslignende virkemidler mot en sårbar målgruppe som nyankomne flyktninger, var den gangen sterk, ikke minst blant kommunale flyktningarbeidere (Djuve mfl. 2001).

Stridens kjerne den gang syntes å stå om hva slags virkemidler som på best mulig måte støttet opp om nyankomne innvandreres integrering og mulighet til å ta styring over eget liv. Er det slik at krav om deltakelse i en eller annen form for aktivitet er et uttrykk for paternalisme og dermed oppleves som støtende og demotiverende, og at tiltak for å få innvandrerkvinner ut i arbeid tar for lite hensyn til verdigrunnlaget i andre kulturer (Kjellevold 1995)? Eller er obligatorisk deltakelse i kvalifisering en raskere vei til å kunne ta styring over eget liv og en vei til bedre kjønnslikestilling, slik forslagsstillerne bak introduksjonsordningen syntes å mene (Innst. S. nr. 192 (1997–1998)?

Evalueringsene av introduksjonsordningen har langt på vei gitt forslagsstillerne rett. Det store flertallet av deltakerne i forsøksprosjektene mente at det var rettferdig å knytte retten til økonomisk støtte til deltakelse i program. Deltakelsen i ordningen er vedvarende høy, og overgangen til arbeid klart bedre enn i årene før introduksjonsordningen ble innført (Kavli mfl. 2007, Henriksen 2010).

Det betyr ikke at ordningen ikke også kan oppleves som lite hensiktsmessig eller til og med direkte støtende av enkelte, men for en stor andel av deltakerne fungerer ordningen tilsynelatende godt.

” Både omfanget av og kvaliteten på norskopplæringen varierer betydelig fra kommune til kommune.

I denne gruppa finner vi høyt utdannede, språkmektige mennesker med stor evne til å sette seg inn i teoretisk kunnskap, inklusive kunnskap om nye språk og samfunn. Vi finner også voksne mennesker som aldri har gått på skole og som har vokst opp i samfunn som er fundamentalt forskjellige fra det norske. Utgangspunktet for å lære tilstrekkelig norsk og samfunnskunnskap for å bestå en norskprøve og/eller statsborgerskapstest er altså mildt sagt ulikt.

Ulike forutsetninger

Sanksjoner er med andre ord ikke nødvendigvis et overgrep. Forslaget om statsborgerskapstest skiller seg imidlertid klart fra tidligere innførte plikter og krav overfor innvandrere, ved at det nå for første gang stilles krav ikke (bare) til deltakelse, men også til resultat.

Krav til resultat kan være problematisk ut fra et likebehandlingshensyn, siden forutsetningene for læring vil variere. Variasjonen er knyttet både til kvaliteten på undervisningen og individuelle forskjeller. Både omfanget av og kvaliteten på norskopplæringen varierer betydelig fra kommune til kommune. Dermed vil innvandrere som har fått lav kvalitet på sin norskopplæring, ha et dårligere utgangspunkt for å klare statsborgerskapstesten.

Dette vil med stor sannsynlighet ramme de svakeste elevene – med små muligheter til selvstudium – hardest. De virkelig store forskjellene i forutsetninger for å lære finner vi nok likevel fra elev til elev. «Innvandrere til Norge» betegner en ekstremt sammensatt gruppe.

Det er vanskelig for nordmenn flest å sette seg inn i hvordan et norskkurs fortoner seg for en analfabet fra for eksempel Somalia, Afghanistan eller Irak. En del av disse deltakerne har aldri holdt i en blyant, aldri vært utenfor landsbyen, aldri blitt spurt om hva de ønsker «å bli» – før de kom til Norge. BLD har foreløpig ikke fastsatt noe konkret nivå for norsk- eller kunnskapstesting, men antyder at testen ikke skal legges på høyere nivå enn Norskprøve 2. Norskopplæringen i Norge er inndelt i såkalte spor. Deltakere med lite eller ingen utdanning plasseres på Spor 1. Dette sporet leder fram mot Norskprøve 1. Deltakere som har en del skolegang, plasseres på Spor 2, som leder fram mot Norskprøve 2. Det er verdt å merke seg at Norskprøve 2 ligger på et svært mye høyere nivå enn Norskprøve 1 – som en norsklærer beskrev det: «Det er et hav av ferdigheter imellom.» Deltakere med god allmennutdanning plasseres på Spor 3. Det skjer bare unntaksmessig at elever på Spor 1 melder seg opp til og består Norskprøve 2. Nylig har jeg hatt gleden av å intervju en rekke svært erfarne og dedikerte norsklærere. En av dem har over flere

” Det er vanskelig for nordmenn flest å sette seg inn i hvordan et norskkurs fortoner seg for en analfabet fra for eksempel Somalia, Afghanistan eller Irak.

år vært lærer for en gruppe elever med det hun selv beskriver som svært lav progresjon. Alle er voksne kvinner, var analfabeter da de kom til Norge og har vokst opp i samfunn der læring i hovedsak skjer ved å arbeide sammen med andre. Flere har omfattende helseproblemer, og mange er bekymret for situasjonen for sine kjære i hjemlandet. En av elevene beskrev sin mentale tilstand slik: «Hodet er ikke med på skolen.»

Læreren tar i bruk alle tilgjengelige metoder innenfor de rammene voksenopplæringen har – likevel går det som hun selv sier, fryktelig langsomt. Disse kvinnene kommer ifølge sin lærer aldri til å klare Norskprøve 1. Ikke fordi de ikke er motiverte, men fordi de ikke klarer. Det betyr ikke at de ikke lærer noe i det hele tatt. Å kunne skrive sitt eget navn, lese enkle skilt, gå i butikken og forstå forskjellen på vaskepulver og skyllemiddel er ferdigheter som faktisk gjør tilværelsen betydelig enklere. Også lærere som har elever med svært lav progresjon, opplever at det lille elevene lærer, er av stor betydning for elevenes selvfølelse, mulighet til å følge opp sine barn og evne til å klare seg i det norske samfunnet.

Insentiv eller hån?

Norskprøve 2 er altså uopnåelig for de fleste som starter sin norsklæring på Spor 1. Også mange av elevene som har en del skolegang, og som derfor er plassert på Spor 2, har store problemer med å bestå Norskprøve 2. I en analyse av gjennomføring og frafall i norskopplæringen i Oslo viste det seg at kun én av fem Spor 2-elever som startet opplæring i 2007, hadde

bestått Norskprøve 2 skriftlig innen juni 2009 (Djuve og Dæhlen 2010). Nå kan det selvsagt tenkes at flere av Spor 2-elevne ville ha bestått prøven dersom den ble gjort til vilkår for statsborgerskap. Forutsetningene for å tilegne seg fremmedspråk (norsk) er likevel svært varierende, også blant Spor 2-elevne.

Dersom denne type sanksjoner skal ha effekt, er det en forutsetning at årsaken til at ikke flere elever består Norskprøve 2, er at de ikke er motiverte nok. Det gjelder sikkert en del elever. På den annen side finnes det også mange elever som har for svake forutsetninger og/eller får for dårlig undervisning til å kunne klare Norskprøve 2, uansett hva slags sanksjoner de utsettes for.

Problemet vil ikke løses ved å senke kravene – det vil fortsatt være en gruppe av de aller svakeste elevene som ikke vil ha forutsetninger for å klare prøven. For de elevene som uansett ikke vil kunne klare Norskprøve 2 – eller hvilket nivå man nå velger å legge seg på – vil krav om norskferdigheter for å kunne få norsk statsborgerskap ikke virke som noe insentiv, men snarere som et hån.

OM FORFATTEREN:

Anne Britt Djuve er forskningssjef ved Forskningsstiftelsen Fafo. Hun er utdannet cand.polit. (sosialøkonomi), Universitetet i Oslo. Hun arbeider med områdene etniske minoriteter, innvandring, integreringspolitikk, kvalifisering, levekår, sosial ulikhet.

Litteratur:

- Djuve, A. B., Kavli, H. C., Lund, M. og Østberg, T. (2001), *Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering. Resultater fra forsøk med heldags introduksjonsprogram for flyktninger*. Fafo-rapport 364. Oslo: Fafo.
- Djuve, A. B. og M. Dæhlen (2010), *Frafall fra norskopplæring i Oslo kommune. En analyse basert på SITS. Krafttak for norskopplæring – delrapport 1*. Fafo-notat 2010:09.
- Henriksen, K. (2010): *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990–2008*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Innst. S. nr. 192 (1997–1998)

- Kavli, H. C., Hagelund, A. og Bråthen, M. (2007), *Med rett til å lære og plikt til å delta*. Fafo-rapport 2007:34. Oslo: Fafo/ISF.
- Kjellevold, A. 1995: *Sosialhjelp på vilkår. Om bruk av vilkår og avtaler ved tildeling av sosiale ytelser*. Juridisk Forlag.
- Marshall, T.H. and T. Bottomore (1949/1987): *Citizenship and Social Class*. Pluto Press.
- Stortingsmelding nr. 74 (1979–80): *Om innvandrere i Norge*. Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Aksent som språklig slør

Rebekka
Borsch

Har du noen gang snakket med en førstegenerasjons innvandrere som snakker norsk som en hvilken som helst nordmann – uten antydning til aksent eller feil? Neppe.

På den ene siden kan man i Norge snakke som man vil. Nesten alt er lov. På den andre siden har norsk veldig strenge regler for setningsmelodi og lydbruk som knapt finnes i andre vestlige språk. Kombinasjonen gjør det tilnærmet umulig å lære perfekt muntlig norsk. Jeg opplever dette som et hinder på veien til å bli likestilt borger i det norske samfunnet.

Å «miste» språkevnen i voksen alder og å måtte lære seg å skrive og snakke på nytt er en sentral utfordring innvandrere må mestre på veien til å bli integrert. Det er fullt mulig å lære seg å skrive norsk på lik linje med etniske nordmenn. Med talespråket, derimot, er det annerledes. Det er en underskog i det norske språklandskapet som det er vanskelig å trenge gjennom. For det finnes ikke ett, men hundrevis, kanskje tusenvis av «korrekte» måter å snakke på.

Språk og identitet

Språk handler ikke bare om å kommunisere ord og setninger. Det gjelder spesielt det muntlige språket. Talen gir rom for nyanser som skriftbildet ikke kan gi. Den gir i større grad mulighet for å uttrykke seg underfundig. Samtidig røper bevisst bruk av stemme, setningsmelodi, trykkplassering, formuleringer, sosiolekt og endelser informasjon om herkomst, status, politisk ståsted, ambisjoner og intensjoner.

Alle benytter seg av dette komplekse samspillet. Når man snakker med andre, gjør man hele

tiden bevisste og ubevisste vekslinger i måten man uttrykker seg på. Vi snakker ikke på samme vis til besteforeldre som til venner eller en forsamling. Uttrykksformen sier også noe om hvem du er og hvilken posisjon du har. En vestkantfrue snakker forskjellig fra en radikaler, en Høyre-mann annerledes enn en Senterpartist. Disse forskjellene er svært viktige ingredienser i alle språk, spesielt i Norge, der de fleste holder fast ved «sitt» språk, sin dialekt og sin talemåte. Noe som fører til et virvar av hårfine nyanser.

Dette stiller meg overfor to problemer:

1. Hvordan skal jeg som innvandrere lære meg å bruke disse viktige språklige ingrediensene, som er så lite standardisert og som ikke finnes i noen lærebok?
2. Hvordan skal jeg klare å uttrykke meg og fremstå slik jeg ønsker på norsk, når innvandrersaksenten ligger som et slør over alt jeg sier?

Hvilket talemål passer for innvandrere?

Konsekvensen er språklig rot og en usikkerhet rundt hvordan jeg egentlig opplever. For hvordan skal jeg klare å gi uttrykk for min personlighet når jeg ikke helt vet hvordan endinger, språkllyder og vendinger jeg bruker, påvirker måten jeg oppfattes på? Jeg kjenner tydelig på følelsen av annerledeshet og utrygghet i sammenhenger der jeg gjerne vil gjøre et bestemt inntrykk. Utfordringen er å utvikle en «dagligstil» og en «formell stil» for talemåten min.

” Seks år etter at jeg kom til Norge, vet jeg fortsatt ikke helt hvilken av de norske språkvariantene jeg bør legge meg på.

Men hvordan? Fremstår jeg lett og ledig hvis jeg sier «gruppa» istedenfor «gruppen»? Eller oppfattes jeg da mer radikal enn jeg ønsker? Fremstår jeg snurpete hvis jeg legger meg på en mer konservativ talemåte og sier «konen» og ikke «kona»? Skal jeg heller prøve Oslo-dialekten siden jeg jobber i hovedstaden?

Seks år etter at jeg kom til Norge, vet jeg fortsatt ikke helt hvilken av de norske språkvariantene jeg bør legge meg på. Teoretisk kan jeg velge mellom konservativt og moderat riksmål, bokmål i moderat og radikal form, samnorsk, nynorsk i alle slags varianter, i tillegg «høyere» sosiolekter som penbergensk eller hundrevis av dialekter. I praksis flakker jeg mellom litt forskjellig.

Språklig villnis

Jeg beveger meg i et språklig villnis, fordi det nesten ikke finnes regler og strukturer, og fordi eksisterende regler vannes ut. Et lite eksempel, hentet fra Riksmålsforbundets hjemmeside: Setningen «skogbunnen ble dekket av dugg» har gjennom de siste årtiene hatt opptil 72 mulige former, ettersom *skog* også kunne hete *skau*, *bunn* kunne hete *botn* eller *bonn*, *ble* kunne hete *blei*, *dekket* kunne hete *dekt* og *dekka*, og *dugg* kunne hete *dogg*. Eksempelvis kan det på bokmål hete *skaubotnen blei dekket av dogg*. Vil jeg bare kommunisere det faktum at skogbunnen ble dekket av dugg, kan det nesten være det samme hvilken av de 72 mulige variantene jeg velger. Men hva hvis varianten jeg velger, blir feil i forhold til hvordan jeg ønsker å fremstå eller hvem jeg ønsker å være?

Verbalspråklige ferdigheter er et viktig kriterium for å føle seg norsk. Norsken jeg snakker, gjør meg til en fremmed i et land jeg opplever som hjemme. Hver gang jeg åpner munnen, signaliserer aksenten min at jeg ikke er helt på høyde med innfødte nordmenn. Jeg skulle gjerne blitt kvitt denne følelsen. Forteller jeg om dette til norske

venner, får jeg høre at aksenten er sjarmerende og at de bittesmå feilene og språklige usikkerhetene er søte. Men jeg vil ikke bare være søt og sjarmerende. Jeg vil være likestilt. Språklig likestilt.

Også etnisk norske sliter

Det som får være en trøst til alle oss innvandrere som sliter med dette, er at en del nordmenn opplever lignende problemer. I kjølvannet av at denne kronikken sto på trykk i Aftenposten, har jeg ikke bare fått støtte og bekreftelse fra andre innvandrere, jeg har også fått en rekke tilbakemeldinger fra etnisk norske personer som har flyttet fra sitt hjemsted til en annen del av landet, for eksempel fra Vestlandet til Oslo. Disse strever faktisk også med det språklige villniset, og med følelsen av ikke å forstå de lokale kodene og språknyansene.

Jeg har også fått høre at litt aksent kan være en slags beskyttelse for folk med utenlandsk bakgrunn – for å unngå eventuelle språklige misforståelser.

Dessuten finnes små knep for å løse seg litt fra tankene som kretser rundt den utenlandske aksenten. I det siste har jeg prøvd å se på aksenten min som en slags dialekt. Det hjelper. Og så nytter det å fokusere mer på mangfold og ikke på annerledeshet i møte med språklige «avvik». Annerledeshet er noe som oppleves negativt, mens mangfold – det er krydder i hverdagen!

OM FORFATTEREN: Rebekka Borsch er 33 år, tysk statsborger og kom til Norge for syv år siden. Hun er utdannet journalist og statsviter og har generelt stor interesse for språk. Hun er nå seniorrådgiver i Klima- og forurensningsdirektoratet. Borsch deltok i Aftenpostens kronikkkonkurranse «Det norske språket i dag» i 2010, og denne teksten bygger på den kronikken.

Språklig leilending eller entreprenør?

Aldri har det eksistert så mange språk side om side i Norge, og særlig i byene, som i dag. Vi antar at det finnes rundt 150 språk i den norske grunnskolen, og mer enn 125 bare i Oslo-skolen. Samtidig som det språklige mangfoldet har økt, har Norge og Skandinavia for øvrig erfart en generell språklig homogenisering. Dialekter utjevnes, visse regionale og administrative sentra, som Oslo, danner standard for dialekter omkring, og nasjonalspråkene standardiseres.¹ Denne artikkelen fokuserer på språklige prosesser som følger av innvandring og flerspråklighet, med andre ord prosesser som går imot, og kanskje til og med utfordrer språklige standardiserings- og homogeniseringsprosesser. Den handler om eiendomsretten til norsk språk, om hva det vil si å eie norsk, om nye og ulike måter å snakke norsk på, og hvorvidt disse måtene kvalifiserer til leilendighet eller til eiendomsrett til norsk. Sist, men ikke minst, handler den om hvordan man uttrykker identitet gjennom (l)eid norsk.

Ett språk eksisterer ikke

Når det gjelder eiendomsretten til norsk språk, er det viktig å presisere at det ikke finnes *ett* norsk språk, selv om norsk er det offisielle språket i Norge.² Det finnes mange ulike språklige varianter som mer eller mindre systematisk skiller seg fra hverandre. Vi har de to skriftspråkene og standardtalemålene bokmål og nynorsk, samt mange dialekter, inkludert såkalte sosiolekter (talemål som er knyttet til sosial status), og geolekter (talemål som er knyttet til geografisk sted).³ Dessuten har vi norsk tegnspråk, samisk, kvensk, de reisendes språk romani og romfolkets romanes.

Bente Ailin Svendsen, førsteamanuensis og forskningsleder, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo

Innenfor språkvitenskapen brukes *lekt*-begrepet også om talemål knyttet til etnisitet, såkalte etnolekter. Det finnes belegg for slike etnolekter i kontaktområder i Nord-Norge mellom norsk, samisk og kvensk,⁴ og vi vet, på tross av relativt lite dokumentasjon, at det oppstår språkvarianter som et resultat av møtet mellom norsk og innvandrerspråk. En slik språkvariant er såkalt «tagnorsk», en utstrakt veksling mellom norsk og ett av de største språkene i Filippinene, tagalog.⁵

I Oslo, og i andre byer i Skandinavia, synes det også å ha vokst frem såkalte multietnolekter.⁶ Multietnolekter oppstår i møtet mellom flere minoritetsspråk, og består blant annet av en stakkato intonasjon og slang – og lånord fra ulike innvandrerspråk.⁷ I Oslo er dette ord blant annet fra arabisk, urdu og panjabi (*wollah* «love/sverge ved Allah», *baja* «venn», og *tært* «bra, pen, kul»). Multietnolekter er ikke knyttet til en bestemt minoritetsgruppe, slik etnolektene er, og brukes av både minoritets- og majoritetsungdommer. Slike multietnolekter er ikke knyttet til førstegenerasjons innvandrere, men har vokst frem i flerspråklige bymiljø i barne- og ungdomsgenerasjonen, og er som sådan én av flere språklige konsekvenser av den senere tids innvandring.

I tillegg til de nevnte *lektene*, finnes det fagspesifikk språkbruk og aldersavhengig språkbruk. Ungdom bruker for eksempel i sin alminnelighet mer slang- og tabuord enn voksne, og bruken av visse slangord er igjen knyttet til kjønn. I Oslo, for eksempel, er *lættis* («få latterkrampe») oftest i bruk blant jentene, mens guttene *chiller'n* («slapper av, tar det rolig»)⁸. Dette rikelige språklige mangfoldet, hele det norske språklige repertoaret, gjør det vanskelig å si eksakt *hva* man eier, når man eier det norske språket.

Språk er makt

Norsk, og andre språk, er altså ikke ett språk. Det er en samling av ulike språklige varianter der folk besitter større eller mindre deler av språkets repertoar. Det er her makt, og i verste fall avmakt, kommer inn. Ikke alle mennesker

har tilgang til de samme språklige og kommunikative ressursene. Tenk bare på mangel på skriftkyndighet eller mangel på visse *typer* skriftkyndighet, mangel på ulike språklige koder, sjargonger og stiler. Ikke alle er altså i stand til å utføre de samme funksjonene med de språklige ressursene de har til rådighet.

Den amerikanske språkforskeren John Gumperz har viet store deler av sin forskning nettopp til å undersøke språkbruk i asymmetriske maktrelasjoner, og viser blant annet hvordan feilplasserte ytringer i en gitt kontekst fører til misforståelser, konflikter og til at kommunikasjonen bryter sammen.⁹ Studier av såkalte institusjonelle samtaler, som mellom lege og pasient, viser blant annet stor variasjon i hvordan pasienter presenterer sitt sykdomsbilde, og at dette får konsekvenser for diagnostisering og behandling.¹⁰ Jo bedre og mer effektive pasienter er til å beskrive sitt sykdomsbilde, jo større sannsynlighet er det for et fordelaktig helseutbytte. Disse pasientene synes også å være mer fornøyde med legebesøket i sin alminnelighet. De språklige ressursene er med andre ord asymmetrisk fordelt. Dette gjelder både om man er innvandrer eller innfødt, men som innvandrer vil man kunne ha flere utfordringer fordi man ikke har norsk som morsmål.

Offentlig sektor og kommunikasjon

I Norge finnes det få studier av hvordan samtaler mellom innvandrer og innfødt i ulike offentlige institusjoner arter seg. Jan Svennevig har vist at saksbehandlere på offentlige kontorer innen sosialsektoren kan komme til å overkjøre og ydmyke sine samtalepartnere med innvandrerbakgrunn gjennom å legge ord i munnen på dem.¹¹ Man kan tenke at dette også vil kunne ha konsekvenser for utfallet av saksbehandlingen (men det diskuterer Svennevig ikke).

Kari Gresvik Rønneberg viser hvordan språkproblemer kan handle om liv og helse i sin studie av innringninger til politiets vaktentral.¹² En manns forespørsel om hjelp ved strømbrydd blir avvist fordi politiet ikke forstod hva vedkommende mente med «sovemaskin». Ved-

” **Det er med andre ord ikke bare mennesker som gjør noe med språket, språket kan også gjøre mye ugagn og skade mot mennesker.**

kommende har åpenbart pusteproblemer og får tilførsel av luft elektrisk gjennom en maskin. Strømbrydd og påfølgende avvisning fra politiets side kan opplagt få alvorlige konsekvenser.

Anne Birgitta Nilsen har studert hvordan kommunikasjonen i en rettsal fungerer når man ikke behersker norsk.¹³ Hun understreker tolkens sentrale rolle i rettsforløpet, og diskuterer de mulighetene tiltalte har for å bli forstått og fremstå som troverdig, rettskaffen, moralsk og fornuftig. Nilsen peker også på hvordan vitners troverdighet kan trekkes i tvil på grunn av manglende norskkompetanse, og at sviktende kommunikasjon kan bidra til å skape usikkerhet om det faktagrunnlaget retten baserer seg på.

Det er med andre ord ikke bare mennesker som gjør noe med språket, språket kan også gjøre mye ugagn og skade mot mennesker. Dette handler blant annet om at man gjennom språket sier noe om *hvem* man er og *hva* man er. Man signaliserer både ønsket og tilskrevet identitet, den/det man ønsker å være og hvordan andre oppfatter en.

Identitetsarbeid

Identitet kan forstås som et sett av ulike tegn. Gjennom diverse tegn, som språk, gir vi informasjon om oss selv. Vi blir identifisert i forhold til mange ulike gruppetilhørigheter og kategorier, som alder, kjønn, yrke, lokalitet, nasjonalitet, etnisitet. Identifisering skjer i forhold til noe annet, som ung versus gammel, kvinne versus mann, høyt utdannet versus lavt utdannet, og trekk ved identiteten blir gjort relevante eller bestemmende i en gitt situasjon. Man er gammel i én situasjon, ung i en annen. Identitet er ikke noe man *har*, den blir produsert, utført og bestemt i ulike situasjoner og til ulike tider. Svært mye identitetsarbeid blir gjort av andre,

ikke av en selv. Selv om man ønsker å signalisere tilhørighet til en gitt gruppe, må identifiseringen så å si anerkjennes av andre. Man blir gruppert eller kategorisert av andre. Språk er kun ett av flere identifiserende tegn. Identifiseringen kan begynne lenge før man har sagt noe. Utseende, hudfarge, navn, klesdrakt utgjør også ulike (sosialt konstruerte) identitetstegn. Ifølge Anders, en ung mann fra Søndre Nordstrand i Oslo, har hudfarge vært et fremtredende trekk for hvordan noen har oppfattet ham gjennom oppveksten.¹⁴ Anders' mor er fra Norge og faren er fra Nord-Afrika. I ett av intervjuene med ham uttrykte han: *derfor vi går fram som svartinger for vi er blitt kalt det hele tida*. Anders har tilgang til en stor del av det norske språklige repertoaret. Han forsvarer stolt en multietnolektal måte å snakke på, eller «minoritetens dialekt», som han sier. I visse sammenhenger skifter han imidlertid til det han kaller for «sofistikert norsk», en mer sørøstnorsk standardlik talemåte, og tidvis nærmest utpreget riksmål. Anders identifiserer seg imidlertid ikke med «sofistikert norsk». Skiftene til «sofistikert norsk» begrunner han blant annet ut ifra et behov for å overraske og kullkaste folks forventninger. Ifølge Anders forventer mange en «gebrokken» norsk ut ifra hans utseende, og overraskes når han brått skifter til «sofistikert norsk».

Det er ingen som vil betvile at Anders har eiendomsrett til norsk med sin norske mor, oppvekst i Norge og norsk som morsmål, men han har altså ikke alltid blitt oppfattet av andre som å ha denne eiendomsretten. Som tjuetåring opplever han ikke selv å ha eierskap til «sofistikert norsk», og det på tross av sin kompetanse i det.¹⁵ Hans eierskap og identitet er knyttet til en multietnolektal måte å snakke på. Språklig identitetsarbeid er blant annet avhengig av rådende språkholdninger.

Dialektparadis

Norge er ofte trukket frem som et dialektparadis med rikelig lingvistisk mangfold, og som samfunn «liberal in its attitudes to languages». ¹⁶ Samtidig finnes det altså prosesser der dialekter utjevnes, og til og med språkskifte i noen bygger, der den lokale dialekten erstattes av et mer sørøstnorsk standardlikt talemål. Ulike dialekter nyter dessuten, som i de fleste andre land, ulik prestisje, og dialektblanding eller såkalt knot, er ofte sett ned på. ¹⁷

Dialektmangfoldet er imidlertid fremdeles betydelig, og dialekter har relativt høy prestisje, og er i bruk i så nær som alle samfunnsdomener. ¹⁸ Nordmenns positive holdninger til dialekter ble understøttet i en undersøkelse Språkrådet

og NRK gjorde i 2009. ¹⁹ Det viste seg at et stort flertall er positive til bruk av dialekter i både riksdekkende og lokale radio- og tv-kanaler. Nordmenn er dessuten relativt positive også til aksentpreget norsk, dog mindre positive enn til dialektbruk. ²⁰ På ett nivå kan man tenke seg at det er mulig at den norske dialekttoleransen har synergieffekter på den måten at man kan få eiendomsrett til norsk, selv om det er uttalt med utenlandsk aksent.

Språklige prestisjeforskjeller

Det er allikevel slik at de attråverdige språklige ressursene er de som er knyttet til makt og status. De prestisjetunge talemålene er ofte standardtalemål, slik talt bokmål er det i Norge. Den franske sosiologen Pierre Bourdieu har skrevet utførlig om språkets rolle i den sosiale reproduksjonen, og de komplekse måter språket samvirker med den økonomiske, kulturelle og historiske konteksten for slik å skape og produsere hierarkisk lagdelte samfunn. Ifølge ham kan man forklare språklige prestisjeforskjeller ut ifra forskjeller i symbolsk dominans på ulike markeder. En språklig ytrings verdi og betydning defineres i forhold til et marked, og det er markedet som bestemmer hva slags ytringer det er verdt å formulere. ²¹ Noen språk representerer mer «symbolsk kapital» enn andre, det vil si akkumulert prestisje og ære basert på anerkjennelse fra ulike grupper. ²² Engelsk er et slikt prestisjefyllt språk. Det gjelder imidlertid den engelsken som snakkes i England eller i USA. Det er for eksempel få nordmenn som ønsker å lære seg Philippine English eller Nigerian English. I Filippinene derimot, har Philippine English høy sosial status. ²³ Ulike språks prestisje er med andre ord ikke overførbart på tvers av samfunn. En god beherskelse av Philippine English vil være prestisjefyllt i Manila, men kanskje en kilde til stigmatisering i London eller i New York. Dette handler om de assosiasjonene et språk vekker, de ulike sosiale normer, roller og identiteter et språk signaliserer i en gitt sammenheng. Ulike språks prestisje er altså ikke knyttet til språkene i seg selv, men til språkbrukernes sosiale og økonomiske situasjon. ²⁴

Multietnolekter

I Oslo synes en multietnolektisk stil å ha symbolsk kapital på et gitt språklig marked, nemlig som et inngruppefenomen, og blant annet som et symbol på å ha «street cred» eller det å være «gatesmart». ²⁵ Dette gjelder ungdommer både med norskfødte og utenlandsfødte foreldre. Ungdommene snakker imidlertid ikke slik hele tiden, og veksler mellom en multietnolektisk stil og mer standardlikt sørøstnorsk, avhengig av hvem de snakker med og hva de snakker om. De har med andre ord tilgang til flere språklige og kommunikative ressurser. Man kan spørre hvorvidt slike språklige praksiser vil komme til å bestå over tid. Ut ifra det Tanh (20 år) sier nedenfor, er en multietnolektisk stil noe man legger av seg: ²⁶

jeg d- jeg snakker ikke sånn e sånn lenger da [...] nå prater prøver å prate litt mer (.) e hva skal jeg si forståelig så alle forstår hva jeg mener (.) jeg går på BI nå ikke sant så det er jo (.) hvis jeg begynner å prate sånn så tror jeg mange stikker av [...] men jeg tror også sånn (.) jo eldre du blir (.) og sånn (.) du kan ikke begynne å prate sånn til kunder ikke sant hvis du står i den jeg jobber jo i kiosk (.) så hvordan ville det sett ut hvis jeg skulle bare «wallah hva skal du ha da?» (.) «kom igjen da kompis kjapp deg da» ((stakkato intonasjon))

I utdraget ovenfor veksler Tanh til en slags multietnolektisk stil og endrer intonasjonen, fra en mer standardlik sørøstnorsk til en mer stakkato uttale. Han fremhever at han ikke snakker slik lenger, men viser sin kompetanse ved faktisk å bruke det. Man kan ikke si med sikkerhet at dette er noe man legger av seg. Kanskje vil det fortsette å være i bruk, avhengig av hvem man snakker med, også etter at man har passert ungdommen.

Innvandringen til Norge er et senere fenomen enn for eksempel i England. I England peker Ben Rampton på at det han kaller Contemporary Urban Vernacular (en slags multietnolekt) i Southall, et innvandrertett område i Vest-London, er i bruk av personer som inngruppefenomen i alle fall godt oppi førtiårene. ²⁷

Fordi vi ennå ikke vet så mye om dette i Norge, er det interessant å merke seg at vi finner paralleller mellom de eldre utviklingsprosessene i møter mellom norsk, samisk og kvensk og de utviklingsprosessene vi finner i områder med «ny» flerspråklighet i Oslo og i andre skandinaviske byer. ²⁸ Bare tiden vil vise hvorvidt ulike etnolekter og multietnolekter vil bestå i Norge.

Tove Bull viser at ungdom i Nord-Norge ikke lenger snakker en form for etnolekt i språkkontaktområder mellom samisk og norsk. ²⁹ De snakker snarere en form for nøytral Finnmarksdialekt. Bull peker på at dette kan ha sammenheng med at samisk revitaliseres, og at man kanskje ikke lenger har like stort behov for å markere ens samiske identitet gjennom en form for etnolekt. Man har fått samisk i stedet så å si. Hvorvidt multietnolekter vil bestå, kan ut ifra et liknende resonnement være avhengig av hvorvidt disse ungdommene kan uttrykke identitet gjennom andre språk enn norsk. Dette vet vi imidlertid relativt lite om. Det er også mulig at multietnolekter vil bestå så lenge det er behov for å uttrykke en minoritetsstatus (jf. Anders og «minoritetens dialekt»). Dette behovet henger blant annet sammen med hvordan ungdommene oppfattes og inkluderes i det norske storsamfunnet.

” Språkrådets og NRKs undersøkelse tyder på at nordmenn er relativt positive til utenlandsk aksent, og at man kan gis eiendomsrett til norsk selv om det er uttalt med utenlandsk aksent.

” **I så måte er ikke innvandrere språklige leilendinger, men entreprenører, fordi de åpner dører for nye måter å snakke norsk på.**

Redefinere tradisjonelle sosiale grenser

Språkspørsmål har ofte en slags dobbel bunn. På den ene siden er de språkrelaterte, på den andre siden er de ofte spørsmål om noe annet.³⁰ Dette *andre* er komplekst i forbindelse med nye og ulike måter å snakke norsk på. Mens utenlandsk aksent er knyttet til førstegenerasjons innvandrere, er multietnolekter et fenomen som er oppstått i barne- og ungdomsgenerasjonen. Språkrådets og NRKs undersøkelse tyder på at nordmenn er relativt positive til utenlandsk aksent, og at man kan gis eiendomsrett til norsk selv om det er uttalt med utenlandsk aksent. I så måte er ikke innvandrere språklige leilendinger, men entreprenører, fordi de åpner dører for nye måter å snakke norsk på. De nevnte studiene av kommunikasjon innenfor offentlig sektor kan imidlertid peke mot at dette er prosesser som tar tid. Vi trenger mer kunnskap om emnet, som for eksempel om hvordan viktige portvoktere som arbeidsgivere forholder seg til utenlandsk aksent og ulike typer og grad av aksent.

Det finnes språklige praksiser som oppstår i førstegenerasjonen, i møtet mellom norsk og innvandrerspråk, som tagnorsk er et eksempel på. Dette er en måte å uttrykke eierskap og tilhørighet til norsk på, og samtidig inkludere trekk fra det filippinske. En multietnolektisk stil handler derimot primært om eiendomsretten til norsk. Stilen er ikke knyttet til en bestemt minoritetsgruppe, men brukes av både minoritets- og majoritetsungdommer i flerspråklige byområder. Noen av disse ungdommene er entreprenører i den forstand at de bidrar til å utfordre forestillinger om hva som er norsk. De utfordrer sosiale kategorier som «oss» og «dem». Stilen handler om å redefinere tradisjonelle sosiale grenser, om å forhandle om aksept

for andre og mer komplekse måter å være norsk på, og om forholdet mellom tilskrevet og ønsket identitet.

Selv om vi må innhente mer kunnskap om hvordan en multietnolektisk stil oppfattes på ulike språklige markeder, levnes det liten tvil om at den ikke har særlig høy markedsverdi ut over det å være et inngruppefenomen. Når stilen, og da med kallenavnet «kebabnorsk», diskuteres i media, er det ofte med et negativt fortegn og som et uttrykk for språklig forfall og inkompetanse. Det fremstilles ofte som om dette er den eneste språklige varianten disse ungdommene kan.³¹ Sjeldnere trekkes ungdommenes tilgang til flere språklige og kommunikative ressurser frem. Like sjeldent trekkes årsakene og funksjonene til denne multietnolektiske stilen frem. En slik ensidig vinkling bidrar til å tilsløre. Språket i seg selv gjøres til stedfortredende tema, og bidrar til å tilsløre viktige spørsmål for debatt, som ulike inkluderings- og ekskluderingsmekanismer. Den ensidige vinklingen bidrar dessuten til å tilsløre språkets *faktiske* rolle i inkluderingsprosesser. Dette er forhold det er nødvendig å forstå for å fange den kompleksiteten som følger av innvandring og flerspråklighet, og som omslutter og griper inn i unge menneskers liv.

OM FORFATTEREN:

Bente Ailin Svendsen er førsteamanuensis og forskningsleder ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. Hun har forsket på læring av andrespråks-tilegnelse, flerspråklighet hos barn og voksne, samt språk og identitet blant ungdom i flerspråklige bymiljø.

Noter

- 1 Se for eksempel Bull, 2009: 185f; Røynealand, 2009.
- 2 Samisk (nordsamisk) er også offisielt språk i Norge. Det har imidlertid regional offisiell status. I 1992 fikk samisk offisiell status i seks kommuner i Troms og Finnmark (Karasjok, Kautokeino, Kåfjord, Nesseby, Porsanger og Tana). I perioden 2006–2009 er det samiske språk- og forvaltningsområdet utvidet med tre kommuner (Tysfjord, Snåsa og Lavangen).
- 3 Termen *dialekt* rommer med andre ord mer enn det den tradisjonelt har gjort, nå både sosialt og geografisk bestemte talemål.
- 4 Bull, 2009; Sollid, 2009.
- 5 Svendsen, 2004.
- 6 Se for eksempel Quist & Svendsen, 2010. Forskere er imidlertid ikke enige om terminologien. Valget av ulike termer er ofte avhengig av teoretisk ståsted og tilnærming.
- 7 Se for eksempel Opsahl, Røynealand & Svendsen, 2008; Quist & Svendsen, 2010; Svendsen & Røynealand, 2008.
- 8 Opsahl, Røynealand & Svendsen, 2008; Svendsen, 2011.
- 9 Se for eksempel Gumperz, 1982.
- 10 Heritage & Clayman, 2010.
- 11 Svennevig, 2009.
- 12 Rønneberg, 2008.
- 13 Nilsen, 2005.
- 14 Anders inngår i det såkalte *UPUS/Oslo*-prosjektet der fem forskere har kartlagt språklig praksis blant ungdommer i flerspråklige miljøer i Oslo. Alle ungdommene er født og oppvokst i Norge, med både norskfødte og innvandrede foreldre. Undersøkelsen ble utført av Finn Aarsæther (Høgskolen i Oslo), Ingvild Nistov (Universitetet i Bergen), Toril Opsahl, Unn Røynealand og Bente Ailin Svendsen (alle ved Universitetet i Oslo), se <http://www.hf.uio.no/iln/forskning/prosjekter/upus/> (1.10.2010).
- 15 Se Svendsen & Røynealand, 2008.
- 16 Council of Europe, 2003–2004, se: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/profils1_EN.asp (11.10.10).
- 17 Mæhlum & Røynealand, 2009.
- 18 Røynealand, 2009.
- 19 Språkrådet, se <http://www.sprakrad.no/Toppmeny/Aktuelt/Haldningsundersoking-om-sprakbruk-i-NRK/> (11.10.2010).
- 20 Se Kulbrandstad, dette volumet.
- 21 Bourdieu, 1991: 67.
- 22 Bourdieu, 1991: 72.
- 23 Se Svendsen, 2004.
- 24 Blommaert, 2005.
- 25 Aarsæther, 2010.
- 26 Eksempelet er hentet frå *NoTa-Oslo*, se <http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/> (11.10.2010).
- 27 Rampton, 2010.
- 28 Se Quist & Svendsen 2010; Sollid, 2009.
- 29 Bull, 2006.
- 30 Ives, 2004.
- 31 Se for eksempel *Dagsavisen* 13.6.2009, 16.6.2009, 17.6.2009 og Ikveld 17.6.2009 <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/505474/>

Litteratur

- Blommaert, J. (2005) *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bull, T. (2006) Språkkontakt, etnolekt og asymmetriske maktforhold. Norsk på samisk grunn. I *Nordand. Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 1, s. 37–50.
- Bull, T. (2009) Norsk i Norge. I T. Bull og A.-R. Lindgren (red.) *De mange språk i Norge. Flerspråklighet på norsk*. Oslo: Novus, s. 185–210.
- Gumperz, J.J. (1982) *Discourse strategies*. New York: Cambridge University Press.
- Heritage, J. og S. Clayman (2010) *Talk in Action. Interactions, Identities and Institutions*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Ives, P. (2004) *Language and Hegemony in Gramsci*. London: Pluto Press.
- Mæhlum, B. and Røynealand, U. (2009) Dialektparadiset Norge – en sannhet med modifikasjoner. I H.
- Hovmark, I. Sletten og A. Gudiksen (red.) *I mund og bog – 25 artikler om språk tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. Afdeling for Dialektforskning og Nordisk Forskningsinstitutt, Københavns Universitet, s. 219–231
- Nilsen, A.B. (2005) *Flerspråklig kommunikasjon i rettsalen. En kasusstudie av en flerspråklig rettsforhandling*. Oslo: Unipub.
- Opsahl, T., Røynealand, U. and Svendsen, B.A. (2008) «Syns du jallanorsk er lættis, eller?» – om taggen [lang = X] i NoTa-Oslo-korpuset. I J.B. Johannessen og K. Hagen (red.) *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus, s. 29–41.
- Quist, P. og B.A. Svendsen (red.) (2010) *Multilingual Urban Scandinavia. New Linguistic Practices*. Bristol: Multilingual Matters.
- Rampton, B. (2010) Post-adolescent urban heteroglossia. Foredrag holdt på *Sociolinguistic Symposium 18* ved Southampton universitet, 3.9.2010.
- Rønneberg, K.G. (2008) *Politisamtaler med publikum. Språkbruk som hemmer eller fremmer god kommunikasjon*. Dr. philos.-avhandling. Universitetet i Oslo/Polithøgskolen.
- Røynealand, U. (2009) Dialects in Norway – catching up with the rest of Europe? In D. Britain og R. Vandekerckhove (red.) *Are Dialects in Europe Dying? Special Issue of the International Journal of the Sociology of Language 196/197*, s. 7–30.
- Sollid, H. (2009) Etnolekter i Norge. I T. Bull og A.-R. Lindgren (red.) *De mange språk i Norge. Flerspråklighet på norsk*. Oslo: Novus, s. 153–162.
- Svendsen, B.A. (2004) *Så lenge vi forstår hverandre: Språkvalg, flerspråklige ferdigheter og språklig sosialisering hos norsk-filippinske barn i Oslo*. Oslo: Unipub.
- Svendsen, B.A. (2009) Flerspråklighet i teori og praksis. I R. Hvistendahl (red.) *Flerspråklighet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 28–59.
- Svendsen, B.A. (2011) Det meste er *drit* hos de fleste ... I H. Uri (red.) *Fakta faen*. Oslo: Cappelen.
- Svendsen, B.A. and Røynealand, U. (2008) Multiethnolectal facts and functions in Oslo, Norway. *International Journal of Bilingualism* 12 (1 & 2), s. 63–83.
- Svennevig, J. (2009) Forståelse og sosiale relasjoner i håndtering av språkproblemer i andrespråks-samtaler. I *Nordand. Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 4 (2), s. 35–64.
- Aarsæther, F. (2010) The Use of Multiethnic Youth Language in Oslo. I P. Quist og B.A. Svendsen (red.) *Multilingual Urban Scandinavia. New Linguistic Practices*. Bristol: Multilingual Matters.

Norge som språk-felleskap

Thomas Hylland Eriksen, professor i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

Vinteren 2009 demonstrerte tamiler bosatt i Norge utenfor Sri Lankas ambassade for å protestere mot overgrepene overfor de tamilske separatistene nordøst på øya. Under et nyhetsinnslag på NRK ble en av arrangørene intervjuet, og han ble innannonsert med et tamilsk navn, omtrent en halv kilometer langt. Men så åpnet han munnen, og ut kom et par setninger uttalt på velmodulert bergensk. Plutselig var han ikke «en av dem», men «en av oss». Det er ikke lett å avskrive en person som «fremmedkulturell», uavhengig av navn, hudfarge og religion, dersom han eller hun snakker like godt norsk som en selv.

Det er vanskelig å overvurdere språkets betydning for felles identitet. I det nye Norge hadde det ikke engang gått an å si ordet «vi» uten et felles språk å si det på.

Det er mye det nye Norge ikke er. For eksempel er det uklart i hvilken grad Norge er noe territorium lenger, tatt i betraktning hvor mange norske som til enhver tid befinner seg i kortere og lengre tidsrom i andre land, eller har dype moralske forpliktelser overfor familie og andre i fjerne strøk. Det er heller ikke noe religiøst fellesskap. Religiøs likegyldighet og minoritetsreligioner har i omtrent like stor grad bidratt til detroniseringen av den lutherske kristendommen som den ene sanne vei her i landet. Norge er heller ikke noe etnisk fellesskap. Både gamle og nye minori-

teter – fra samer til somaliere – gjør krav på like rettigheter og markerer lojalitet til flagget og lovverket. Dermed står vi igjen med språket, som også var romantikkens fremste markør på nasjonalt særpreg. Det kan vise seg å være nok til å skape en felles kulturell identitet.

Språket fungerer nemlig på mange plan. Selv om det kan være riktig at et bilde kan si mer enn tusen ord, kan ord også si mer enn tusen bilder. Det gjelder bare å finne de riktige ordene og noen som forstår dem.

Kultur kan defineres som det som gjør kommunikasjon mulig. Nå er det fullt mulig å kommunisere nonverbalt, med gester, klær, kroppsspråk, megetsigende blick og så videre, men man kan vanskelig bruke megetsigende blick til å diskutere regjeringens asylpolitikk, fortelle svenskevitser eller krangle om hvilken solfaktor som egner seg best på påskefjellet.

Språket er ikke et glidemiddel for kommunikasjon, det utgjør selve kommunikasjonen. Det var teologen og forfatteren Johann Gottfried Herders store oppdagelse da han i 1774 sendte inn et bidrag til en essaykonkurranse, som han for øvrig vant. På Herders tid var fransk det viktigste språket for europeiske intellektuelle. Det var opplysningens, motens og den politiske radikalismens språk. Voltaire var større enn størst, og alt nytt kom fra Frankrike. Nå hadde

” Det er ikke lett å avskrive en person som «fremmedkulturell», uavhengig av navn, hudfarge og religion, dersom han eller hun snakker like godt norsk som en selv.

” Det kan nok være at visse tanker bare kan tenkes på tysk, og at engelsk humor er uoversettelig, men sett fra en annen synsvinkel er verdens språk forbløffende like.

selv samme Voltaire i et pompøst øyeblikk erklært at det fantes en universell sivilisasjon som alle mennesker kunne få del i. Problemet, slik Herder så det, bestod i at denne sivilisasjonen var franskspråklig. Voltaires universalisme viste seg følgelig i praksis å være nokså provinsiell. Den store filosofen hadde jo selv slått fast at «av alle europeiske språk er fransk det mest allmenne, fordi det er det som eigner seg best til konversasjon».

Slike utsagn fikk Herder til å se rødt. Etter hans oppfatning skapte alle språk sin unike livsfølelse og sitt unike blikk på verden. Språkene var unike og ulike, og et folks felles identitet fortsatte derfor et språkfelleskap. Med dette la Herder grunnlaget for både den sammenlignende filologien, nasjonalismen og multikulturalismen. Hans særlige anliggende var å styrke den tyske nasjonale selv tilliten og fellesskapsfølelsen, men prinsipielt mente Herder at alle språkfelleskap representerte en unik måte å være menneskelig på.

Over hundre år senere utviklet antropologene Edward Sapir og Benjamin Lee Whorf en Herder-inspirert hypotese om at språket «skaper virkeligheten», og at folk både erfarer og forstår verden ulikt avhengig av hvilket språk de bruker. Et typisk eksempel på Sapir-Whorf-hypotesen er tanken om at de nordamerikanske hopiene oppfatter verden som prosess og bevegelse, ettersom deres språk er rikt på verbaler og fattig på substantiver, mens vesteuropeere flest lever i en verden full av ting.

Noe er det i denne hypotesen, selv om den ikke bør kjøpes til pålydende. Det kan nok være at visse tanker bare kan tenkes på tysk, og at engelsk humor er uoversettelig, men sett fra en annen synsvinkel er verdens språk forbløffende

like. Ikke desto mindre tror jeg de fleste som kan flere språk, opplever at verden forandrer seg litt når man skifter mellom dem.

Men selv om Herder og hans senere tilhengere skulle ha tatt feil med hensyn til at forskjellige språk skaper verden på fundamentalt ulike måter, er det liten tvil om at språket er en effektiv grensemarkør: De som er innenfor, forstår hverandre, mens de som befinner seg utenfor, ikke gjør det.

Norsk er i global sammenheng et stort og ganske fullassortert språk; det brukes på de fleste områder, så vel skriftlig som muntlig. De fleste av verdens ca. 7000 språk snakkes bare av noen få tusen brukere, og blir sjelden eller aldri brukt skriftlig.

Selvfølgelig finnes det ingen naturlige grenser mellom norsk, svensk og dansk – før nasjonalstaten var det glidende overganger mellom dialektene i grenseflatene – men et nasjonalspråk er som kjent *a dialect backed by an army*, og av hovedsakelig politiske årsaker fikk det norske språket, i begge sine hovedvarianter, sitt tydelige særpreg i god tid før landet ble politisk selvstendig. I 1905 var det følgelig lett å begrunne den norske statsdannelsen ved å vise til nasjonens språklige identitet.

Språket har en viktig dimensjon til. Det er ikke bare et redskap for å se verden på en måte forankret i unike erfaringer, eller et middel til å forstå hverandre, eller et politisk symbol på suverenitet og legitimitet. I tillegg gir språket, ikke minst et stort språk som det norske, uttrykk for variasjon og endring. Splittelsen mellom landsmål og riksmål, nynorsk og bokmål, gir en historisk presedens i så henseende. Alle kulturelle fellesskap har sin yndlingskon-

” **De som er innenfor, forstår hverandre, mens de som befinner seg utenfor, ikke gjør det.**

flikt, og i Norge består den i motsetningen mellom by og land. Historisk stod det danskinfluerte riksmålet for byen og borgerskapet, mens det norrøntinfluerte landsmålet representerte røttene og bondesamfunnet, og slik forholder det seg langt på vei fremdeles. At konflikten stadig er levende, er lett å se hver gang det reises spørsmål om den obligatoriske sidemålsstilen i skolen. Da våkner leserbrevskribenter over det ganske land og debatterer med en glød som er virkelig sjelden vare i norsk offentlighet.

Motsetningen mellom nynorsk og bokmål er konstituerende for nasjonal identitet. Variantene ligger så nær hverandre at oversettelse er unødvendig; man forstår hverandre uten større problemer. Samtidig er konflikten et levende uttrykk for mangfoldet i det norske nasjonsprosjektet, der alliansen mellom by og land var nødvendig for å skape en felles identitet.

Språkstriden peker også fremover. Da jeg gikk på gymnaset, satte Noregs Mållag opp plakater med slagordet «Tal dialekt – skriv nynorsk!» Man kan tenke seg hvor populære de var i riksmålsbastionen Tønsberg. (Vårt eget forslag var «Tal dialekt – skriv engelsk!») Poenget var imidlertid at dialektmangfoldet er større enn den skriftlige variasjonen, som også er betydelig

på norsk. Takket være innvandringen vokser Norges befolkning, og dermed dukker det også opp nye former for norsk med og uten utenlandsk aksent, varianter språkforskerne gjerne omtaler som «multietnolekter». Den sterke desentraliseringsideologien som ligger til grunn for den særnorske bejublingen av dialektmangfold, samt nynorskens stadig sterke posisjon i offentligheten, kan nå bygges ut i nye retninger. Norsk språk er og blir en fellesnevner for norsk identitet, men i et pluralistisk samfunn finnes et mylder av måter å bruke språket på. Slik gjør innvandringen norskheten større. Hvis det er riktig å si at visse ting bare kan sies på vossedialekt, er det ikke mindre riktig at multietnolektene fra Holmlia også har satt nye ord på nye blikk og erfaringer.

OM FORFATTEREN:

Thomas Hylland Eriksen er professor i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo. Han er engasjert i spørsmål rundt norsk nasjonalisme, og regnes som spesialist på identitet, flerkulturelle samfunn og globalisering. Han har skrevet en lang rekke bøker på norsk og engelsk, som er oversatt til over 30 språk.

Utgiver:
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Design og produksjon:
07 Gruppen AS

Foto: Wayne Conradie, Marte Christensen,
Bjørn Rygh, Scanpix

Opplag 4000

ISBN (trykk): 978-82-8246-070-5
ISBN (pdf): 978-82-8246-071-2

www.imdi.no

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Postadresse: Postboks 8059 Dep, 0031 Oslo

Besøksadresse: Tollbugata 20, 0152 Oslo

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

E-post: post@imdi.no

Bestilling av rapporter: bestilling@imdi.no

Pressetelefon: 917 55 351, e-post: presse@imdi.no

www.imdi.no

IMDi regionale enheter:

IMDi Indre Øst

Postboks 1133, 2806 Gjøvik

Besøksadresse: Storgt. 16, 2. etg.

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 61 17 08 95

IMDi Midt-Norge

Postboks 2438 Sluppen, 7005 Trondheim

Besøksadresse: Peter Egges plass 2 (inngang Kjøpmanssgata)

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 73 89 24 31

IMDi Nord

Postboks 83, 8502 Narvik

Besøksadresse: Sleggesvingen 15

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 76 96 58 38

IMDi Sør

Postboks 647, 4666 Kristiansand

Besøksadresse: Slottsquartalet, Tordenskjoldsgate 9

Postboks 647, 4666 Kristiansand

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 38 02 04 80

IMDi Vest

Postboks 159 Sandviken, 5812 Bergen

Besøksadresse: Sandbrogaten 5-7

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 55 30 09 88

IMDi Øst

Postboks 8059 Dep, 0152 Oslo

Besøksadresse: Tollbugata 20

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

ISBN 978-82-8246-071-2

9 788282 460712

